

Teorija **P** in **Praksa**

Iz vsebine:

ANDREJ KIRN

Marksizem in kultura naroda

ZVONIMIR TANKO

Teoretične osnove delitve dohodka
»po delu«

FRANZ MAREK

Prihodnost marksizma

DJORDJE RADENKOVIĆ

Vojna in arabska enotnost

SOCIALIZEM IN NAROD

10

LJUBLJANA V SEPTEMBRU 1967

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočev-
var, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev
Modić, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti,
Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko,
Ivo Tavčar, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :
STANE KRANJC

ODGOVORNI UREDNIK :
ZDENKO ROTER

Lektorja : Mojca Močnik in Jože Snoj
oprema : ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77
UPRAVA :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77, int. 232

**Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)**
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 501-3-386/2
Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blašnikova tiskarna, Breg 12 — 14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik IV. 1967 št. 10 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- ANDREJ KIRN: Marksizem in kultura naroda 1351
- ZVONIMIR TANKO: Teoretične osnove delitve dohodka »po delu« 1356
- BOJAN ČERNJAVIČ: Delitev dohodka v šolstvu 1355
- LOJZE SOČAN: Ekonomska znanstvena misel v slovenskem gospodarstvu 1374
- KOMUNISTI IN NAŠ ČAS:
- GOJKO STANIČ: Obnavljanje Zveze komunistov 1384
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- VLADO VODOPIVEC: Strokovno delo v družbeno-političnih organizacijah 1396
- LOJZE SKOK: Aktualna gesla tuje propagande pri nas 1406
- POLDE KEJZAR: Med katedrom in klopni 1416
- SOCIALIZEM IN NAROD:
- MIKA TRIPALO: Hrvaški narod in jugoslovska socialistična skupnost 1421
- ERNEST PETRIČ: Politični sistem in mednacionalni odnosi 1434
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
- FRANZ MAREK: Prihodnost marksizma 1446
- SOCIALISTIČNE DEZELE:
- JANKO KLIKOVAC: Družbeno-ekonomski vidiki gospodarskih reform v socialističnih deželah 1454
- MEDNARODNI ODNOSI:
- DJORDJE RADENKOVIČ: Vojna in arabska enotnost 1470
- BREZ OVINKOV:
- Z. R.: Spomeniki, ideali in vrednote 1489
- E. K.: »Ob 18. uri ples. Ateistom vstop prepovedan« 1492
- V. M.: Etikete 1494
- PRIKAZI, RECENZIJE:
- PREDRAG VRANICKI: Clovek in zgodovina (V. Sruck) 1497
- Beleške o tujih revijah 1501
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 1503

CONTENTS

ANDREJ KIRN: Marxism and National Culture	1351
ZVONIMIR TANKO: Theoretical Bases of the Distribution of Income according to Labour	1356
BOJAN CERNJAVIČ: Distribution of Income in Schools	1355
LOJZE SOCAN: Economic Scientific Thought in Slovene Economy	1374
THE COMMUNISTS AND OUR TIME:	
GOJKO STANIČ: Renewal of the League of Communists	1384
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
VLADO VODOPIVEC: Specialized Labour in Social-Political Organizations	1396
LOJZE SKOK: Topical Slogans of Foreign Propaganda with us	1406
POLDE KEJŽAR: Pupils about their Educators	1416
SOCIALISM AND THE NATION:	
MIKA TRIPALO: The Croat Nation and the Yugoslav Socialist Community	1421
ERNEST PETRIČ: Political System and the Relations among Nations	1434
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
FRANZ MAREK: Future of Marxism	1446
SOCIALIST COUNTRIES:	
JANKO KLIKOVAC: Social-Economic Aspects of Economic Reforms in Socialist Countries	1454
INTERNATIONAL RELATIONS:	
DJORDJE RADENKOVIČ: War and Arabian Unity	1470
STRAIGHT AWAY:	
Z. R.: Monuments, Ideals and Values	1489
E. K.: »Ball at 6 p. m. No Entrance for the Atheists.«	1492
V. M.: Labels	1494
REVIEWS, NOTES:	
PREDRAG VRANICKI: Man and History (V. Sruck)	1497
Notes on Foreign Reviews	1501
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	
	1503

СОДЕРЖАНИЕ

АНДРЕЙ КИРН: Марксизм и культура народа	1331
ЗВОНИМИР ТАНКО: Теоретические основы распределения дохода «по труду»	1336
БОЯН ЧЕРНЯВИЧ: Распределение дохода в школьной сети	1355
ЛОИЗЕ СОЧАН: Экономическая научная мысль в хозяйстве Словении	1374
КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ	
ГОЙКО СТАНИЧ: Обновление Союза Коммунистов	1384
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ	
ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Работа специалистов в общественно-политических организациях	1396
ЛОИЗЕ СКОК: Актуальные лозунги иностранной пропаганды в нашей стране	1406
ПОЛЬДЕ КЕЈЖАР: Между кафедрой и школьной скамьей	1416
СОЦИАЛИЗМ И НАЦИЯ	
МИКА ТРИПАЛО: Хорватский народ и югославское социалистическое содружество	1421
ЕРНСТ ПЕТРИЧ: Политическая система и международные отношения	1434
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ	
ФРАНЗ МАРЕК: Будущее марксизма	1446
ПО СТРАНАМ СОЦИАЛИЗМА	
ЯНКО КАНКОВАЦ: Общественно-экономические аспекты хозяйственных реформ в социалистических странах	1454
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	
ДЖОРДЖЕ РАДЕНКОВИЧ: Война и арабское единство	1470
БЕЗ ОБИНЯКОВ	
З. Р.: Памятники, идеалы и ценности	1489
Е. К.: »В 18 часов танцы. Атеистам вход воспрещается«	1492
В. М.: Этикеты	1494
ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ	
ПРЕДРАГ ВРАНИЦКИ: Человек и история (В. Срук)	1497
По страницам иностранных журналов	1501
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	
	1503

Marksizem in kultura naroda

Gospodarska reforma je pokazala bolj jasno, kaj je v naši družbi nepotrebno, česa je preveč in česa je premalo. Toda njeni rezultati pa marsikje tudi prikrivajo resnične zgodovinske tendence. Kdor bi se zgledoval po nekaterih neposrednih učinkih reforme in jemal vse od kraja za dolgoročne kriterije družbenih potreb, bi prišel do nesmiselnih sklepov. Tako bi se pokazali za nerentabilni vzgoja in zaposlitev strokovnjakov v gospodarstvu, kar pa je seveda v globokem nasprotju z vsemi dosedanjimi izkušnjami gospodarsko-tehničnega razvoja najbolj razvitega dela sveta. To ne pomeni, da te posledice izhajajo iz same narave uveljavljajočih se reformnih načel in predstavljajo njihovo trajno obnavljanje, temveč izhajajo iz neperspektivnega reagiranja nanje kot najlažji način, da se trenutno prilagodi spremenjenim normam, a se v bistvu ostane pri stari organizaciji dela, tehnologije in tržne orientacije.

Mnogo možnosti za uveljavitev ozkega ekonomskega pojmovanja nerentabilnosti pa je lahko zlasti v sferi duhovnega ustvarjanja. Če se je včeraj pokazalo za nerentabilno izdajanje klasične markistične literature, bo lahko jutri ta seznam rentabilnosti že bolj bogat. Ni mogoče podrobneje predvideti, kakšne usodne dolgoročne politične, kulturne in ekonomske posledice se skrivajo za to uveljavljajočo se logiko, ki očitke in pomisleke odpravlja s tem, da pač zvesto izpolnjuje naloge gospodarske reforme na svojem področju. Delež družbene potrošnje za kulturo se manjša in neskladje med gospodarskim razvojem in sredstvi za kulturo se čedalje bolj veča, kar ogroža sam nadaljnji razvoj materialnih proizvodjalnih sil družbe. Kljub temu da bi kulturne ustanove lahko razširile svoje izvire dohodkov ali spremenile njihova razmerja v odnosu do individualnih in kolektivnih porabnikov, bodo še vedno morale družbenopolitične skupnosti skrbeti za tiste dejavnike, kjer ekonomski uspeh v smislu kratkoročnega kritja vseh stroškov ni mogoč. Tudi logika čedalje obsežnejše neposredne obremenitve individualnega potrošnika kot dejavnika racionalne potrošnje in proizvodnje ima svoje meje, kjer se začno

porajati rezultati, ki so v nasprotju z rezultati, ki jih pričakujemo in si jih želimo. Racionalnost postaja neracionalna, povečuje se atomizacija družbe in rahlja kohezivni in kolektivni značaj povezanosti individua z družbo.

Nikjer seveda ni rečeno, da je vsaka kulturna dejavnost, izdajanje vsake knjige že prav od začetka obsojeno tudi na ekonomsko nerentabilnost. V katerih dejavnostih prihaja v ostro nasprotje blagovno-tržni značaj kulturnih proizvodov in storitev z dolgoročnimi cilji in potrebami nacionalne kulture, je odvisno ob obče kulturne ravni nekega naroda, od ekonomske analize izrabljenih možnosti kulturnega trga in od analize njegovega lastnega delovnega procesa. Odvisno pa je tudi od jasne zavesti kulturne politike, o tem, kje so največje pomanjkljivosti, zaradi katerih bi bile negativne posledice stihijskega uveljavljanja tržnih odnosov najbolj daljnosežne. Da rešitev ni samo v apelu na večjo materialno pomoč, kaže že to dejstvo, da so primeri, ko ostanejo subvencije v založništvu neizkoriščene, ko pa je vsem jasno, kako silno smo zastali v posredovanju kulturnih dosežkov drugih narodov, pa tudi lastnih del. Tak primer zahteva temeljit pretres naše založniške politike, organizacije njenega dela in pritegnitev večjega števila ljudi z ustreznih strokovnih področij.

Že v tem pogledu so kulturni proizvodi v neenakopravnem položaju z materialnimi proizvodi, da njihova poraba npr. branje Hegla, Marxa, tehnične literature, poslušanje opere predpostavlja določene sposobnosti, ki si jih človek počasi pridobiva, medtem ko poraba obleke, čevljev, uporaba hladilnika ne zahteva posebno, predhodno pridobljene sposobnosti. Že ta kvalitativna razlika postavlja kvantitativne meje obsegu porabe kulturnih proizvodov v določenem zgodovinskem obdobju. Ugotovitev, da izdajanje marksistične literature v slovenski družbi z vidika ozke podjetniške ekonomike ni rentabilno, ni nič novega, ker ta gotovo ni bila rentabilna, odkar izhaja na Slovenskem, in v začetku je bila nedvomno še manj, kot je danes, in najbrž zlepa še ne bo. Toda če bomo ukinili nerentabilno proizvodnjo, preden bi z njeno pomočjo skušali ustvariti bolj množičnega potrošnika, se bojim, da za prihodnje generacije ta proizvodnja ne bo samo nerentabilna, ampak tudi nepotrebna. Če se je npr. papež Pij XI. spraševal, kako to, da se marksistični nauk tako širi po svetu, čeprav je znanstveno že zdavnaj premagan in mu nasprotuje tudi vsakdanje življenjsko izkustvo, se bodo njegovi nasledniki lahko spraševali, če bodo tudi drugi privzeli naš kriterij nerentabilnosti, kako to, da se ta nauk ni bolj razširil, čeprav je v skladu z življenjskim izkustvom

in znanostjo. Dvomim, da se bo takrat še kdo spomnil na nerentabilno proizvodnjo. Kulturna osamitev, odtrganost od preteklosti in sodobnosti, se ne doseže samo s političnim pritiskom, kot se to dogaja na Kitajskem, temveč lahko tudi na mnogo lepši, umirjenejši način, z določenim pojmovanjem odnosa med kulturno politiko in ekonomsko rentabilnostjo. Zadnja metoda je še toliko prijetnejša, ker se človekova odgovornost in krivda nekako izgubita in je vse prevajeno na ekonomsko zakonitost, ta pa se izenačuje s prirodnim zakonom, ki bi obstajal, tudi če ljudje ne bi imeli zavesti ali pa če jih sploh ne bi bilo. V tej absurdnosti pa se takoj pokaže, da je ekonomska zakonitost človekovo lastno delo, čeprav ne samovoljno in vedno zavestno.

V primeru zapoznelega prevajanja Marxovega »Kapitala« se razkriva kriza celotnega odnosa do teoretične idejne kulture in ni samo v sramoto naši založniški in kulturni politiki sploh, ZKS, ampak vsakemu naprednemu in razgledanemu Slovencu. Narod, ki je izgubil smisel za teoretična obzorja kot podaljšek svojih stvarnih meja in najbolj skritih dilem, ki bodo postale stvarnost jutrišnjega dne v vsej svoji otipljivosti, se čedalje bolj pogreza v zbegano iskanje svojih zgodovinskih poti in pada iz ene skrajnosti v drugo. V trenutkih na razpotju iščejo ljudje razumsko oporo in utemeljitev za svoja dejanja pri tistih mejnikih človeške kulture, ki so, prestopajoč obzorje svoje dobe, izrazili tudi nekatere bistvene pogoje in načine človekove eksistence sploh. Nad vse žalostno, a obenem opominjajoče je, da se pri nas lahko sliši, da je klasična marksistična literatura, ker je pač klasična in ni večerajšnjega datuma, že zastarela, medtem ko nasprotno sodobna in napredna meščanska sociološka, ekonomska, filozofska in teološka misel klasike marksizma nanovo odkriva in npručeni jezuitje pišejo o Marxu poglobljene analize. Taki ljudje najbrž ne sodijo tako samo o marksističnih klasikih, ampak o klasikih sploh, in imajo torej čudno pojmovanje ne samo o tem, kako se razvija in napreduje človekova misel, ampak tudi o človekovi zgodovini sploh. Kje po Aristotelu lahko še najdemo bolj globoko določitev človeka, da je človek zunaj družbe lahko samo zver ali bog? Preko tega načela se ni povzpelo nobeno najnovejše znanstveno in antropološko raziskovanje človeka, temveč je kvečjemu lahko zdrknilo globoko podenj. Kdo ne bi poznal Zenonovih aporij o gibanju? Zde se šolske in skrajno smešne za zdravi razum, toda tvorci moderne fizike in matematike so jih analizirali z največjo skrbnostjo in resnostjo. Vzemimo Descartesa. Njegovi poskusi določiti kriterije razlikovanja med človekom in avtomatom so

postali danes nadose zanimivi za teoretično kibernetiko. Kdor količkaj ve o tem, kako se analizirajo in preverjajo Marxove misli o odnosu znanosti in industrije, industrije in psihologije, prirodnih in družbenih ved, njegove poglede na tehniko, razrede, partijo in človeka sploh, mu še na misel ne pride, da bi označil marksizem za zastarel. Če se takih pogledov oprijejo pomembni politični, družbeni delavci, ima to usodne posledice za razvoj teoretične-idejne kulture naroda.

In ne morem se otresti vtisa, da so takšni nazori podcenjevanja teoretične misli še vedno prisotni med nekaterimi (tudi vodilnimi) kulturnimi in političnimi delavci, ker je nemogoče, da bi se takšno stanje opravičevalo samo s pomanjkanjem materialnih sredstev. Treba se je namreč potruditi, da se ustvari določena predstava o živi navzočnosti klasične in sodobne teoretične misli v zavesti drugih narodov, pa se takoj drugače postavlja vprašanje o njeni rentabilnosti in nerentabilnosti.

Marx se je npr. na začetku svojega filozofskega razvoja povrnil k antični misli Demokrita in Epikura in v njuni problematiki izrazil problem svoje dobe, možnosti človekove svobode ter odnosa teorije in prakse. Že tu je v kali izrazil svojo misel o pretvorbi teorije v materialno silo, ki kot volja nastopi nasproti svetu. Vsa zgodovina boja proti širjenju napredne literature potrjuje, da so se tega zakona dobro zavedale tako tiste sile, ki so branile preživeli družbeni red, kakor sile, ki so ga rušile. Tudi danes, ob vseh ekonomskih zakonitostih rentabilnosti kapitalistične proizvodnje, državna politika kulture, temelječa na tej materialni osnovi, ne pozablja subvencionirati zlasti tisto literaturo, ki izraža njene interese, njene želje in perspektive. Če smo pri nas to rentabilnost razglasili za nerentabilnost, je to prvo znamenje, da so se nam zameglili temeljni in trajni idejni interesi naše družbe. Na njihovo mesto so stopili kratkoročni in nevarnost je, da se utegne ta kratkoročnost stalno obnavljati kot trajnost.

Kljub vsemu poudarjanju ekonomskih zakonitosti, ki obvladujejo knjižni trg, pa se sprašujem, ali so bile izčrpane tudi njihove pozitivne možnosti? Ali se uveljavlja ustrezna ekonomska propaganda tudi za tovrstno »nerentabilno«
literaturo? Dejstvo, da več let polovica naklade marksistične literature ostaja v zalogi, bi bilo preveč lahkotno odpraviti z nezainteresiranostjo bralcev. Ali obstojijo akcije založnikov, da bi dobili stik z bralci po radiu, tisku, ne samo tedaj, kadar gre za kuharske knjige, matematične priročnike ali živalsko enciklopedijo? Ali so posamične faze dela pri izda-

janju knjige temeljito opravljene, da ni nepotrebnih stroškov, ki presegajo stroške za temeljito opravljeno fazo dela? Da ideja postane množična last, ni pomembna predvsem lepa oprema knjige in drag papir. Spomnimo se, kako preproste so mnoge izdaje znanstveno filozofske literature v francoskem tisku; liste je treba celo še razrezati. To bi najbrž bilo za Slovence preveč poniževalno? Ali imamo v naših založbah, zlasti pa v njenih inozemskih oddelkih, ustrezen visoko kvalificiran kader, ki bi lahko pripravil ustrezen izbor pri nabavljanju literature, ne pa da le-ta prihaja stihijsko? In končno: ali je spoznanje o pomembnosti teoretične kulture za družbeno akcijo že prevladalo v družbeno-političnih organizacijah in še posebej v ZK?

Mnenja sem, da bi se tudi ekonomske zakonitosti za nerentabilno marksistično filozofsko literaturo prikazale v drugačni luči, če bi te zakonitosti bile tudi izpeljane s takšnim poslušom za organizacijo in kooperacijo dela, kot je to realizirano z veliko stopnjo zavestnosti v kapitalistični proizvodnji. Gotovo je resnica v tem, da je problem obsežnejši — »nerentabilni« marksizem je le del problema — in sodi v okvir naše obče kulturne politike kot tudi idejne usmeritve naše družbe.

ANDREJ KIRN

Teoretične osnove delitve dohodka

*»po delu«**

I

Kot v vsaki družbi ustvarja delitev dohodka tudi v socialistični družbi za to področje značilna družbenogospodarska navzkrižja. Ta navzkrižja se kažejo najbolj pri delitvi dohodka na sredstva za akumulacijo in osebno porabo delovnih skupnosti ter pri delitvi sredstev za osebno porabo.

Temeljno teoretično načelo, s katerim pri nas utemeljemo praktično dejavnost pri delitvi dohodka, je načelo delitve »po delu«. S tem načelom izražamo spoznanje, da je gospodarno najbolj smotrno, če pripada skupinam ljudi in posameznikom dohodek, ki je v sorazmerju z njihovim prispevkom pri ustvarjanju dohodka. Načelo delitve »po delu« izraža tako splošno in objektivno upravičeno težnjo družbe, da bi čimbolj smotrno organizirali gospodarsko dejavnost ljudi, vključenih v socialistične produkcijske odnose.

Toda objektivno še tako upravičeno načelo ne daje kaj prida sadov, če ga ne znamo ustrezno uporabiti v objektivno danih razmerah družbene produkcije.

Čeravno ne bi mogli reči, da si pri nas nismo prizadevali, da bi načelo delitve »po delu« uresničili v vsakdanjem življenju, moramo vendarle ugotoviti, da smo pri tem pogrešali teoretično utemeljeno razlago, kako se lahko to načelo uresniči v sodobnem razvitem blagovnem gospodarstvu. Kakor si namreč nobena družba ne more preprosto izmišljati splošnih načel svoje družbenogospodarske organizacije, si ravno tako ne more izmišljati konkretnih oblik, v katerih uresničuje taka načela v praksi.

* To je skrajšan avtorjev prispevek za simpozij »Marx in sodobnost«, ki je bil posvečen stoletnici izida »Kapitala«. Simpozij je bil letos maja v Beogradu.

Težave, ki nastajajo pri uresničevanju načela delitve dohodka »po delu«, pa ne izvirajo samo iz tega, ker se doslej nismo zadosti potrudili, da bi ga določneje teoretično opredelili, temveč tudi iz tega, da smo ga prevzeli iz teoretičnega zapisa, ki ne ustreza družbenogospodarskim okoliščinam, v kakršnih se danes razvija naša družba.

Načelo delitve »po delu« je bilo prevzeto iz »Kritike gothskega programa«, v kateri je Marx nanizal nekaj misli o tem, kakšna bo »prihodnja komunistična družba«. Ta družba pa ni blagovna, kar je ravno nasprotno od tega, k čemur teže vse sodobne socialistične družbe. Le-te si namreč čedalje bolj prizadevajo, da bi se čimbolj prilagodile tržnemu (blagovnemu) gospodarstvu. Marx je v »Kritiki gothskega programa« zelo razločno zapisal, da se v »prihodnji družbi« (ki bo nastopila neposredno po kapitalizmu! — op. Z. T.), »delo ne pojavlja kot neka notranja vrednost (podčrtal Marx!) proizvodov... Proizvajalci ne menjajo med seboj svojih proizvodov... Za razdelitev življenjskih potrebščin uporabljajo potrdila za delo« (ne pa denar — op. Z. T.) itd. (Marx—Engels: Izbrana dela, II. str. 18—21.) Vse to, pa še druge Marxove misli, ki jih je v tem delu zapisal o »prihodnji« družbi, popolnoma razločno govore o tem, da se načelo delitve »po delu« (seveda ne dohodka, saj tega v »prihodnji« družbi ni!) ni rodilo po izčrpnih teoretičnih razčlembi produkcijskih odnosov, kakršni se objektivno uveljavljajo v družbah socialističnih blagovnih proizvajalcev.

Da bi kdo ne mislil, da je Marx samo v »Kritiki gothskega programa« pisal o delitvi življenjskih potrebščin »po delu«, navajamo dva odlomka iz prve in druge knjige »Kapitala«, ki govorita zadosti razločno o istem predmetu:

»Samo zaradi paralele s produkcijo blaga predpostavljamo, da se delež vsakega producenta pri življenjskih potrebščinah določa po njegovem delovnem času... Po drugi strani služi delovni čas hkrati kot mera za individualni producentov delež pri skupnem delu.« (»Kapital«, I, str. 91/92.)

»Pri družbeni proizvodnji odpade denarni kapital. Družba razdeljuje delovno silo in produkcijska sredstva na razne poslovne veje. Zaradi mene lahko proizvajalci prejema papirnate nakaznice, s katerimi bi iz družbenih potrošnih rezerv dobivali določene količine, ki ustrezajo njihovemu delovnemu času. Te nakaznice niso denar, saj ne cirkulirajo.« (»Kapital«, II, str. 311.)

Delitev »po delu« je po vsem tem pri Marxu naturalna oblika delitve »po delovnem času ali po intenzivnosti dela«, ki so ga delavci porabili v družbeni proizvodnji dobrin v

»prvi fazi komunistične družbe«. Taka družba je plansko organizirana (brez samostojnih gospodarskih organizacij, brez denarja, cen, trgovine, bank itd.). Delitev »po delu« je »pravična« delitev porabniških dobrin med posamezne člane »prihodnje« družbe, dokler še ni mogoče deliti le-teh »po potrebah«. Delitev »po delu« ni pri Marxu nikakršna stimulatívna delitev, kakor jo danes mi pojmuemo. Delavcev, ki so v socializmu družbeno organizirani prek družbene oblike lastnine produkcijskih sredstev, objektivno ni potrebno (po Marxu seveda! — op. Z. T.) posebej gospodarsko spodbujati. Delavci namreč »zavestno uporabljajo svoje individualne delovne zmožnosti kot eno (podčrtal Marx!) družbeno delovno silo«. (>Kapital«, I, str. 91.)

II

Razlika med Marxovo »prihodnjo« družbo in med družbo, ki smo jo ustvarili po zmagi proletarske revolucije, je na dlani. Spričo tega je na dlani tudi to, da teoretičnih izhodišč, ki so značilna za »prihodnjo« družbo, ne moremo brez škode za teorijo in prakso uporabljati v družbenih razmerah, ki so ji po splošnih družbenogospodarskih obeležjih diametralno nasprotni. Zategadelj moramo čimprej pretrgati »popkovino«, ki nas prek načela delitve »po delu« veže na prvo fazo Marxove »prihodnje« komunistične družbe. S tem bi si utrli pot do drugih spoznanj Marxovega nauka o družbenem življenju, do spoznanj, ki imajo pravi teoretični pomen. To pa je predvsem njegov nauk o produkcijskih oziroma lastninskih odnosih nasploh in posebej njegova teoretična analiza razvite oblike blagovne produkcije.

To pa je tudi pglavitni razlog, da se moramo danes bolj ko kdaj prej obrniti h »Kapitalu« in v njem poiskati teoretične odgovore za pereča vprašanja delitve dohodka v socialistični družbi. Marxov »Kapital« je namreč po svojem bistvu teorija dohodka razvite oblike blagovne proizvodnje — v kakršni danes objektivno žive socialistične družbe — in sicer tako teorija formiranja dohodka s pomočjo vrednosti in produkcijske cene kot tudi teorija delitve dohodka med »akterje proizvodnje«.

Če hočemo uporabiti teoretične izsledke Marxovega »Kapitala« v današnjih družbenih razmerah, moramo seveda najprej izluščiti tiste njihove splošne teoretične prvine, ki veljajo za vsakršno razvito obliko blagovne proizvodnje in ne samo za kapitalistično, ki jo je Marx v »Kapitalu« razisko-

val. Zraven tega pa moramo tudi upoštevati, da je za socialistično obliko razvite blagovne proizvodnje značilna posebna družbena oblika lastnine produkcijskih sredstev — v nasprotju z zasebno, ki je bila značilna za kapitalistično družbo.

Upoštevajoč ti dve temeljni praktični (in zato seveda tudi teoretični) razliki med obema družbenima redoma, stojimo v bistvu pred enakim teoretičnim vprašanjem, kakršno si je zastavil Marx, ko je začel proučevati kapitalistično družbo — samo da v obrnjeni smeri: Marx je moral pojasniti, zakaj se v kapitalizmu objektivno formirajo dohodki različnih družbenih skupin tako, kot se, mi pa moramo ugotoviti, kako naj se formirajo dohodki različnih družbenih skupin v socializmu, da bodo objektivno družbenogospodarsko upravičeni. Razlika med obema teoretičnima vprašanjema je logična; Marx je namreč proučeval odnose, ki jih je imel za objektivne, mi pa moramo pravzaprav take odnose pri delitvi šele najti.

Marx je odgovoril na zastavljeno vprašanje s pomočjo ustrezne teorije dohodka. In to moramo storiti tudi mi — v prenovljeni obliki seveda — s pomočjo Marxove teorije dohodka. Razumljivo je namreč, da Marxova teorija dohodka ne bi mogla biti resnična teorija, če ne bi bila splošnega pomena.

III

Ker smo teoretične probleme delitve dohodka izrazili z načelom delitve »po delu«, ki smo ga — kot smo videli — prevzeli iz neustrezne teoretične osnove, moramo najprej na kratko ugotoviti, kaj pravzaprav hočemo, da danes pomeni to načelo. Na to vprašanje bomo najlaže odgovorili, če navedemo nekatera dejstva o tem, kako ljudje ravnajo na gospodarskem področju svojega družbenega delovanja; ta so namreč objektivni razlog za to, da je bila socialistična družba prisiljena organizirati se po načelu formiranja in delitve dohodka »po delu« — kot ga danes razumemo.

Prva ugotovitev je, da so ljudje (nasploh) pripravljani smotrno gospodarsko delovati samo, če je njihov dohodek odvisen od rezultatov njihovega dela. Delitev dohodka »po delu« pomeni torej delitev »po rezultatih dela«. Ta ugotovitev se nanaša tako na posameznike kot tudi na kakršnekoli skupine ljudi. Drugič, ker se delitev »po rezultatih dela« uresničuje v socialističnih produkcijskih odnosih samo v družbenem procesu proizvodnje, delo ljudi, ki sodelujejo v delitvi, pa se

razločuje tako po količini in po vrsti, mora delitev »po delu« tudi pomeniti delitev »po količini in vrsti dela«.

Glede količine dela ni posebnih spornih vprašanj, čeprav moramo tudi tukaj ugotoviti, da so ljudje (nasploh) pripravljani opravljati večje količine dela, samo če jim sorazmerno s količinami pripade večji dohodek. Pri drugi polovici tega načela — »po vrsti dela« — pa moramo izhajati iz neke poprejšnje ugotovitve. Iz ugotovitve namreč, da zahteva družbeni napredek čedalje bolj zamotane vrste dela in da so ljudje (nasploh) pripravljani priučiti se takemu delu — še preden sodelujejo pri delitvi dohodka! — samo, če vedo, da jim pozneje pripade ustrezno večji delež dohodka kot ljudem, ki opravljajo manj zahtevno delo. To pa pomeni, da morajo biti razlike v dohodku za razne vrste dela že vnaprej sorazmerno družbeno opredeljene.

Delitev »po delu« moramo potemtakem najprej oblikovati kot delitev »po količinah in vrstah dela« in šele potem to delitev zvezati z delitvijo »po rezultatih dela« — bodisi posamičnih ali skupinskih ali obojih hkrati. Samo tako lahko namreč v sistem delitve »po delu« vnesemo vse njegove tri komponente, ki smo jih pojasnili s primerom ravnanja ljudi, ki je objektivno družbenogospodarsko opredeljen.

Če se od tega precej abstraktnega razmišljanja o načelu delitve »po delu« v sodobnih razmerah spustimo k realnemu gospodarskemu dogajanju v posamezni gospodarski enoti socialistične družbe, lahko rečemo, da se načelo delitve »po delu« uresničuje tako, da pripade vsem članom dohodek glede na gospodarski rezultat, ki ga je enota dosegla, vsakemu posameznemu pa znotraj te količine dohodek glede na količino, vrsto ter rezultat — kolikor se da meriti — dela, ki ga opravlja. Ker je celotni dohodek sestavljen pravzaprav iz dveh delov — iz dela dohodka, ki ga gospodarska organizacija mora nameniti za razširjeno reprodukcijo, ter iz dela dohodka za osebno porabo, moramo opraviti pravzaprav dve delitvi dohodka »po delu« — delitev »po delu« skupnega dohodka na sredstva za akumulacijo in osebno porabo ter delitev »po delu« teh sredstev med posamezne člane gospodarske enote.

S tem ko govorimo o delitvi dohodka »po delu«, že predpostavljamo, da je družbenogospodarski proces organiziran v blagovni obliki, se pravi prek samostojnih gospodarskih organizacij. Socialistična blagovna produkcija proizvajalcev, združenih v kolektive podjetnikov, je potemtakem temeljni pogoj za to, da lahko proizvajalci ustvarjajo dohodek, in potem seveda tudi za to, da ga dele — »po delu«, kakor smo

načelo delitve, ki si ga prizadevamo uresničiti v praksi, poimenovali.

V blagovni obliki družbene produkcije pa — ne glede na to, ali je kapitalistična ali socialistična — delo ne nastopa samo kot preprosto izražanje delovne sile ljudi. Delovna sila ljudi je namreč dobrina ravno tako kot vse druge dobrine. Zato pa v blagovni obliki družbene produkcije nastopa ravno tako kot vse druge dobrine v vrednostni preobleki. Delovna sila ljudi pa ni običajna dobrina, temveč je ustvarjalni produkcijski dejavnik. Zraven tega je delovna sila dobrina, ki je z ljudmi neločljivo zvezana. Posebnosti dobrine delovne sile so vzrok za posebnost njene blagovne oziroma vrednostne oblike, ki se kažejo tako v procesu dela kot v procesu delitve kot nekakšna »vrednost dela«. Toda ker imajo v blagovni produkciji samo dobrine vrednost, in dobrina je v tem primeru delovna sila (zmožnost) ljudi, je eden prvih pogojev da bi pravilno pojmovali sodobne družbenogospodarske procese zraven drugega tudi izredno pomembno Marxovo teoretično dognanje, da ima vrednost delovna sila ljudi, ne pa delo.

IV

Ko smo torej na kratko spoznali, kaj nam pravzaprav danes pomeni načelo delitve dohodka »po delu«, in ko smo hkrati s tem tudi ugotovili, da je socialistična blagovna proizvodnja družbenogospodarska oblika, v kateri lahko (objektivno) to načelo uresničimo v praksi, si oglejmo, kako je Marx v tretji knjigi »Kapitala« prikazal teorijo dohodka razvite oblike blagovne produkcije (»Kapital«, III, str. 810):

»Nova vrednost, ki jo v letu dni dodamo z novim delom ... razpade torej v tri dele, ki postanejo tri različne oblike dohodka, v oblike, ki izražajo, da en del te vrednosti pripade ali gre lastniku delovne sile, drugi del lastniku kapitala in tretji del lastniku zemlje. To so torej odnosi ali oblike delitve, ki izražajo odnose, v kakršnih se celotna na novo proizvedena vrednost deli med lastnike različnih produkcijskih dejavnikov ... Lastnina delovne sile, kapitala in zemlje je tisto, kar povzroča, da ti različni sestavni deli vrednosti blaga pripadejo njihovim lastnikom in jih zaradi tega zanje pretvarja v dohodek.«

Kratko povedano: lastninska oblika produkcijskih dejavnikov (delovne sile ljudi in produkcijskih sredstev) je vzrok za to, da se novo ustvarjena vrednost spremeni v dohodek njihovih lastnikov; oblike teh dohodkov so posledica oblik

lastnine produkcijskih dejavnikov, ki so značilne za dani družbeni red.

Odnosi delitve dohodka so samo druga stran odnosov, v kakršnih so ljudje v družbenem procesu proizvodnje. Ker so ti odnosi določeni z družbenogospodarskim položajem ljudi do produkcijskih dejavnikov oziroma z oblikami lastnine delovne sile in produkcijskih sredstev, le-te hkrati tudi določajo oblike delitve dohodka. Lastniku delovne sile pripada popolnoma določena oblika dohodka — protivrednost za njegovo delovno silo ali, kratko, plača. Lastniku produkcijskih sredstev pripada prav tako čisto določena oblika dohodka — presežna vrednost oziroma dobiček.

To je, res prav na kratko povedano, Marxova teorija dohodka, kakršno je ustvaril pri tem, ko je proučeval kapitalistični družbeni red. Ta njegova teorija je splošnega pomena že zaradi tega, ker govori o oblikah lastnine produkcijskih dejavnikov čisto na splošno. Iz oblik lastnine, ki so značilne za dani družbeni red, izvirajo oblike dohodka. To pa pomeni, da moramo v vsakem družbenem redu, katerega delitev dohodka hočemo objektivno ugotoviti, opredeliti tiste oblike lastnine, ki so zanj značilne. In to je Marx tudi storil. Marx je namreč zraven tega, da je odkril, da oblike dohodka izvirajo iz oblik lastnine produkcijskih dejavnikov, pokazal tudi, katere oblike lastnine so značilne za družbeni red, ki ga je proučeval. S tem je pravzaprav šele ustvaril osnovo za to, da je izrazil svojo teorijo dohodka. Če ne bi opredelil temeljnih oblik lastnine (produkcijskih dejavnikov), ki so značilne za dano družbeno ureditev, sploh ne bi mogel formulirati svoje teorije dohodka.

Če hočemo spoznati oblike dohodka dane družbe, moramo spoznati prej oblike lastnine produkcijskih dejavnikov, ki so zanje značilne.

Čeravno je Marx pisal o oblikah lastnine produkcijskih dejavnikov (kapitalistične družbe) v vseh treh knjigah »Kapitala«, je vendarle to svoje nadvse pomembno teoretično spoznanje najbolj jedrnato zapisal v »Kritiki gothskega programa« (Marx-Engels; Izbrana dela, II, str. 21):

»V kapitalistični družbi so nedelavci lastniki materialnih pogojev proizvodnje, medtem ko so delavci lastniki samo svoje delovne sile.«

Ta misel se glasi, če jo izrazimo z oblikami lastnine produkcijskih dejavnikov, takole: Za kapitalistični družbeni red sta značilni dve obliki lastnine — zasebna oblika lastnine produkcijskih sredstev (nedelavca) in zasebna oblika lastnine delovne sile (delavca).

Z ugotovitvijo, ki smo jo opisali, pa Marx ni samo opredelil temeljne družbenogospodarske značilnosti kapitalističnega družbenega reda, temveč nam je tudi pokazal način, kako moramo opredeljevati temeljne družbenogospodarske značilnosti slehernega družbenega reda, če naj sploh razumemo njegovo bistvo. Marx je to svojo metodo — kar je razumljivo — uporabljal pri teoretičnem pojasnjevanju vseh družbenih redov, od prvotne skupnosti do komunizma, čeravno ne tako neposredno kot pri kapitalizmu. Zaradi omejenega prostora ne moremo te ugotovitve tukaj dokazati, toda ne glede na to drži, da je to teoretično spoznanje Marxu pravzaprav omogočilo, da je izrazil svojo teorijo dohodka, tako kot smo pokazali.

Spričo tega je docela razumljivo, da moramo tudi mi uporabiti Marxovo metodo za opredeljevanje temeljnih družbenogospodarskih značilnosti pri proučevanju socialistične družbe, če hočemo doumeti njeno objektivno družbenogospodarsko naravo. Hkrati s tem je taka opredelitev socializma tudi prvi pogoj za to, da bomo lažje urejali še vedno pereča vprašanja delitve dohodka v naši družbi.

V

Marxova metoda za opredeljevanje temeljnih družbenogospodarskih značilnosti družbenih ureditev nam odkriva, da sta za vsak družbeni red značilni dve bistveni družbenogospodarski obeležji, ne pa samo eno, kakor navadno mislimo — oblika lastnine delovne sile proizvajalcev in oblika lastnine produkcijskih sredstev. Spričo tega je pomanjkljivo, če govorimo samo o oblikah lastnine produkcijskih sredstev v dani družbi, kot npr. v naši, ne da bi hkrati govorili tudi o obliki lastnine delovne sile proizvajalcev. Če to ne bi držalo, kako bi potem razločevali kapitalistični družbeni red od suženjskega, ko vemo, da je za oba značilna zasebna oblika lastnine produkcijskih sredstev? Ta družbena reda se med seboj razločujeta samo po oblikah lastnine delovne sile proizvajalcev; v kapitalizmu so proizvajalci svobodni lastniki svoje delovne sile, medtem ko je v suženjskem redu delovna sila sužnjev (in s tem seveda tudi sami sužnji) lastnina »nedelavcev«.

Dokazovati to, da govorimo v socializmu — z zelo redkimi izjemami (kot npr. tov. Mito Hadživasilev) — samo o obliki lastnine produkcijskih sredstev, bi bilo odveč, ker je to tako očitno, da kar bije v oči. Če k družbeni obliki last-

nine produkcijskih sredstev dodajamo še samoupravljanje — kar pravzaprav v zadregi delamo — prav nič ne spremenimo stvari, saj s tem družbeno obliko lastnine produkcijskih sredstev samo malce natančneje opredeljujemo. Samoupravljanje namreč prav nič ne govori o obliki lastnine delovne sile socialističnih proizvajalcev, temveč samo o določeni obliki upravljanja (potemtakem v obliki lastnine) produkcijskih sredstev. Popolnoma drugo vprašanje je, in o njem bomo še govorili, da je taka oblika upravljanja družbenih produkcijskih sredstev posledica tudi določene oblike lastnine delovne sile socialističnih proizvajalcev.

Drugo teoretično spoznanje, ki nam ga posreduje Marxova metoda za teoretično opredeljevanje pglavitnih družbenogospodarskih obeležij družbenih ureditev, je v tem, da se posamezne družbenogospodarske formacije, ki si slede druga drugi, razločujejo samo po enem izmed obeh temeljnih obeležij — po obliki lastnine delovne sile proizvajalcev ali po obliki lastnine produkcijskih sredstev. Kot so se trije razredni družbeni redi (suženjstvo, fevdalizem in kapitalizem) razločevali med seboj v jedru samo po oblikah lastnine delovne sile proizvajalcev, se socialistična družba razločuje od kapitalistične samo po obliki lastnine produkcijskih sredstev. To pa hkrati tudi pomeni, da je oblika lastnine delovne sile proizvajalcev v obeh družbenih redih enaka — delovna sila je zasebna lastnina proizvajalcev.

Socializem je potemtakem popolnoma določena družbenogospodarska formacija — ker se od kapitalizma razločuje po bistveno spremenjeni obliki lastnine proizvajalnih sredstev. Zanj sta značilni dve obliki lastnine produkcijskih dejavnikov: (določena) družbena oblika lastnine (proizvajalcev) produkcijskih sredstev in zasebna oblika lastnine delovne sile proizvajalcev. Proizvajalci so potemtakem v socializmu lastniki proizvajalnih sredstev v (določeni) družbeni obliki, hkrati ko so tudi zasebni lastniki svoje delovne sile. To so pglavitne družbenogospodarske značilnosti socialističnega družbenega reda, če jih izrazimo po Marxovi metodi.

VI

Iz teh dveh oblik lastnine socialistične družbe pa objektivno izvirajo — po Marxovi teoriji dohodka, seveda — tudi dve obliki dohodka: plača kot protivrednost z lastnino delovne sile proizvajalcev in dobiček (oziroma del dobička, ker gre za kolektivno obliko lastnine) kot nagrada za lastnino pro-

izvajalnih sredstev. Ker je socialistični proizvajalec nosilec obeh oblik lastnine — samo na drugačen način — mu po Marxovi teoriji dohodka pripadata tudi dve obliki dohodka: plača in delež iz dobička.

Posebnost socialističnih produkcijskih odnosov je v nasprotju s prejšnjimi družbenimi formacijami okoliščina, da so proizvajalci nosilci obeh oblik lastnine (produkcijskih dejavnikov), ne pa samo ene. Proizvajalec je zasebni lastnik svoje delovne sile, hkrati pa je tudi (so)lastnik družbenih produkcijskih sredstev. Čeprav je proizvajalec nosilec obeh oblik lastnine, moramo upoštevati, da gre še vedno za dve obliki lastnine, celo za dve bistveno različni obliki lastnine — za *zasebno* obliko lastnine (delovne sile) in za *družbeno* obliko lastnine (produkcijskih sredstev). Spričo tega je popolnoma razumljivo, da se mora dohodek proizvajalcev objektivno formirati iz dveh delov, saj izvira iz dveh objektivno različnih družbenogospodarskih virov.

Druga značilnost socialističnih produkcijskih odnosov je (določena) družbena oblika lastnine produkcijskih sredstev. Glede na to, da se mora vsak dohodek, ki izvira iz oblike lastnine produkcijskih sredstev, deliti na dva dela — na dobiček za akumulacijo in na dobiček za osebno porabo, se mora tudi dobiček, ki izvira iz družbene oblike lastnine, deliti na ta dva dela. Socialističnim proizvajalcem kot (so)lastnikom družbenih proizvodnih sredstev pripadata zato oba dela dobička. Tisti del, ki je namenjen za akumulacijo, je njihov skupni dohodek (gospodarske organizacije), drugi del dobička, za osebno porabo, pa morajo še med seboj razdeliti.

Osebni dohodek socialističnih proizvajalcev je sestavljen potemtakem iz vrednosti njihove delovne sile (oziroma iz plače) ter iz deleža iz dobička, ki je namenjen za osebno porabo. Ti dve obliki dohodka nista dve obliki samo zaradi tega, ker izvirata iz dveh oblik lastnine (zasebne, delovne sile, in družbene, produkcijskih sredstev), temveč tudi zaradi tega, ker sta podvrženi popolnoma različnim gospodarskim zakonom. Vrednost delovne sile oziroma plača je danes povsod v razvitem svetu predmet družbenega dogovora, medtem ko je delež iz dobička rezultat bolj ali manj uspešnega gospodarjenja s produkcijskimi sredstvi. Kakor se oba ta načina formiranja dohodka proizvajalca objektivno ne moreta spremeniti, se tudi obe obliki dohodka ne moreta zlit v enoten dohodek, pa čeravno bi to še tako želeli. Obe obliki (osebne) dohodka socialističnega proizvajalca se lahko zlijeta v enoten dohodek šele potem, ko je vsak dohodek posebej določen, torej kot vsota dveh dohodkov.

Enotna oblika dohodka bi bila možna oziroma celo nujna samo, če bi bili obe obliki lastnine produkcijskih dejavnikov enaki — v našem primeru seveda družbeni. To pomeni, da bi se morali proizvajalci v družbenem produkcijskem procesu obnašati tako, da bi imeli vsak svojo delovno silo za družbeno delovno silo. Dokler pa objektivno obstoji zasebna oblika lastnine delovne sile socialističnih proizvajalcev znotraj družbene oblike lastnine proizvajalnih sredstev, morata obstajati tudi dve obliki dohodka socialističnih proizvajalcev.

Če trdimo, da je prva (objektivna) oblika dohodka socialističnega proizvajalca plača kot protivrednost za lastnino njegove delovne sile, ne mislimo pri tem, da mora posameznim proizvajalcem družbena skupnost določati plače. Pač pa menimo, da se brez kategorije plače ne morejo postavljati racionalna razmerja pri delitvi dohodka. Kako naj se plače določajo in kdo naj jih določa, je predmet posebne razprave. Tukaj želimo samo poudariti, da je plača objektivno nujna, če naj racionalno organiziramo družbeno gospodarjenje. V razmerju med družbeno skupnostjo in delovno organizacijo je plača seveda lahko samo obračunska kategorija, določena z družbenim dogovorom. Samo v razmerju med delovno organizacijo in proizvajalcem nastopa pravzaprav plača kot cena njegove delovne sile, seveda tudi tukaj kot eden izmed instrumentov delitve dohodka med posamezne proizvajalce.

VII

Zasebna oblika lastnine delovne sile ljudi pomeni v bistvu samo to, da proizvajalec kot svobodna oseba razpolaga sam s seboj oziroma s svojo delovno zmožnostjo. To svobodo si je proizvajalec pridobil v kapitalistični družbi in socialistična družba jo samo potrjuje. Družbenogospodarski položaj proizvajalca, ki se izraža v svobodni zasebni obliki lastnine njegove delovne zmožnosti, ni samo objektivni pogoj racionalne organizacije družbene proizvodnje v socializmu, temveč je hkrati tudi eden prvih pogojev politične in ekonomske svobode proizvajalca. To je tudi nam dokazala državniobirokratična oblika produkcijskih odnosov, v kateri smo poleg družbene oblike lastnine produkcijskih sredstev (z družbenobirokratično obliko lastnine) negirali tudi svobodno obliko lastnine delovne sile proizvajalcev.

Ekonomska vsebina zasebne oblike lastnine delovne sile proizvajalcev je v tem, da vsak posamezni proizvajalec svobodno odloča o tem, ob kakšnih gospodarskih pogojih bo smo-

trno uporabljaj svojo delovno zmožnost v družbenem procesu dela. Socialistična družba je spričo tega objektivno prisiljena — če naj sploh bo socialistična — organizirati družbeni proces dela tako, da spodbuja proizvajalca z določenim sistemom dohodka, da bo kar najbolj smotrno deloval. Zasebna oblika lastnine delovne sile se kaže v procesu družbenega dela v tem, da ljudje (nasploh) manj smotrno delajo, če ni ustrezno določena vrednost njihove delovne sile in proces menjave delovne sile — oziroma družbeno delo — ki ji je pogoj. V odnosih med gospodarskimi organizacijami se kaže zasebna oblika lastnine delovne sile v težnji proizvajalcev za prehajanje iz enih gospodarskih organizacij v druge, ki jim omogočajo z višjim dohodkom višjo ceno njihove delovne sile.

Že sama okoliščina, da ima delovna sila socialističnih proizvajalcev neko »vrednost«, zadosti jasno kaže na to, da gre pri družbenem procesu dela za posebno vrsto menjave blaga — delovne sile. To pomeni, da nastopajo socialistični proizvajalci kot lastniki delovne sile — blaga. Ta družbenogospodarski položaj njihove delovne sile je določen z zasebno obliko lastnine, ki jo ima delovna sila ljudi že pred produkcijskim procesom. Združitev delovne sile proizvajalcev s produkcijskimi sredstvi oziroma združeno delo se opravlja potemtakem s pomočjo posebnega procesa menjave delovne sile med združenimi proizvajalci. Pri družbenem delu proizvajalci drug drugemu prodajajo svojo delovno zmožnost.

Teoretično spoznanje o zasebni obliki lastnine delovne sile izvira iz dejstva, da se temeljni družbenogospodarski odnos ustvarja v stiku med (najmanj) dvema osebama, kadar začneta skupaj (družbeno) delati. V tem trenutku se drug nasproti drugemu obnašata (praviloma, zatorej objektivno) kot lastnika (zasebna) vsak svoje delovne sile. To pa pomeni, da nista pripravljena delati za korist drugega, temveč vsak v svojo korist, čeravno delata skupaj. Zasebna oblika lastnine delovne sile pomeni namreč samo to, da sta oba pripravljena smotrno uporabljati svoji delovni zmožnosti, samo če se jima prizna vrednost njune delovne sile (ki je družbeno že prej določena) in hkrati tudi uspešni rezultati njunega skupnega dela. Dejstvo, da se elementarno družbenogospodarsko razmerje ustvarja v okviru družbene oblike lastnine produkcijskih sredstev, ne vpliva na njegov objektivni značaj. Nasprotno, elementarni družbenogospodarski odnos zahteva popolnoma določeno obliko lastnine produkcijskih sredstev (družbeno namesto državnobirokratične, kakršno smo včasih imeli za socialistično).

VIII

Drugo stran socialističnih proizvodnih odnosov zastopa družbena oblika lastnine produkcijskih sredstev. Produkcijska sredstva so tisti produkcijski dejavnik, katerega oblika lastnine se je na prehodu v socialistično družbo spremenila iz kapitalistične v družbeno. Toda družbena oblika lastnine produkcijskih sredstev ni mogla biti že vnaprej določena oblika lastnine, čeravno smo v to nekoč verjeli. Družbena oblika lastnine se je razvila v procesu, v katerem je socialistična družba iskala najbolj racionalne oblike za organizacijo družbene proizvodnje. Sprva smo menili, da bo ta najbolje organizirana v okviru državnobirokratične oblike lastnine produkcijskih sredstev oziroma na podlagi splošnega državnega plana, pri katerem bodo podjetja samo izpolnjevalci planskih nalog. Po sorazmerno kratkem obdobju smo spoznali, da se tako ne da racionalno organizirati družbeni produkcijski proces in se lotili iskanja novih družbenih oblik.

S samoupravnim sistemom socialističnih blagovnih proizvajalcev smo državnobirokratično obliko lastnine produkcijskih sredstev spremenili v posebno družbeno obliko, ki jo imenujemo družbenopodjetniško obliko lastnine. Družbeno zaradi tega, ker je družba socialističnih proizvajalcev kot celota lastnik produkcijskih sredstev, podjetniško pa zato, ker so proizvajalci kot (so)lastniki, nosilci družbene lastnine, organizirani v samostojne delovne organizacije. Upravljanje družbenih produkcijskih sredstev v socialistični delovni organizaciji je namreč ena izmed bistvenih funkcij lastnine, ki jo proizvajalci edino v taki obliki lahko opravljajo. Če naj namreč socialistični proizvajalci — in s tem seveda vsak posamezen — sploh opravljajo svojo (so)lastninsko funkcijo, morajo biti družbena produkcijska sredstva razdeljena med kolektive socialističnih proizvajalcev, saj vsi skupaj (družba kot celota) funkcije neposrednega upravljanja objektivno sploh ne morejo opravljati.

Ne samo da lahko proizvajalci samo prek samostojnih delovnih organizacij opravljajo funkcijo (so)lastnika, edino tako jo lahko opravljajo na gospodarsko najbolj smotrni način. S pridobivanjem dohodka oziroma deleža iz dobička delovne organizacije, v kateri delujejo kot (so)lastniki družbenih produkcijskih sredstev, uresničujejo namreč socialistični proizvajalci svojo težnjo po smotrnem gospodarjenju. Blagovna oblika odnosov med socialističnimi delovnimi organizacijami

je spričo tega tista oblika odnosov v socializmu, ki objektivno omogoča socialističnim proizvajalcem, da uresničujejo funkcijo lastnine družbenih produkcijskih sredstev. Ta oblika odnosov hkrati tudi omogoča družbi kot celoti ekonomsko najbolj upravičeno upravljanje produkcijskih sredstev — to pa pomeni, da je taka oblika lastnine (družbenopodjetniška) produkcijskih sredstev edina objektivno upravičena v socializmu. Naj dodamo še to, da je socialistična oblika blagovne proizvodnje oziroma družbenopodjetniška oblika lastnine produkcijskih sredstev — poleg družbeno priznane zasebne oblike lastnine delovne sile proizvajalcev — objektivni pogoj za ekonomsko in politično svobodo socialističnih proizvajalcev.

Da pa družbenopodjetniška oblika lastnine produkcijskih sredstev ne bi postala kolektivnopodjetniška oziroma da bi se družbenost take oblike lastnine popolnoma (objektivno seveda) uresničila, morajo biti izpolnjeni čisto določeni pogoji. Družba socialističnih proizvajalcev mora namreč predpisati socialističnim delovnim organizacijam splošne pogoje gospodarjenja z družbenimi produkcijskimi sredstvi. Ti pogoji so tile: najmanjša mera družbene rentabilnosti za uporablanje družbenih produkcijskih sredstev, merilo za smotrnost gospodarjenja kolektivov socialističnih proizvajalcev, družbena vrednost delovne sile socialističnih proizvajalcev, pogoji delitve presežne vrednosti in splošni pogoji vzpostavljanja socialističnih delovnih odnosov. S temi pogoji družba socialističnih proizvajalcev uresničuje svojo funkcijo lastnika družbenih produkcijskih sredstev, z njimi se dejansko uveljavlja socialistični značaj podjetniške oblike lastnine produkcijskih sredstev.

IX

Socialistični produkcijski odnosi nastajajo tako, da proizvajalec naveže delovni odnos z že obstoječim kolektivom socialističnih proizvajalcev. S tem postane tudi sam (so)lastnik družbenih produkcijskih sredstev. Dobrina, ki jo posamezen proizvajalec »dodaja« družbenim produkcijskim sredstvom, je njegova delovna sila. Ker pa je ta dobrina njegova (zasebna) lastnina, jo »dodaja« oziroma jo »združuje z družbenimi produkcijskimi sredstvi«, kakor pravimo, tako, da jo prodaja. Proces prodajanja delovne sile se začinja že ob sklepanju delovnega razmerja, ko si socialistični proizvajalci iščejo bolj ugodne delovne pogoje med raznimi gospodarskimi organiza-

cijami oziroma ko si prizadevajo doseči čim višjo ceno svoje delovne sile. Nadaljuje pa se pri samem delovnem procesu, v katerem proizvajalci kar najbolj smotrno uporabljajo svoje delovno silo praviloma le, če so ustrezno stimulirani, kakor pravimo, pa tudi sicer, če so ustrezno organizirani.

Če posamično dejanje nakupa in prodaje delovne sile opazujemo z družbenega vidika, lahko rečemo, da združeni proizvajalci drug drugemu prodajajo svojo delovno silo prek delovnega odnosa z gospodarsko organizacijo. Ta pojav dostikrat moti nekatere družbene delavce, ki ne morejo razumeti, kako je mogoče, da socialistični proizvajalci »samim sebi« prodaja svojo delovno zmožnost, saj so vendar lastniki družbenih produkcijskih sredstev?! Tak — samo navidezen — »nesmisel« se da sorazmerno preprosto pojasniti. Socialistični proizvajalci niso zasebni lastniki produkcijskih sredstev, edino v tem primeru bi namreč ne mogli »samim sebi« prodajati svoje delovne sile. Ker so lastniki produkcijskih sredstev v družbeni obliki, jim res ni treba »samim sebi« prodajati svoje delovne sile, temveč drug drugemu, kar je docela smiselno. Sicer pa so realna dejstva, ki ta pojav kažejo, popolnoma očitna in zato seveda smiselna. Nesmiselni so samo pomisleki o prodajanju »samim sebi«, ker ne ustrezajo realnim dejstvom.

X

S tem ko smo teoretično opredelili temeljne družbenogospodarske značilnosti socialistične družbe z dvema oblikama lastnine produkcijskih dejavnikov (delovne sile proizvajalcev in produkcijskih sredstev), smo tudi že opredelili temeljno družbenogospodarsko navzkrižje te — nove — družbe. To je objektivno navzkrižje med *zasebno* obliko lastnine delovne sile socialističnih proizvajalcev in *družbeno* (podjetniško) obliko lastnine produkcijskih sredstev. To navzkrižje se izraža v odnosih med socialističnimi proizvajalci kot prodajalci in kot kupci delovne sile v družbenem produkcijskem procesu. Iz družbenopodjetniške oblike lastnine produkcijskih sredstev izvirajo navzkrižja blagovne proizvodnje v odnosih med socialističnimi delovnimi organizacijami, pa tudi navzkrižje med družbo kot celoto in kolektivi socialističnih proizvajalcev. Vsa ta navzkrižja mora socialistična družba nekako razreševati, brez iluzije seveda, da bi jih kdaj mogla do konca razvozlati, ker so objektivnega značaja.

XI

Zraven tega, da je Marx na oblikah lastnine produkcijskih dejavnikov utemeljil svojo teorijo dohodka, je politično ekonomijo obogatil še z drugim pomembnim teoretičnim dognanjem: v razviti obliki blagovne proizvodnje nima vrednosti delo, pač pa delovna sila ljudi. To pomeni, da predmet menjave ni delo, temveč delovna sila. To teoretično spoznanje je — kot vemo — Marxu omogočilo, da je odkril, od kod izvira presežna vrednost v kapitalistični družbi in da je pri tem ohranjeno načelo menjave enakih vrednosti, ko je že odkril, da je menjava med »delom« in »kapitalom« temeljni odnos kapitalistične družbe.

Spričo tega, da je socialistična proizvodnja blagovna proizvodnja in da se tudi tukaj pojavlja dejanje menjave v neposrednem procesu družbene produkcije, smo prisiljeni, da v delitev dohodka »po delu« vnašamo vrednost. Da ne bi »omadeževali« — morda — idealno zamišljenega socialističnega proizvajalca, govorimo o »vrednosti dela« ali celo o »vrednosti delovnega mesta«, namesto o vrednosti delovne sile socialističnega proizvajalca, kar bi bilo edino pravilno. »Teorija« o »vrednosti dela« je postala tako prevladujoča teorija delitve dohodka »po delu«, ne da bi se sploh vprašali, kaj pravi o tem marksistična politična ekonomija. Na vse kriplje si zato prizadevamo poiskati pravo »vrednost dela« oziroma prispevek posameznega proizvajalca k novoprodukciji vrednosti, da bi tako sorazmerno z njim določili njegov delež pri delitvi dohodka »po delu«. Pri tem je značilno še to, da nima v takih »teoretičnih« pogovorih »vrednost dela« nikakršne zveze z menjavo, čeprav »pozna politična ekonomija samo eno vrednost — vrednost blaga« (Engels) oziroma vrednost dobrine, ki je predmet menjave. »Vrednost dela« pa pri taki »teoriji« niti vrednost dobrine (dobrina je delovna sila!) niti ni vrednost, ki bi bila nasledek menjave!

Kritično stališče do iskanja »vrednosti dela« seveda ne pomeni, da smo proti stimulativnim oblikam delitve »po delu«, ki temelje na meritvi količin dela ali na premijskih sistemih, s katerimi se povezuje učinek dela posameznikov ali skupin z delitvijo dohodka. Ne. Kritično stališče je uperjeno samo proti tistim teoretičnim in praktičnim poskusom, ki so rezultat mišljenja, da se da v družbeno organizirani proizvodnji in pri čedalje večji delitvi dela določiti vsakemu delu njegovo »vrednost« ali njegov »prispevek« pri ustvarjanju nove vrednosti in s tem seveda pravilni delež pri delitvi dohodka.

Po splošno priznanih izsledkih marksistične politične ekonomije je »vrednost« družbeni odnos, ki obstoji med ljudmi, ne pa — v obravnavanem primeru — med vrstami dela. Ta odnos med ljudmi se tako kot vsak drug gospodarski odnos kaže v dejanjih, ki jih opravljajo ljudje glede na določene »stvari« — dobrine, v tem primeru prek posebne dobrine — svoje delovne sile. Spričo tega tudi trdimo, da ima vrednost delovna sila ljudi, ne pa delo. Zraven tega se vrednost delovne sile ne oblikuje šele ali samo znotraj delovnih organizacij, da bi samo tam določali njeno »vrednost«, temveč je nasledek splošnega gospodarskega položaja v danem območju. Ker je proizvajalec (zasebni) lastnik svoje delovne sile in ker ima hkrati pravico, da se zaposluje po svoji izbiri, se družbena vrednost njegove delovne sile oblikuje praviloma še pred tem, ko naveže delovni odnos. Spričo tega mora vsaka gospodarska organizacija računati s to vrednostjo, če naj normalno razvija svojo dejavnost.

XII

Drugi del dohodka, ki pripada socialističnim proizvajalcem kot (so)lastnikom, je določen z njihovim bolj ali manj uspešnim upravljanjem družbenih produkcijskih sredstev. To se izraža v zadnji posledici v večji ali manjši rentabilnosti družbenih sredstev, s katerimi razpolaga posamezna gospodarska organizacija socialistične družbe. Ta del dohodka je dobiček, ki (naj) se — po družbenih normativih (ker je to bolj smotrno!) — deli na sredstva gospodarske organizacije in sredstva za osebno porabo socialističnih proizvajalcev. Delež iz dobička za osebno porabo je potemtakem drugi del osebnega dohodka, ki pripade posameznim socialističnim proizvajalcem in ki skupaj s protivrednostjo za delovno silo sestavlja njihov osebni dohodek.

V zvezi z dobičkom kot obliko dohodka, ki po Marxovi teoriji dohodka pripada lastnikom produkcijskih sredstev, se zastavlja še posebno teoretično vprašanje: Čemu je prav dobiček taka oblika dohodka, ne pa dohodek (novoustvarjena vrednost) v celoti, oblika dohodka lastnikov produkcijskih sredstev. Odgovor na to vprašanje je zvezan z vprašanjem, kaj je (ali pa naj bo objektivno) pri družbeno organizirani proizvodnji končni gospodarski cilj lastnikov produkcijskih sredstev (tistih, ki jih upravljajo), dohodek kot celota ali dobiček. Na to vprašanje bomo najlažje odgovorili, če bomo ugotovili, kakšna je ekonomska funkcija dobička. Ker vemo, da predstavlja dobiček čisto vrednost narodnega dohodka (po od-

bitku deleža za osebni dohodek lastnika), bomo zlahka ugotovili, da je dobiček objektivni pogoj za nadaljnji razvoj vsake družbe, saj so to sredstva, ki razvoj omogočajo. Taka je objektivna vloga dobička tudi na račun življenjskega standarda proizvajalcev, v določenih okoliščinah seveda, čeravno to ne pomeni, da mora vselej tako biti. Družba, ki si z določenim dobičkom ne zagotavlja objektivnega razvoja, mora čez čas propasti. Dobiček je zato ekonomska kategorija, ki jo mora vsaka družba objektivno upoštevati. Spričo tega se ji tudi socialistična družba ne sme odpovedati.

Če gledamo na dobiček z objektivnega družbenogospodarskega vidika, potem sama od sebe odpade namišljena izbira o tem, ali nastopa v socializmu kot posebna družbenogospodarska izbira — dobiček ali dohodek. Kot v mnogih primerih se pravilni odgovor na vprašanje o tej namišljeni izbiri glasi: dohodek in dobiček sta objektivna pojava socialistične blagovne proizvodnje; dohodek, ki je sestavljen iz vrednosti delovne sile in dobička, ker je marksistična teorija dohodka teorija razvite oblike blagovne proizvodnje in torej teorija vrednosti delovne sile in dobička.

Dobiček bi moral potemtakem odigrati vlogo končnega gospodarskega cilja socialističnih delovnih organizacij, povezan s količino družbenih sredstev, s katerimi le-te razpolagajo. Delitev dobička na akumulacijo in osebno porabo bi, upoštevajoč tako opredeljeni cilj delovnih organizacij, dejansko pomenila delitev dohodka »po delu« oziroma »po rezultatih dela«, kakor smo jo v začetku opredelili. S tem in pa z opredeljeno družbeno vrednostjo delovne sile bi potem ustvarili družbene okvire za delitev dohodka med posamezne socialistične proizvajalce.

XIII

Marxova teorija dohodka nas po vsem tem uči, da sta vrednost delovne sile in dobiček dva objektivna družbenogospodarska pojava (ne pa en sam), dva objektivna pojava, ki terjata vsak posebej in oba skupaj ustrezno družbeno reguliranje.

Na koncu moramo seveda še zapisati, da nam Marxova teorija dohodka ne more neposredno pokazati, kakšni naj bodo konkretni ukrepi družbene skupnosti na tem področju, čeravno je res, da nam pomaga pri razumevanju ekonomskih pojavov družbene stvarnosti. Kljub temu pa eno le drži. Dokler bomo preganjali iz ekonomske teorije socializma in seve-

da tudi iz ekonomske politike, ki na taki »teoriji« sloni, plačo in dobiček, nam ne bo uspelo uveljaviti racionalnih odnosov na področju delitve dohodka. Ker pa so ti hkrati tudi objektivni (eden) pogoj za višjo smotrnost družbenega gospodarjenja socialističnih proizvajalcev, tudi te ne bomo mogli doseči.

Sklep: Marxova teorija dohodka nam omogoča neopredeljeno načelo delitve dohodka »po delu« izraziti z ekonomskimi kategorijami razvite oblike blagovne produkcije socialistične družbe. Delitev dohodka »po delu« pomeni v taki družbi najprej formiranje dohodka na trgu blaga in v tem pomenu »po delu«, ki ga je trg družbeno priznal. Naslednji korak delitve dohodka »po delu« pomeni v takih okoliščinah delitev dohodka »po vrednosti delovne sile« oziroma »po rezultatih dela« vsakega posameznika, če se rezultat dela meri z vrednostjo delovne sile ali s kakim drugim »spremenjenim« merilom. Tretji korak delitve dohodka »po delu« je delitev dobička na sredstva za osebno porabo in akumulacijo »po rezultatih dela«, ki se družbeno merijo z ustvarjenim dobičkom in uporabljenimi družbenimi sredstvi. Četrty korak delitve dohodka »po delu« pa je delitev dobička za osebno porabo »po vrednosti delovne sile« ali po drugih »spremenjenih« merilih na posamezne člane delovne organizacije socialistične družbe.

Delitev dohodka v šolstvu

(posebej v visokošolskih zavodih)

Če upoštevamo, da pomeni gospodarjenje zavestno prizadevanje, da se doseže kar najboljši rezultat (tj. največja možna korist) s kar najmanjšimi stroški ali žrtvami v dobrinah in naporih, ne glede na področje človeške dejavnosti, in če danes govorimo o gospodarjenju na področju vzgoje in izobraževanja, se nujno srečujemo z načelom dohodka. Vprašanje je pa še vedno, kakšen pomen ima to načelo in kako naj se uveljavlja. Glede tega so si mnenja nasprotna. Delitev dohodka je sodobna tema tako na področju materialne proizvodnje kot tudi družbenih služb, in sicer pri nas in v tujini.

Normativna ureditev

Ustava SFRJ določa (v III. poglavju temeljnih načel in 11. členu) enoten sistem delitve celotnega dohodka na

— del, ki služi za obnavljanje materialne osnove družbenega dela. To so materialni stroški in amortizacija oziroma prenesena vrednost v sferi blagovne proizvodnje; in drugič, na

— del za razširjenje materialne osnove dela in za neposredno zadovoljevanje osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi skladno z načelom delitve po delu. To je dohodek.

Z enotnim sistemom delitve je zagotovljeno, da delovne organizacije uporabljajo sredstva za reprodukcijo v sorazmerju z deležem, ki so ga prispevale pri njihovem ustvarjanju, in glede na svoje možnosti, da jih v okviru družbene, z družbenimi plani določene delitve dela uporabljajo čim bolj učinkovito.

Dohodek kot osnovno ekonomsko kategorijo pri gospodarjenju in delitvi je ustava SFRJ uzakonila v 9. členu (toč. 5: »pravica in dolžnost delovnih ljudi je delitev dohodka in odločanje o rabi sredstev«) in v 12. členu (»osebni dohodek se deli glede na uspeh dela posameznika, delovne enote in delovne organizacije«).

Za družbene službe so ustavna načela delitve v večji meri konkretizirana v temeljnem zakonu o zavodih (»Uradni list SFRJ«, št. 5-33/1965 z dne 5/2-1965). Pri tem je pomembno, kako se v praksi uresničuje ustavno načelo (11. člen ustave SFRJ), da se delovnim organizacijam v negospodarskih dejavnostih zagotavlja za razširitev materialne osnove njihovega dela ustrezni del skladno z nalogami delovne organizacije in z družbenimi potrebami in da za zadovoljevanje osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi pripada delovnim organizacijam v negospodarskih dejavnostih del, ki je v sorazmerju z uspehi dela pri zadovoljevanju družbenih potreb. Ta načela so konkretizirana v 55., 57., 58., 62., 63., 76., 77., 78., 80. in 81. členu omenjenega zakona. V teh členih je določeno, da si zavod pridobiva sredstva za opravljanje dejavnosti ali storitev s povračili. Navedeno je, kako se določi povračilo, kaj je treba pri določanju povračila zagotoviti, kako zavod ugotavlja in razporeja dohodek, kaj tvori celotni dohodek in kako se le-ta deli. Temeljno vprašanje za zavod, ki ga pa omenjeni temeljni zakon ni mogel rešiti, je konkretna višina povračila za dejavnost. V 50. členu navedeni zakon omogoča, da se z republiškim zakonom lahko na poseben način uredi način ugotovitve osnov in meril za delitev dohodka. Republiški zakon o izobraževalnih skupnostih in o financiranju vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji (»Uradni list SRS«, št. 16-115/1967 z dne 22/4-1967) je ta vprašanja konkretiziral. Z vidika delitve dohodka so zanimivi predvsem 31., 32., 49., 63. in 65. člen omenjenega republiškega zakona. Ti členi določajo delno združevanje amortizacije nepremičnin izobraževalnih zavodov, programe in uspehe dela ter merila za pridobivanje povračil za dejavnost, pogodbeno razmerja, vsebino pogodb, veljavnost pogodb itd.

Omenjena zakonska določila sem navedel zato, ker sem želel bralcu prikazati, da bistvo problemov, ki se pojavljajo pri delitvi dohodka, ni v pomanjkljivostih naše zakonodaje, saj je ta nekatere zahteve zelo jasno določila, temveč, kot bomo videli v naslednjih poglavjih, v nasprotujočih si mnenjih v naši teoriji; ta zajemajo tudi prakso, ki ne najde vedno kar najboljših rešitev za izvajanje zakonskih določil.

Načelo dohodka v teoriji

Nesporno je, da je dohodek vsota denarja, za katero se v določeni dobi poveča premoženje neke osebe (tj. vsota, ki je realizirana in zmanjšana za poslovne stroške in amortizacijo): z njo lahko ta oseba zadovolji svoje potrebe ali jo drugače uporabi, ne da bi s tem poslabšala svoje gospodarsko stanje (dr. Hrvoje Šošić in drugi: Gradivo s simpozija Visoke privredne šole Zagreb v Opatiji marca 1967; O obračunu in delitvi dohodka in osebnih dohodkov v delovnih enotah podjetij).

V politični ekonomiji je dohodek novoustvarjena vrednost. V nasprotju s premoženjem, ki je statičen pojem, ker pomeni stanje v danem trenutku, je dohodek dinamičen pojem, ker pomeni razliko v premoženju med začetkom in koncem neke delovne dobe. Dohodek je poglavitni kazalec doseženega poslovnega uspeha. Moral bi biti družbeno priznan ekvivalent vloženega družbeno koristnega dela, čeprav na njegovo višino deluje vrsta zunanjih in notranjih dejavnikov. Med zunanje dejavnike v gospodarstvu lahko štejemo primarno porazdelitev (delitev med družbeno skupnostjo in delovno organizacijo), sekundarno porazdelitev (delitev med dejavnostmi, panogami) in položaj na trgu. Med notranje dejavnike štejemo kvantiteto, kvaliteto in racionalnost (dr. Šošić — *ibid.*). Če negospodarske dejavnosti primerjamo z gospodarstvom, odkrijemo podobne dejavnike pri delitvi tudi na področju šolstva. Tako štejemo k primarni porazdelitvi delitev novoustvarjene vrednosti med družbeno skupnostjo in delovno organizacijo, delitev med družbenopolitično skupnostjo in gospodarstvom, delitev med gospodarstvom in družbenimi službami. V sekundarno porazdelitev bi lahko šteli delitev ustvarjenih sredstev v okviru določene družbenopolitične skupnosti med posamezne družbene službe, v okviru položaja pa delitev med posamezne zavode in uporabnike v določeni družbeni dejavnosti.

Družbenoekonomski pomen poslovanja po načelu dohodka se kaže v tem, da delavci delijo novoustvarjeno vrednost, katero so ustvarili s sredstvi, ki so družbena lastnina. Ta delitev naj bi jih spodbujala k bolj ekonomičnemu in bolj produktivnemu delu (Ivan Trochter — *ibid.*). Pri tem ni še enotnega mnenja o tem, ali je gibalna sila maksimalna osebna potrošnja ali maksimalni dohodek (Nada Sfiligoj: Vloga dohodka, »Teorija in praksa«, 3/1966), posebno če upoštevamo, da dohodek ne gre v celoti za osebno potrošnjo, temveč tudi za razširitev poslovanja, za razširjeno reprodukcijo, za izbo-

ljšanje poslovanja oziroma, z drugimi besedami, za sklade zavoda.

Dr. Mara Bešter ugotavlja (Načelo dohodka in proizvodni značaj dela, »Ekonomski zbornik ekonomske fakultete Ljubljana«, VIII. letnik, 1966), da na področju dobrin skupne porabe ne moremo uveljavljati tržnih zakonitosti in izenačiti položaja delovnih organizacij na tem področju s položajem delovnih organizacij v materialni proizvodnji, ker ne gre za blagovno proizvodnjo. Za področje družbenih služb je odločilna družbena valorizacija potreb in družbena valorizacija vrednosti storitev. Delovne organizacije na tem področju so nosilke le zelo omejenih ekonomskih odločitev, ker družba določa obseg, vrsto, način, vrednotenje itd. storitev, delovna organizacija pa odloča predvsem o notranji delitvi. Načelo dohodka na področju dobrin skupne porabe (tudi šolstva) pomeni le novo, drugačno obliko odnosa med družbo in delovno organizacijo, ki proizvaja tovrstne storitve; gre glede oblike za drugačno financiranje dobrin skupne porabe v primerjavi s klasičnim budžetiranjem. S tem naj se omogoči učinkovitejša uporaba sredstev, racionalnejša proizvodnja storitev in izdelava spodbudnejših sistemov v notranji delitvi. To bi naj tudi bile prednosti nove oblike financiranja.

Ta ugotovitev nam bo razumljiva, če upoštevamo Marxov nauk, da ustvarja narodni dohodek samo gospodarska dejavnost in proizvodno prebivalstvo, ki opravi tudi primarno delitev tega dohodka. Vendar le-to ne uživa vsega proizvedenega dohodka, temveč ga v obliki obresti, provizij, tarif, raznih prispevkov, davkov, režijskih dodatkov itd. deli z negospodarsko dejavnostjo in neproizvodnim prebivalstvom. Tako pride do sekundarne delitve. Ta ponovna porazdelitev ali sekundarna delitev pa z druge strani zagotavlja nemoteni proces družbene reprodukcije (dr. Miladin Vujošević: Dohodak u neproizvodnim delatnostima, »Socijalizam«, št. 6/1965; Jožko Humar: Družbene službe in narodni dohodek, »Teorija in praksa«, št. 3/1967; dr. Živko Kostić—dr. Stevan Kukoleča: Raspodela dohodka u preduzeću, »Informator«, Zagreb 1967).

Gospodarski sistem se izrazito odraža v oblikovanju dohodka, ekonomska politika skupnosti pa v njegovi delitvi. Pri delitvi je treba upoštevati kar najboljši razvoj proizvodjalnih sil družbe, delitev po delu, delitev po doseženem poslovnem uspehu, zagotovitev kar največje družbene reprodukcije, upoštevaje skupnih družbenih potreb, zagotovitev delovanja ekonomskih zakonov (dr. Kukoleča — *ibid.*).

Iz omenjenih ugotovitev izhaja, da vplivata na dohodek v šolstvu in na njegovo delitev predvsem t. im. primarna in

sekundarna delitev narodnega dohodka. To je tudi opravičljivo, če se zavedamo, da proizvodni odnosi določajo tudi vse druge odnose v družbi, torej tudi v negospodarskih dejavnostih. Vendar dobi dohodek v negospodarskih dejavnostih specifično kvaliteto (dr. Vujošević — *ibid.*). Med področjem materialne in področjem duhovne proizvodnje ne zija več nepremostljiv prepad. Gre za kontinuum. Duhovna proizvodnja ali negospodarska dejavnost (šolstvo, znanost, umetnost, kultura, zdravstvo) postaja čedalje bolj dejavnik, ki vpliva na materialno proizvodnjo ali gospodarsko dejavnost (dr. Jože Goričar: Dohodek za prosveto, znanost in kulturo, »Naši razgledi«, št. 24 z dne 24. 12. 1966, in dr. Vujošević — *ibid.*). To omogoča, da se pojem produkcije širi od materialnih dobrin na duhovne dobrine. Pri produkciji gre za koristne storitve, dobrine. Ni pomembno, ali gre za materialne ali nematerialne dobrine (prevozne, osebne, intelektualne ali druge storitve). Pomembna je koristnost (A. Bajt: Uvod v politično ekonomijo, Ljubljana 1965). Medtem ko vlada glede omenjenih stališč v teoriji neka enotnost, se pa glede vprašanja dohodka v šolstvu pojavljajo v teoriji tudi različna, specifična stališča. Omenil jih bom nekaj:

— Položaj delovnih organizacij na področju družbenih dejavnosti se ne more izenačiti s položajem delovnih organizacij v gospodarstvu, ker se v družbenih dejavnostih ne morejo uveljaviti tržne zakonitosti, temveč gre le za valorizacijo potreb in storitev (dr. Mara Bešter — *ibid.*).

— Ustvarjanje dohodka ne more biti osrednja skrb negospodarskih organizacij, ki ne ustvarjajo materialnega bogastva. Težišče vprašanja je treba prenesti na raven t. im. primarne delitve narodnega dohodka in pri njej zagotoviti soodločanje negospodarskih dejavnosti. Pri njej naj bi prosveta nastopala enakopravno z drugimi partnerji (dr. Jože Goričar — *ibid.*).

— Ker so neproizvodne dejavnosti namenjene predvsem za reprodukcijo delovne sile — za fizično, kulturno, strokovno, moralno in drugo vzdrževanje in razvoj produktivnih delavcev — morajo biti sredstva zanje v sorazmerju s potrebami delovne sile in osebnim dohodkom produktivnih delavcev. Dohodek v negospodarskih dejavnostih je odvisen od produktivnosti dela v gospodarstvu. Zatorej bodo negospodarske dejavnosti v večji meri skrbele za to, da s svojimi storitvami povečajo produktivnost dela v gospodarstvu, tj. v svoji materialni bazi. Delež v delitvi je treba določiti s ceno kot splošnim instrumentom delitve. Vse, kar bo dobilo svojo priznano ceno, bo tudi priznano kot koristno. Stroški in do-

hodki v gospodarskih in negospodarskih dejavnostih so povezani. Kolikor višji bo dohodek negospodarstva, toliko nižji bo dohodek v gospodarskih dejavnostih (dr. Miladin Vujošević — *ibid.*).

— Jožko Humar (*ibid.*) meni, da je povračilo, ki ga zavod dobi, v bistvu menjalna vrednost storitve negospodarskih dejavnosti. Te storitve pa so prav tako sad dela kakor proizvod, ki ga ustvarja gospodarska organizacija. Iz tega izhaja, da ne nakazuje država visokega odstotka narodnega dohodka za družbene službe, temveč družbene službe same ustvarjajo dohodek s svojim delom. Dohodek družbenih služb je torej narodni dohodek družbenih služb, ker tudi one ustvarjajo dobrine in s tem dohodek.

— Dr. Dolfe Vogelник pa meni (Nekatera odprta vprašanja v zvezi z uvajanjem novega finančnega sistema v visokošolskih ustanovah, »*Ekonomika*«, št. 1/1963), da gre za problem, kako čim objektivneje določiti celotni dohodek visokošolske ustanove, to se pravi »cene« pedagoških storitev, ki naj jo družba plača ustanovi za njeno pedagoško dejavnost. Proces oblikovanja »cene« pedagoških storitev mora potekati iz podobnih izhodišč kot v materialni sferi. Mnenju avtorja tega sestavka se v najnovejšem času pridružuje še vrsta avtorjev. Ta mnenja so prišla predvsem do izraza na simpoziju, ki ga je v juniju 1967 organiziralo zagrebško vseučilišče o družbenih in ekonomskih vidikih izobraževanja, in v razpravi dr. Branislava Šoškića na mednarodnem simpoziju »Univerza danes« v Dubrovniku v juliju 1967. Tako npr.

dr. Ljubomir Bakić (simpozij v Zagrebu) povzema Marxove ugotovitve (*Theorien Über den Mehrwert*, Teil I, Berlin 1956, strani 368, 369, 374), da so »rezultat ali proizvod izobraževalne dejavnosti storitve kot uporabne vrednosti specifične vrste. Ta specifičnost je v tem, da so v večini izobraževalne storitve neločljive od samega dejanja storitve in od osebnosti izvajalca storitve. Storitve je pouk in šola prodaja pouk, drugi pa kupuje poučevanje; zaradi specifične narave storitve šola ne more zagotoviti končnega rezultata storitve, ki je v načelu neodvisen od plačila storitve. Proizvodni čas storitve je daljši od časa neposrednega procesa dela (pouka), ker vključuje razen samega procesa dela še pripravo predavanja, izpite itd.« Dr. Bakić ugotavlja, da za šolo Marx ne uporablja izraza tovarna strokovnjakov, temveč tovarna pouka (*Lehrfabrik*, *Unterrichtsfabrik*), in pa da šola prodaja izobraževalno storitev, ne pa diplomiranega strokovnjaka. Iz tega izvaja, da je z ekonomskega vidika lahko enota za mer-

jenje opravljenega dela in njegovega rezultata le pedagoška ura kot kumulativni kazalec vseh pedagoških opravil (predavanj, seminarjev, vaj, izpitov itd.), s katerimi se izvaja delovni program, ne pa število študentov, število oddelkov, število diplomantov itd.

— Dr. Hasan Hadžiomerović (simpozij v Zagrebu) navaja, da je pri določanju meril za financiranje visokošolskih zavodov treba izhajati iz dveh osnovnih sestavnih delov;

a) iz meril za plačevanje znanstveno-izobraževalnega dela kot osnovnega dela. Pri tem je osnova normativa za učitelja en predmet s sorazmerno majhnim številom tedenskih ur, kar zagotavlja ustrezno pripravo in znanstveno in raziškovalno delo;

b) iz meril za druge stroške v zvezi s tem delom.

Osnova je torej definiranje delovnega mesta učitelja in njegovega sodelavca asistenta. Izhajati je treba iz normativne ureditve, po kateri se vsak učitelj voli praviloma za en predmet, za tega pa je statutarno določeno število ur. Vsak predmet pomeni enako vrednost kot osnovo za nagrajevanje znanstveno-pedagoškega dela. Nihanja v številu ur ne pomenijo nujno nihanja v znanstveni vrednosti predmeta. (Vprašanje je torej, katero delovno mesto naj bo za tako imenovani polni delovni čas, katero pa za skrajšani ali honorarno delovno mesto — op. avtorja.)

— Dr. Branislav Šoškić (simpozij v Zagrebu) navaja, da tako kot gospodarske tudi izobraževalne delovne organizacije opravljajo določeno dejavnost in storitve za druge. Za te storitve so porabile določeno količino dela ter imajo zato te storitve določeno vrednost ali ceno. Ker pa pri nas stroškov izobraževanja ne plačuje vsak neposredni uporabnik izobraževanja sam (študent), temveč nastopa en sam kupec izobraževalnih storitev (skupnost) je na področju povpraševanja možen monopolni položaj, ki pripelje do tega, da družba ne plača celotne, tj. ekonomske cene izobraževanja. S tem so izobraževalni zavodi postavljeni v neenakopraven položaj ter se glede na kvantiteto in kvaliteto dela načelo dohodka ne izvaja v celoti. Eden izmed najpomembnejših korakov, ki smo jih naredili pri nas na področju izobraževanja, je ugotavljanje elementov in osnovnih meril za določitev ekonomske cene izobraževanja. Z določitvijo cene izobraževanja in z valorizacijo vseh elementov bomo ugotovili integralno ceno izobraževanja za posamezne stopnje in profile izobraževanja pri danem izobraževalnem standardu. Potem bo šele jasno, ali družba v celoti ali za določena področja zadosti ali premalo da za izobraževanje, kolikšen je primanjkljaj in kdo ga

pokriva (učitelji z osebnimi dohodki, slabša oprema, slabša raven pouka). Dokler iz določenih socialnih, političnih in drugih razlogov izobraževalnim zavodom ni mogoče dovoliti istega statusa kakor podjetjem glede poslovanja in pridobivanja dohodka, je treba iti na obračunsko ceno izobraževanja, ki naj bi bila podlaga za pogodbeno razmerje med izobraževalnimi zavodi in družbo.

Z omenjenimi vprašanji se ukvarja tudi tuja literatura. Tudi v tujini so se, ne glede na družbeno ureditev, pojavljali isti problemi kot pri nas. Dr. Rochus Castner iz Nürnberga (*Bildungs-ökonomie und Schulbetrieb* — revija »Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis«, 19. leto, 3. zvezek, marec 1967) ugotavlja, da je šele s spoznanjem, da nemoteno proizvodnjo omogoča samo kontinuirana poraba, ki je usklajena s proporcij proizvodnje, področje skupne porabe dobilo v znanstvenih razpravah isto mesto kakor podjetja, podjetniki in država. Na področju vzgoje in izobraževanja so se novi načini obravnave začeli najkasneje uveljavljati, tj. šele zadnjih deset let, ko so uvideli, da je osnova tehničnega napredka in gospodarske rasti v produktivnosti izobraževanja, in so priznali duhovni kapital ter izdatke za izobraževanje in vzgojo začeli obravnavati kot investicije. Dokler je dohodek šol veljal za sekundarnega in se je pedagoška dejavnost učiteljev označevala kot neproduktivna, so ob zmanjševanju dohodkov proračunov najprej zmanjševali, črtali dohodke »dotiranim«, »nepridobitnim« dejavnostim in s tem na lestvici najnižje stoječemu področju izobraževanja. Novo vrednotenje izobraževanja kot »produziertes Produktionsgut« navaja Friedrich Edding (*Freiburger Studien zur Politik und Soziologie*, Freiburg 1963) in uvršča velik del izdatkov za izobraževanje med investicije ter terja v času depresije razširitev investicij tudi na področje izdatkov za izobraževanje. Dr. Castner (*ibid.*) meni, da je nujno treba omejiti vpliv javne uprave na področju šolstva, ki se izraža v nenehnem prilagajanju šolstva venomer spreminjajočim se izdatkom okolja. Ko se določa višina stroškov za izobraževanje in vzgojo, se je treba vprašati, ali sta delež in učinek (uspeh) uravnovešena. Če se ugotovi, da vzgojni smoter ne ustreza več zahtevam časa ali da bi se lahko določene naloge šole izvajale ekonomsko bolj pametno, nastopi tudi v šolstvu zahteva po smotrnejši, racionalnejši ureditvi, podobno kot se to dogaja na gospodarskem področju zaradi vpliva konkurence. Tako kot si morajo podjetja prizadevati, da proizvajajo izdelke, ki so sposobni za trg, v količinah, ki jih trg zahteva, mora tudi področje izobraževanja ocenjevati potrebe po kadrih določenih kvalifi-

kacij in profilov in vzgajati za zahteve bodočnosti, ne pa se orientirati samo po podedovanih merilih in zgodovinskih smotrih. Pri posredovanju znanja študentom, ki naj jim omogoči, da se bodo na podlagi sedanjih spoznanj začeli ukvarjati z znanstvenim in raziskovalnim delom, je treba upoštevati dolgo zanemarjani produkcijsko politični vidik, ki opravičuje, da se izobraževalna dejavnost in izdatki zanjo primerjajo z investicijami.

Dr. Gerhard Schätzle iz St. Georgena (Zur Oekonomie von Bildung und Forschung — Schmalenbachs Zeitschrift für betriebswirtschaftliche Forschung, Heft 6, Juni 1966, Köln, Opladen) navaja, da so se ekonomisti začeli v večji meri zanimati za intelektualne učinke šole, ko je v petdesetih letih empirična raziskava narodnogospodarske rasti pokazala presenetljiv rezultat, da se povečanje produktivnosti dela ne da razložiti samo s kapitalom, temveč da je treba za preteklo desetletje več kot $\frac{2}{3}$ povečanja narodnogospodarske produktivnosti pripisati tehničnemu napredku. Prvo obsežno in temeljno delo na tem področju je delo Fritza Machlupa (»The Production and Distribution of Knowledge in the United States«, »Princeton University Press«, 1962). Machlup (ibid.) definira produkcijo znanj in ugotavlja, da je za vsa znanja značilno, da ni fizičnega in merljivega rezultata proizvodnje. Ker se pretežni del znanj ne prodaja na trgu, ni tržnih cen ter se rezultat proizvodnje ne da kvantificirati. Zato je treba uporabljati merila, dejavnike, činitelje, stroške, s katerimi se ta dejavnost kvantificira. Zaradi tega je tudi mogoče izračunati produktivnost in rentabilnost na tem področju le na podlagi drznih domnev o dohodkih ali izkupičkih. To je še posebno težavno, ker se znanje pridobiva še na delovnem mestu v povezavi z drugimi dejavnostmi ali kot stranski produkt. Dr. Schätzle (ibid.) navaja še, da je za politiko izobraževanja in nagrajevanja velikega pomena dejstvo, da se je sestava nosilcev gospodarske rasti v zadnjih petdesetih letih spreminjala od pisarniškega osebja preko upravnega in vodilnega osebja (manager) v letu 1950 na poklicno skupino akademikov in tehnikov, ki danes zaznamujejo največjo rast med poklici, ki uporabljajo znanje. V tem se kaže jasen prehod od ročnega dela k intelektualnemu delu, od nekvalificiranega k čedalje bolj kvalificiranemu delu z ustrezno daljšim izobraževanjem.

Z naštevanjem številnih mnenj sem želel bralcu prikazati, da je v teoriji iz področja dohodka v šolstvu že marsikatero vprašanje razčiščeno.

Načelo dohodka v praksi

Delovne organizacije na področju šolstva že nekaj let samostojno delijo dohodek. Pri tem ugotavljajo, da je njihov dohodek odvisen predvsem od povračila, ki ga dobijo od družbene skupnosti za svoje storitve. Na to povračilo pa so same lahko le malo vplivale, ker je bilo odvisno predvsem od sredstev, ki so bila na razpolago. Njihova samostojnost na področju delitve dohodka se je kazala predvsem le v notranji delitvi sredstev, ki so jim bila na voljo. To je pravilo, ki pa ima tudi nekaj izjem. Ne gre zanikati, da so pri nekaterih zavodih dober del dohodka (ali celo ves dohodek) tvorili t. i. lastni dohodki od osnovne, dopolnilne ali stranske dejavnosti, kot npr. od prispevkov učencev in študentov in njihovih delovnih organizacij ali šolnin, dohodki od seminarjev, tečajev, izpitov, izobraževanja odraslih ali izrednega študija, založniške dejavnosti, šolskih delavnic, posestev, prireditvev, posvetovanj, aplikativnega raziskovalnega dela, elaboratov, ekspertiz itd. To dejstvo je treba upoštevati pri oblikovanju cene izobraževanja in določanju povračil za dejavnost in njihovih virov.

Dosedanje pomanjkljivosti na področju delitve dohodka v šolstvu in način njihovega odpravljanja so prišli do izraza med drugim tudi v resolucijah VI. kongresa SZDL Jugoslavije (aprila 1966) in v sestavku »Aktualni družbeni in idejno-politični problemi izobraževanja«, ki ga je objavila komisija CK ZKJ za družbena in idejno-politična vprašanja prosvete, znanosti in kulture (»Komunist«, 14. IV. 1967); tega tu ne bom ponavljal. To so v glavnem vprašanja materialne baze oziroma dela narodnega dohodka za izobraževanje, razvoja samoupravljanja, nazorov o družbenoekonomskih odnosih, ustvarjalne pobude prosvetnih delavcev, učinkovitosti izobraževanja, racionalizacije in usklajevanja s potrebami, programiranja dela, družbenih meril za delitev, cene izobraževanja, vrednotenja pedagoškega dela, soudeležencev pri kritju stroškov dejavnosti, združevanja sredstev in oblik tega združevanja, delitve po delu, itd.

Pri nas prihajajo vedno znova v ospredje vprašanja delitve narodnega dohodka (prve — med gospodarstvom in skupno porabo, in druge — med posameznimi družbenimi službami in posameznimi zavodi). Najbolj poudarjene so ugotovitve, da imajo šolski zavodi premalo sredstev. Vzroke za to iščejo na eni strani v premajhnem delu narodnega dohodka, ki je namenjen za izobraževanje, na drugi strani pa v prerazvejanem in neracionalnem šolskem omrežju in eksten-

zivnem razvoju šolskih zavodov. Kje je resnica? Ali dajemo premalo za šolstvo? Tudi primerjava z drugimi deželami je težavna, ker stroškov za izobraževanje ne obravnavajo povsod enako. Pri nas ugotavljamo stroške za izobraževanje na podlagi izdatkov proračunov in skladov za te namene, na podlagi izdatkov za izobraževanje po zaključnih računih delovnih organizacij in na podlagi realiziranih dohodkov in stroškov po zaključnih računih šol. Machlup (ibid.) pa navaja, da tvorijo stroške za izobraževanje, gledano z narodnogospodarskega vidika, razen stroškov za formalno izobraževanje (za šolstvo) še: del stroškov za vzgojo doma, za izobraževanje pri delu, všteti izgube v proizvodnji ob novih namestitvah, del vojaškega izobraževanja, kalkulatívne obresti za šolska poslopja, zaslužki, ki jih črtajo študentom za čas, ko študirajo na visokih šolah in niso zaposleni, zaslužki, za katere so prikrajšane matere za čas, ko vzgajajo svoje otroke, itd. Neko podobo si lahko ustvarimo, če si ogledamo spodnjo razporednico (sestavljena je na podlagi podatkov v »Statistical Yearbook United Nations 1964 in 1965, »NIN Beograd, 18. 12. 1966, in »Statistički kalendar Jugoslavije 1967«), v kateri so države razvrščene po odstotku narodnega dohodka, ki ga odmerijo za izobraževanje (glej tabelo na naslednji strani).

Nacionalne valute so preračunane v USA dolarje za leto 1963 po takratnem uradnem tečaju (npr. 1 \$ = 750 S din) ali pa po poprečnem prodajnem tečaju, če so se cene valuti prosto oblikovale. Ker so načini, kako ugotavljajo narodni dohodek, različni, so po izjavi statistične službe OZN gornji izračuni narodnega dohodka bolj ali manj približni. Pogosto so primerjave težavne tudi zaradi različne klasifikacije zavodov in neenotnega obravnavanja števila študentov (nekateri v razporednici ne upoštevajo izobraževanja odraslih, večernih tečajev in dopisnega šolanja). Gornja razporednica nam da le osnovno orientacijo. Vprašanje se ne sme poenostavljati, ker nam procentualni delež stroškov za izobraževanje v narodnem dohodku ne pove nič, če hkrati ne primerjamo števila prebivalcev, števila osnovnošolskih in srednješolskih učencev in študentov, narodnega dohodka na prebivalca, tega, ali gre za razvito ali nerazvito državo, in če ne upoštevamo kadrovske sestave po formalnih kvalifikacijah. Če bi hoteli dobiti realno podobo, bi morali upoštevati tudi število učencev na zavod in število študentov in učencev na pedagoškega delavca. Šele tako bi dobili jasnejšo podobo o standardu izobraževanja. Vendar pa lahko opazimo, da dajejo večji odstotek narodnega dohodka za izobraževanje ravno visoko razvite dežele in le delno manj razvite dežele.

Država	Stroški za izobražev. v % nar. doh. 1964	Nar. doh. na preb. v USA dol. 1965	Studentov na 10.000 preb. 1964	Učencev osnov. šol na 1 štud. 1965
Izrael	8,4	843,7	92,9 (1961)	20,51 (1961)
ZSSR	8,1	855,2	168,0	10,42
Finska	7,6	1039,8	78,0	17,51 (1962)
Kanada	7,4	1586,0	105,2 (1965)	17,16
Irak	7,5	209,1	21,5 (1962)	57,80 (1962)
Japonska	7,1	508,2	95,6 (1965)	10,94
Belgija	7,1	1190,2	74,2 (1965)	14,85 (1962)
Nizozemska	7,0	985,5	113,0	11,76 (1962)
Norveška	6,9	1175,8	46,0	55,75 (1962)
Tunizija	6,7	166,8	6,0 (1961)	179,0 (1961)
Danska	6,7	1549,5	94,1 (1965)	12,85
Italija	6,5	700,5	51,8	17,27
ZDA	6,5	2506,6	258,0	6,41
SFR Jugoslavija	5,7	292,4	94,8 (65 - vsi)	16,22 (65 - vsi)
Vel. Britanija (po Stat. kol.)	5,8	1258,2 293,6	68,0 (1965) 62,5 (65 - red)	15,94 (1961) 24,62 (65 - red)
SR Slovenija	4,8	562,5	91,8 (65 - vsi) 68,5 (65 - red)	16,05 (65 - vsi) 21,55 (65 - red)
Švedska	5,7	1797,5	80,0	20,10 (1961)
Cejlon	5,5	123,6	10,65 (1961)	205,9 (1961)
Madžarska	5,1	1575,4	93,0	21,99 (1962)
Poljska	5,1	374,7	80,0 (1965)	22,52
ČSSR	5,0	ca. 1000	101,5 (1965)	17,80
Bolgarija	4,7	600,9	127,1 (1965)	11,07
Francija	4,6	1269,8	94,0	12,45 (1962)

Upoštevati je treba, da sta vzgoja in izobraževanje povezana s celotnim družbenim in gospodarskim razvojem. Materialna osnova v šolstvu je v tesni zvezi s problemi v gospodarstvu. Na eni strani je treba upoštevati, da so sredstva omejena, da to nujno terja racionalizacijo. Narodnogospodarska stran ekonomike izobraževanja se mora ukvarjati z nastajanjem in analizo stroškov, narodnogospodarskimi posledicami višjih ali nižjih stroškov za izobraževanje in kritiko izobraževalnih smotrov z vidika kasnejšega gospodarnostnega vrednotenja. Ekonomika izobraževanja v okviru posameznega

zavoda pa se mora ukvarjati z gospodarnostno in racionalno uporabo razpoložljivih pičlih sredstev in večjo produktivnostjo (Friedrich Edding — *ibid.*).

V praksi so danes temeljnega pomena tale vprašanja, na katera bo treba čimprej jasno odgovoriti:

1. vprašanja prve in druge delitve narodnega dohodka in morebitne ponovne porazdelitve narodnega dohodka tako pri prvi delitvi med gospodarstvom in skupno porabo kakor tudi pri drugi delitvi med posameznimi družbenimi službami;

2. prehod od kratkoročnega enoletnega planiranja dohodkov družbenih služb na srednjeročno planiranje za več let (v skladu s srednjeročnimi gospodarskimi plani). Za družbene službe, predvsem šolstvo, je značilno, da je »proces proizvodnje storitev«, tj. šolanje, daljši kot eno leto in se negativne posledice zaradi nezaželenih in neustreznih nihanj v materialni osnovi ne pokažejo takoj, temveč šele pozneje;

3. ker je osnovonošolsko izobraževanje obvezno, je treba rešiti vprašanje določenih minimalnih ali poprečnih sredstev, normativov oziroma meril za to izobraževanje, da se zagotovi temu izobraževanju neki minimalen ali poprečen standard in kvaliteta, ter vprašanje delitve ostalih sredstev med druge oblike izobraževanja. Hkrati s tem bo treba urejati vprašanja v zvezi z racionalizacijo izobraževanja na vseh stopnjah. Kot doslej bo tudi v prihodnje na tem področju v največji meri prihajala do izraza politika družbene skupnosti;

4. vprašanja različnih nosilcev sredstev za izobraževanje (republike, občine, delovne organizacije, posamezniki) in njihovih medsebojnih pravic in dolžnosti ter s tem v zvezi zagotovitve določene enotnosti v izobraževalni politiki in določene poprečne materialne osnove in standarda izobraževanja.

Nimam natančnih podatkov, kolikšna bodo sredstva za izobraževanje v letu 1967 v posameznih naših republikah, stopnjah in vrstah šol in koliko bo prišlo na enega učenca, učitelja ali pedagoško uro. Da pa je politika, ki prihaja do izraza pri ustvarjanju materialne osnove, različna, vidimo, če primerjamo med seboj strukturo republiških proračunov za 1967. leto (v%). (Glej razpredelnico na naslednji strani.)

O tem, kolikšna materialna in finančna sredstva potrebujejo visokošolski zavodi, ter o delitvi teh sredstev je v naši literaturi že precej napisanega. Razen že omenjenih sestavkov opozarjam še na prispevke dr. Dolfeta Vogelnika (»Univerzitet danas«, št. 7—8/1961, in »Ekonomska revija«, št. 1/1963), Vidojke Kozak in Franja Periča (elaborat ekonom-

	Repl. držav. organi v šir- šem smislu	Znanstveno in kult. prosvetno delo	Negospod. investic.	Dopolnil. sredstva ob- činam, okraj., pokr.
Bosna in Hercegovina	32,2	7,6	4,0	21,9
Črna gora	33,2	7,7	7,8	33,7
Hrvatska	33,9	11,1	4,9	27,1
Makedonija	38,7	5,9	3,4	36,6
Slovenija	38,1	7,9	6,5	10,2
Srbija	26,4	11,4	20,0	35,4

Vir: »Večer«, Maribor, dne 13. IV. in 8. IV. 1967. Izobraževanje je le delno zajeto v republiških proračunih, predvsem pri dopolnilnih sredstvih.

skega inštituta SR Slovenije iz avgusta 1963), dr. Hasana Hadžimerovića, Petra Bikaljevića, Lada Vavpetiča (»Univerzitet danas«, št. 3 do 6/1962), dr. Alojza Rozmariča, dr. Ljubomira Bakića, dr. Božidarja Jelčića, dr. Miodraga Matejića, Jakima Sinadinovskega, dr. Hasana Hadžimerovića, dr. Branislava Šoškića, Bojana Černjaviča (simpozij v Zagrebu v juniju 1967) in drugih.

Sistem notranje delitve dohodka in osebnih dohodkov se v naših visokošolskih zavodih razvija že od leta 1962 na podlagi ustreznih internih splošnih aktov (statuta, pravilnikov). Sistem objektivnih meril za dodeljevanje sredstev zavodom je začel republiški sklad za šolstvo SR Slovenije razvijati šele po letu 1965, medtem ko so nekateri občinski skladi to storili že prej. Negativno vpliva na gospodarjenje v zavodih nenehno spreminjanje meril in pa to, da so doslej zavodi zvedeli za dokončno višino sredstev za določeno leto šele v maju ali juniju; to vse seveda ovira realno planiranje. Vendar lahko trdim, da je kljub raznim pomanjkljivostim novi sistem dodeljevanja sredstev zavodom odigral pozitivno vlogo, ker so tako začeli v delitev vnašati **objektivna merila**, čeprav se je **trenutna politika dajalcev sredstev** kazala v medsebojnem odnosu posameznih elementov meril, funkciji posameznih elementov in valorizaciji posameznih elementov meril, po posameznih letih. Pomanjkljivost in **subjektivnost meril za dodeljevanje sredstev** pa se kaže v vrednotenju osebnih dohodkov pedagoških delavcev, ki so glavni del dohodka šole, in v tem, da so doslej delovni programi, kvaliteta dela in uspehi dela prihajali pri merilih le v zelo majhni

meri do veljave. V visokošolskih zavodih so pri delitvi dohodka vse premalo upoštevali opravljena in objavljena znanstvena in raziskovalna dela, strokovne razprave, učbenike in učne pripomočke. Wilhelm Hasenack (Zur Neuordnung des wirtschaftswissenschaftlichen Studiums«, Wiesbaden 1954) navaja, da terja posredovanje znanj večjo uporabo učbenikov tudi na univerzah in visokih šolah, ker bo visokošolski učitelj lahko obravnaval specialna vprašanja bolje kot vsaka knjiga šele potem, ko se bo prepričal, da študenti obvladajo osnove dane vede (ki pa se jih naučijo iz knjig — op. avt.).

Mnenja in predlogi

Menim, da se je proračunski sistem financiranja preživel in da bi na sedanji stopnji zaviral razvoj samoupravljanja in zainteresiranost delovnih skupnosti. Preostane nam torej, da uveljavljamo načela dohodka v šolstvu tudi na področju visokega šolstva. Če pa želimo na področju izobraževalne dejavnosti in vzgoje uveljaviti načelo dohodka, nam ni toliko pomembna definicija dohodka, pač pa vsebina, namreč da gre za določeno vsoto denarja, ki jo šola potrebuje za svojo dejavnost in ki jo mora dobiti ne glede na vir.

Dr. Castner (ibid.) omenja, da zastopniki novohumanističnega izobraževalnega ideala ne vidijo radi, če se v področju izobraževanja uveljavljajo gospodarska merila. Dejstvo pa je, da se da v šolstvu uporabiti tudi marsikatero načelo, ki velja za gospodarstvo, kot npr.:

— **delitev dela**, ki se kaže v ožji specializaciji in usposobljenosti in terja, da en učitelj predava en predmet ali največ dva sorodna, medsebojno tesno povezana predmeta, ker je spričo cepljenja tradicionalnih predmetov na dele težko ugotoviti, kaj je danes še predmet in kaj je le nadaljnja razčlenitev določenega predmeta;

— **planiranje dejavnosti**, ki se kaže v delovnih programih; ti določajo vrsto in obseg dejavnosti v skladu z zakonskimi predpisi in splošnimi akti (statuti) zavoda;

— **nadzor**, in sicer notranji in zunanji, ki se zrcali tudi v družbeni oceni dela zavoda;

— **sama dejavnost** z določenimi zahtevami po kvantiteti ali obsežnosti dela (»Statistično gradivo SR Slovenije«, št. 20/1966, navaja, da je v zimskem semestru 1965/66 na 30 visokošolskih zavodih v SR Sloveniji bilo 70 oddelkov, odsekov, smeri, specializacij, kjer je bilo vpisanih manj kot po 10 rednih in izrednih študentov skupaj), kvaliteti in iniciativnosti posameznikov.

Upoštevanje teh načel pa nujno terja neko stopnjo ekonomičnosti in racionalnosti pri delovanju. Ta načela bi morala vplivati tudi na dohodek šole. Pri tem je treba upoštevati, da tako kot v gospodarstvu v šolstvu še posebej nista nujno v sorazmerju delovni učinek in ekonomski rezultat. Kot je v gospodarstvu zelo težko ali celo nemogoče izmeriti v finančnem rezultatu delež administracije, to še toliko bolj velja za področje šolstva (H. W. Hetzler: »Die Bewertung von Bürotätigkeiten«, Köln 1964). Povsod pa je temeljno vprašanje, kako se določi višina vrednosti opravljenega dela in kaj določa to višino (K. Mellerowicz: »Wert und Wertung im Betrieb«, Essen 1952). Vprašanje materialnih izdatkov oziroma poslovnih stroškov in njihovega dela, ki tvori režijo zavoda, ni tako problematično, ker se zanje lahko uporabljajo normativi, katerih del ima značaj tehničnih normativov; čeprav bo pogosto težko ali celo nemogoče določiti enake normative za vse zavode, ne glede na dejavnosti. Vendar so na področju materialnih izdatkov lažje primerjave med zavodi in normiranje po skupinah zavodov glede na specifičnosti posameznih dejavnosti. Bistvo problema pri delitvi dohodka, tako pri drugi na relaciji zavod — družba, kot pri tretji, interni delitvi v določenem zavodu, je vprašanje vrednotenja učiteljevega dela. Saj so osebni dohodki, in bodo glede na naše možnosti verjetno še dalj časa, glavni del dohodka zavoda. Osnova vrednotenja dela v šolstvu bi naj bilo tudi določanje kvantitativnih razmerij med različnimi dejavnostmi in različnimi zavodi v okviru iste dejavnosti (v okviru zavoda pa med posameznimi delavci) pri določenih zahtevah po kvaliteti. To pa samó orientacijsko, kot neke vrste družbeni dogovor, in ni treba da teži k »uravnalovki«. Ne bom govoril o t.i. »pravičnem« osebni dohodku glede na kvalifikacijo in delovno mesto kakor tudi ne o tem, ali naj višino osebnega dohodka visokošolskega učitelja določa sistemizirano delovno mesto, število predmetov, število tedenskih ur predavanj in vaj, letne ure predavanj, vaj, dela s študenti in znanstvenoraziskovalnega dela, pogojne obračunske letne ure predavanj in vaj, dela s študenti in znanstvenoraziskovalnega dela, obračunane na podlagi ustreznih koeficientov, vse dejanske delovne ure v teku leta in delovne ure, obračunane na podlagi ustreznih koeficientov (zaradi priprav na pouk itd.), ali pa tudi število študentov, diplomantov, ker prihaja tako posredno do izraza količina vložene dela (čas za izpite, število turnusov predavanj in vaj, kolokviji, ocenitev seminarških in diplomskih del itd.). Ne glede na to, katero merilo se vzame za podlago, je nujno, da je to merilo objektivno, da velja, če

že ne za vse, pa vsaj za večino zavodov in da se pri tem ne zanikajo pozitivne mednarodne izkušnje in mednarodni standardi, ki jih je za visokošolske učitelje ugotovila UNESCO, za osnovnošolske in srednješolske učitelje pa jih določajo naši pozitivni predpisi.

Glede na reformna prizadevanja in napore gospodarstva bo danes verjetno težko izvesti ponovno porazdelitev pri prvi delitvi narodnega dohodka, tj. med gospodarstvom in skupno porabo, zato da bi zagotovili dovolj sredstev za šolstvo. Bolj bi bilo treba zagotoviti, nemara tudi normativno in s sankcijami, spoštovanje družbenih dogovorov pri uporabi in delitvi tistega dela narodnega dohodka, ki ga gospodarstvo samo neposredno troši za izobraževanje. Mislim, da samostojnost gospodarstva ne bo nič manjša, če bo družba terjala, da gospodarstvo v svojem lastnem interesu načrtno skrbi za svoje kadre, srednjeročno planira sredstva, potrebna za izobraževanje, in jih srednjeročno razporeja, in nadzira, kako delovne organizacije izpolnjujejo prostovoljno sprejete obveznosti, v primeru potrebe pa ustrezno ukrepala.

Razen ukrepov v zvezi z intenzifikacijo in racionalizacijo našega šolstva, da bi izboljšali njegovo gmotno osnovo, bo nujna ponovna porazdelitev narodnega dohodka pri drugi delitvi, med posameznimi družbenimi službami in uporabniki sredstev skupne porabe. Statistične primejave v naši državi in v mednarodnem merilu bi nam pokazale, da bi tukaj še našli skrite rezerve in razne možnosti. Ta nova porazdelitev je pa spet nujno povezana z izboljšanjem kvalifikacijske sestave delavcev v družbenih službah, z racionalizacijo in mehanizacijo administracije itd. Če bo urejena delitev na relaciji družba — šola, ne bi smelo biti več nerešenih vprašanj na področju tretje, notranje delitve dohodka v šoli, pri kateri imajo doslej same delovne skupnosti že nekaj izkušenj.

Pri reševanju teh problemov se pojavlja vrsta vprašanj politike na tem področju (nizka produktivnost dela je dejstvo, ali je zato treba dajati za izobraževanje več, da bi se produktivnost dela povečala in bi potem gospodarstvo ustvarjalo večji dohodek — za kar se zavzemam — ali pa pri isti višini sredstev capljati in reproducirati polkvalificirano delovno silo, ali pa na področju visokega šolstva gmotna vprašanja reševati z ne dovolj proučeno odpravo vrste visokošolskih zavodov in njihovo koncentracijo v nekaterih središčih — proti čemur sem — ne upoštevajoč pri tem, da so pri vseh zavodih, tako pri zavodih, katerih obstoj ni dvomljiv, in drugih, za katere je »raison d'être« vprašljiv, močne težnje po nenehnem zviševanju števila pedagoških delavcev

in zmanjševanju števila študentov in diplomantov na enega pedagoškega delavca). Mislim, da obstojijo splošna merila vrednotenja ter kvantitativne in kvalitativne zahteve, kot npr. število ur predavanj in vaj, število izpitov glede na število študentov in čas, potreben za to, poraba časa za kolokvije, konsultacije, seminarska in diplomatska dela itd. oziroma, z drugimi besedami, obsežnost dela ali kazalci delovne obremenitve (tako intelektualne kot telesne) ter kvalitativni kazalci znanja, odgovornosti in delovnih pogojev, ki se kažejo v izobrazbi, strokovni usposobljenosti (le-ta prihaja do izraza v nazivih, elekciji in reelekciji), kazalci izkušenosti, ki se kažejo v letih službe, znanstvenih in raziskovalnih dosežkih, kazalci delovnih pogojev, na katere vpliva delovno okolje z ustreznimi možnostmi za delo, in ena najpomembnejših skupin kazalcev — o delovni odgovornosti, ki naj se zrcali v osebnem razvoju in v znanstvenoraziskovalnem delu.

Delno rešitev vprašanj, ki zadevajo delitev dohodka med družbo in šolo, vidim v vrednotenju glede na delovni program, ki je doslej pri nas bilo zanemarjeno zaradi bojzani, da bodo zahteve tolikšne, da jih dajalec sredstev ne bo mogel izpolniti. Z vrednotenjem glede na delovni program bi se približali ceni izobraževanja. Delovni program bi moral upoštevati dejansko normalno stanje in stopnjo izkoriščanja zmogljivosti, ugotoviti bi moral najmanjše potrebno število pedagoških delavcev, njihovih sodelavcev in drugega osebja (menim, da je na šolah administracija preobsežna in da so tudi na tem področju še možne racionalizacije), naloge zavoda, predmete, tj. vrsto in obseg dejavnosti, urnik, minimalno obremenitev za stalno delovno mesto, torej bi določal normative za osebje, delovno obveznost osebja in tarifo oziroma obračunske postavke. Delovni program bi moral biti dogovor med tistim, ki sredstva daje, in onim, ki jih zahteva. V primeru, kjer je dajalcev sredstev več (republika, občina, delovna organizacija in posameznik), pa bi naj glede na vrsto šole temeljna ali republiška izobraževalna skupnost bila posrednik pri postavljanju zahtev in dajanju sredstev. Delovni program bo npr. pokazal, da je na kaki šoli nujno stalno delovno mesto za predmet z zelo majhno tedensko učno obveznostjo (glede na razvoj stroke, raziskovalno delo itd.) in z zelo majhnim številom študentov in prav tako stalno delovno mesto za predmet tudi z 8 ali 10 tedenskimi urami učne obveznosti in velikim številom študentov. To, kako naj se sredstva razdelijo med takšni delovni mesti, pa je prepuščeno internemu splošnemu aktu in notranji delitvi v zavodu.

Da bi dosegli stalnost sredstev, pospešili planiranje dejavnosti in izboljšali gospodarjenje s sredstvi, bi si bilo treba v prihodnosti prizadevati, da se z dajalci sredstev začno namesto enoletnih sklepati večletne pogodbe (kar omogočajo zakonski predpisi) z ustreznimi klavzulami o morebitnem povečanju sredstev, obsegu dejavnosti ipd.

Upoštevati je treba, da zakonski predpisi terjajo, da je najkasneje s 1. I. 1968 treba pri delitvi sredstev visokošolskim zavodom upoštevati delovne programe, uspehe dela, objektivna merila in pogodbeno razmerja. Pri tem bo treba upoštevati vse dosedanje naše in tuje izkušnje. Z objektivnim dodeljevanjem sredstev, z ustrežno višino sredstev, odpravljanjem neustreznih razlik med zavodi, ki so posledica svoječasnega položaja določenega zavoda, na podlagi ustrezne notranje delitve dohodka v zavodu bomo lahko od šole pričakovali tudi ustrezno kvalitetno in kvantitetno izpolnjevanje vseh njenih funkcij.

Pogovor

V tej razpravi sem želel nakazati nekaj skupnih vprašanj o delitvi dohodka v šolstvu in nekaj možnih rešitev, zato da bi pripomogel k nadaljnji razpravi. Ker sem po eni strani prostorsko omejen, po drugi strani pa nisem želel, da bi razprava dobila obseg izčrpnega elaborata, se nisem mogel bolj poglobiti v posebnosti delitve v osnovnem šolstvu in srednjem šolstvu, temveč sem nakazal le nekaj specifičnosti za visoko šolstvo. Z druge strani sem v tej razpravi želel prikazati, da je marsikatero vprašanje dohodka in njegove delitve normativno urejeno, kolikor je to možno z zakonskimi predpisi, da pri tem ne bi bilo zavrto samoupravljanje in iniciativa posameznikov, organizacij in skupnosti. Bralca sem z izčrpnjšim pregledom teorije želel seznaniti z zadevami, ki so že bolj ali manj razčiščene, in mu prikazati, kje se še mnenja razhajajo in so potrebne še nadaljnje razprave, in sicer:

— ali šola sredstva za dejavnost dobi ali gre le za valorizacijo dejavnosti šole;

— ali šola sama ustvarja sredstva glede na svoje storitve in določa ceno svojih storitev (o teh se enakopravno pogaja z uporabniki), na podlagi katere bo priznana koristnost njene storitve;

— ali se delo na področju intelektualne proizvodnje lahko enači z delom na področju materialne proizvodnje ter je zato tudi to delo v določenem smislu produktivno,

in o ukrepih v praksi, kjer se zakonska določila iz objektivnih in subjektivnih razlogov počasi uveljavljajo.

Ekonomska znanstvena misel v slovenskem gospodarstvu

Trditi je mogoče, da predstavlja ekonomska znanost neločljiv element svetovne proizvodnje in sodobne mednarodne delitve dela; še več, ravno sistem ekonomskih znanosti, od fundamentalnih in aplikativnih raziskav renomiranih institucij pa do raznovrstnih ekonomskih raziskav v podjetjih, vedno bolj usmerja sodobno ekonomiko. Ekonomske znanstvene raziskave so si predvsem v razvitih državah že dokončno priborile mesto v dolgoročnem programiranju razvoja nacionalnih ekonomij (npr. projecting v ZDA) kot tudi v regionalnem planiranju razvoja itd. Še posebno v zadnjem desetletju nenehno narašča število specializiranih birojev in institucij, ki z znanstvenimi metodami učinkovito razrešujejo ekonomske probleme podjetij, kot so npr. vprašanje optimalnega proizvodnega programa, tržnih raziskav, organizacije dela, vpeljavanje novih ekonomskih služb v podjetjih, sistem reklame itd. Končno vlagajo posamezna podjetja, predvsem še velika in najvplivnejša, vedno večji delež svojega čistega dohodka tudi v ekonomske raziskave. Pri svojem delu se ekonomska znanost poslužuje elektronskih sistemov obdelave masovnih podatkov in najrazličnejših matematičnih in statističnih metod iskanja medsebojnih odvisnosti.

Skoraj brez izjeme nepretrgan trend rasti proizvodnje in izvoza kot tudi stalno naraščanje produktivnosti (predvsem v razvitih zahodnih državah in v socialističnem svetu) predstavljata lep dokaz afirmacije ekonomskih znanosti v sodobnem gospodarstvu.

Pri poskusu določitve vloge, mesta in pomena znanstvene misli v slovenskem gospodarstvu je treba računati z nekaterimi predpostavkami. Predvsem je treba upoštevati, da predstavlja jugoslovansko gospodarstvo kot celota eno od manjših ekonomskih enot v sodobnem svetu, zato je s tega stališča potencial slovenskega gospodarstva še toliko ožji in

je nemogoče računati, da bi bil zadostna podlaga za razvoj vseh vrst fundamentalnih ekonomskih znanosti. Mimo tega je naša gospodarska struktura dokaj neugodna ne le za razvoj, ampak tudi za sprejem sodobne znanstvene misli (predvsem velika razdrobljenost proizvodnih kapacitet).¹ Končno je slovensko gospodarstvo del jugoslovanske ekonomike in se je po teh načelih tudi razvijalo.

Če se sedaj v našem gospodarstvu občuti silna potreba po ekonomski strokovni in znanstveni misli, to v prvi vrsti pomeni, da gre za izoblikovanje meril gospodarjenja v okviru jugoslovanske ekonomike kot tudi za izoblikovanje jasne smeri prihodnjega razvoja slovenskega gospodarstva v jugoslovanskem in širšem mednarodnem gospodarskem prostoru.

Prav zaradi gornjih predpostavk je v naših razmerah ekonomsko misel veliko težje ločiti na čiste fundamentalne raziskave, na strokovno aplikativna ekonomska raziskovanja in na uporabo ekonomske misli v gospodarski praksi.

a) Značilnosti razvoja fundamentalnih ekonomskih raziskav

Dokaj mirno je mogoče ugotoviti, da je pri nas do sedaj preučevanje vprašanj gospodarskega sistema ostalo bolj ali manj nezorana ledina in da se je omejevalo predvsem na doznanja posameznih naših ekonomskih strokovnjakov, medtem ko ne moremo govoriti o sistematičnem inštitutskem proučevanju teh problemov. Prav nerazčiščenost pogledov in stališč na področju gospodarskega sistema, od kriterijev investiranja, delitve do vključevanja v mednarodno delitev dela itd., je po mojem mišljenju eden od pglavlitnih vzrokov, da slovensko gospodarstvo še sedaj nima vsaj grobo izdelanih in ekonomsko utemeljenih razvojnih konceptov dolgoročnega značaja.

Posledice takega stanja so z izvajanjem gospodarske reforme vedno bolj vidne in se kažejo predvsem v veliki negotovosti prihodnjega razvoja slovenskega gospodarstva kot celote, nič manj pa tudi v obliki vprašanja razvoja ali celo obstoja velikega števila naših gospodarskih organizacij.

Po vsej verjetnosti pa za sedanje razmere niti ni osrednje vprašanje, koliko je pri nas razvito raziskovanje fundamentalnejšega značaja in kakšen je njegov vpliv na samo

¹ 62,5 % slovenskih industrijskih podjetij zaposluje 21,4 % delovne sile, ustvarja 19,5 % skladov, 19,3 % neto proizvoda, 16,4 % celotnega dohodka in samo 11,3 % izvoza v skupni slovenski proizvodnji. Gre seveda za manjša podjetja.

gospodarstvo, ampak je pomembnejše vprašanje, kakšne pogoje so imele ekonomske raziskovalne dejavnosti do sedaj za svoj razvoj in uveljavitev.

Vsekakor je eden od vzrokov, da Slovenija še sedaj nima vodilnega in centralnega ekonomskega inštituta ta, da v preteklem obdobju ni bilo na voljo niti skromnih sredstev, ki bi sistematično dotekala za razvoj raziskovalnih kadrov ekonomske smeri. Čeprav kaže, da je to predvsem tehnični problem, mu je treba le pripisovati malo globlje družbeno ozadje. Že samo dejstvo, da se sodobne ekonomske raziskave ne morejo izpeljati do kraja brez večjega števila raziskovalnih kadrov, pomeni, da tudi prodorne ideje vrhunskih strokovnjakov ostanejo na pol poti.

Nerazčiščeno vprašanje financiranja raziskav fundamentalnejšega značaja, za katere neposredna praksa ne more biti zainteresirana, je ravno tako škodljivo vplivalo ne le na samo sistematičnost dela, ampak tudi na osvojena stališča. Tako se je odvisnosti od materialnih sredstev včasih posrečilo vplivati na to, da so posamezne raziskave že izhajale iz uradnih stališč planskih organov ali pa uradnih ekonomsko političnih stališč, čeprav bi bila naloga raziskav samih, da prispevajo svoje strokovne utemeljitve za razčiščenje posameznih problemov. S tem v zvezi izjava odgovorne osebe mlajšemu raziskovalcu, da »zanj ne bo hodil po kostanj v žerjavico«, ne potrebuje posebnega komentarja. Jasno pa je, da brez sistematičnega financiranja in sploh neizdelanih kriterijev financiranja fundamentalnih raziskav ni mogoče pričakovati niti stalnega spremljanja posameznih problemov niti dokončnih in objektivnih ter neodvisnih stališč, še posebno pa ne ustreznega raziskovalnega kadra.

Na razvoj raziskovalnega dela je zelo vplival tudi dosedanji sistem vodenja in usmerjanja našega gospodarstva v okviru jugoslovanskega gospodarstva kot celote. Administrativno reguliran sistem delitve (formiranje cen), vloga političnih investicij, usmerjanje zunanje trgovine itd. — vse to je puščalo razmeroma malo prostora znanstvenim ustanovam za vplivanje na načrtano ekonomsko politiko. Ravno tako so planski proporci, ki so se velikokrat zadovoljili z indeksi razvoja posameznih kategorij gospodarstva, ostali brez ekonomskega ovrednotenja obstoječe in predvidene oziroma potrebne tehnologije za uspešen nadaljnji razvoj slovenskega gospodarstva. Sedanja tendenca decentralizacije na področju akumulacije in možnost sodelovanja s tujim kapitalom ne odpirata razdrobljeni slovenski industriji (če bi taka tudi ostala) sigurnega in usklajenega razvoja itd. Ravno tako v sedanjem

obdobju burnega tehnološkega razvoja in koncentracije gospodarskih potencialov v svetu ne predstavljajo dosedanje tendence naraščanja slovenskega izvoza povsem zanesljive podlage, ampak bi šele obsežnejše analize strukture stroškov, kriterijev investiranja in poslovanja sploh lahko z večjo gotovostjo pokazale, kje ima slovensko gospodarstvo komparativne prednosti pri vključevanju v jugoslovanski in svetovni ekonomski prostor tudi pod mednarodnimi pogoji poslovanja. Vsi taki nerazčiščeni problemi so v prvi vrsti področje dela fundamentalnih ekonomskih raziskav.

Res je, da so fundamentalne ekonomske raziskave tesno povezane z ekonomsko politiko in bi morale biti tudi osnova za njeno oblikovanje, ne bi pa smele biti že vnaprej usklajene z uradno začrtano ekonomsko politiko. Pri tem lahko izenačevanje strokovne odgovornosti s politično odgovornostjo hromi jasnost in objektivnost strokovnih ugotovitev — pač pa lahko strokovna odgovornost in utemeljenost veliko prispevata k ekonomsko-politični prodornosti.

Kot je jasno, da za slovensko gospodarstvo ni niti potrebno niti mogoče, da razvija celoten kompleks fundamentalnih ekonomskih raziskav, tako je po drugi strani neogibno, da tovrstne raziskave razvija tako in toliko, da bodo lahko jasno pokazale, kakšni so vloga, mesto, predvsem pa še način razvoja slovenskega gospodarstva v okviru jugoslovanske ekonomike, pa tudi širše mednarodne delitve dela.

Verjetno niti ni eno od osrednjih vprašanj, katera institucija naj postane vodilna na področju fundamentalnih ekonomskih raziskav. Pomembno je predvsem, da bo v tak dolgoročnejši proces raziskovanja pritegnjen ves zmožen raziskovalni kader, kot tudi, da bodo take raziskave temeljile na objektivnih pogojih slovenskega gospodarstva in da bi takšne raziskave uspele ne samo zainteresirati odgovorne gospodarsko politične organe in gospodarsko prakso, ampak da bi jih tudi pritegnile k sodelovanju.

b) Ekonomske raziskave aplikativnega značaja

Namen in naloga aplikativnih ekonomskih raziskav je uvajanje sodobne ekonomske znanosti v gospodarstvo kot tudi razreševanje raznovrstnih problemov sodobnega poslovanja podjetij. Med konkretne naloge, s katerimi se gospodarska praksa v svetu in vedno bolj tudi pri nas obrača na specializirane raziskovalne institucije te vrste, sodijo predvsem optimalni proizvodni program, tržne raziskave, organizacija proizvodnje, uvajanje in povečevanje učinkovitosti ekonomskih

služb v podjetju, kadrovska vprašanja, sistem reklame itd. Od razvitosti takih raziskovalnih institucij in od njihovega sodelovanja s prakso je v veliki meri odvisno, kako se sodobna znanstvena misel prenaša v prakso. Ker je večji del raziskovalnega programa aplikativnih raziskovalnih ustanov vezan na razvijanje ekonomičnosti poslovanja, približevanja in usmerjanja proizvodnih kapacitet tržnim možnostim in zahtevam, je jasno, da je pričakovati dinamičen razvoj takih institucij pod pogoji intenzivnega gospodarjenja. Prav to je eno od pglavitnih izhodišč, s katerega je mogoče ocenjevati ne le stopnjo razvitosti aplikativnega raziskovanja v slovenskem gospodarstvu, ampak tudi stopnjo potreb in zahtev samega gospodarstva po raziskavah te vrste.

Med najvažnejše vzroke, ki so v dosedanem obdobju zavirali interes gospodarskih organizacij za razvijanje ekonomičnosti, vsekakor sodi sistem disparitetnih odnosov naših notranjih cen v okviru širšega sistema delitve. Dokler je bil naš notranji trg v taki meri zaščiten, da često kvalitetnejšega blaga in uvoza enostavno ni bilo na domačem trgu, vprašanje plasmaja ni bilo aktualno niti na področju domače prodaje niti v izvozu, ki je bil bolj ali manj administrativno usmerjan in ravno tako financiran. Lep primer izrazite neinteresantnosti proizvodnih podjetij za razvijanje ekonomičnosti in produktivnosti kaže struktura stroškov v industrijski proizvodnji SFR J v letu 1962, kjer je delež osebnih dohodkov in skladov podjetja znašal samo okrog 17% prodajne cene (Anketa o strukuri stroškov in paritetah cen v industriji SFR J). Razvidno je, da bi se pri 100% povečanju produktivnosti oziroma ekonomičnosti ter pri enakih osebnih dohodkih in skladih ne mogle znižati prodajne cene niti za 20%. Zato tudi so naša podjetja videla osnovno rešitev za povečanje dohodkov predvsem v žviševanju cen, ne pa v izboljševanju gospodarjenja. Dokaj hitro spreminjanje administrativnih cen je nadalje povzročalo, da podjetja iz svojega proizvodnega programa niso izločala nerentabilnih proizvodov niti niso imela interesa za specializacijo proizvodnje, kajti širok sortiment proizvodnje je dajal našim proizvajalcem večjo garancijo za doseganje povprečnega dohodka, itd.

Prehajanje na intenzivnejše gospodarjenje, na ekonomsko nujnost izvoza čedalje večjega dela domače proizvodnje na podlagi rentabilnostnega računa, čedalje večja tuja konkurenca, postavljajo pred naše proizvodne organizacije že sedaj probleme, katerih ne morejo same urejati. Res pa je, da mnoge proizvodne organizacije še sedaj z nezaupanjem gledajo na posamezne raziskovalne institucije in njihove me-

tode dela, kar je v veliki meri posledica poplave šablonskih, strokovno neutemeljenih in nekonkretnih investicijskih in drugih elaboratov, ki so jih naša podjetja naročala bolj ali manj samo zaradi formalnosti, predpisov ali zahteve kreditorja.

V Sloveniji so dosegle nekatere raziskovalne institucije na področju proučevanja proizvodnega programa, tržnih možnosti, ekonomičnosti in produktivnosti že pomembnejše uspehe in uspele zainteresirati za raziskave te vrste veliko število gospodarskih organizacij. (Npr. Biro za operacijska in tržna raziskovanja itd. Če bodo hotele strokovne raziskovalne institucije uspešno analizirati in urejati čedalje pogostejše in vedno težje probleme, v katere bodo z intenziviranjem gospodarjenja postavljene naše gospodarske organizacije, bodo morale posvetiti posebno pozornost specializaciji svojih kadrov, obenem pa zainteresirati za svoje delo tudi podjetja zunaj republike, kajti gospodarski potencial Slovenije vsekakor ne nudi zadovoljivih možnosti za širši obseg specializiranih raziskav, na katerih bi mogli posamezni raziskovalci sistematično delati daljše obdobje. (To prihaja še posebno v poštev pri tržnih raziskavah, kjer je potrebno tako podrobnejše poznavanje stroke kot tudi posameznih regionalnih področij.)

S tem v zvezi se zastavlja vprašanje financiranja institucij za aplikativna ekonomska raziskovanja. Kot je to praksa v svetu, tako je pričakovati tudi pri nas, da bo sama gospodarska praksa največ financirala strokovne raziskave, ki bodo v prvi vrsti namenjene razreševanju konkretnih ekonomskih vprašanj v naših podjetjih. Vsekakor pa bi kazalo v sedanji fazi intenzivnega naraščanja potreb po aplikativnih ekonomskih raziskavah in dinamičnega razvoja institucij te vrste razmisliti, ali bodo le-te brez vsake družbene finančne intervencije vsaj v začetni fazi uspele formirati zadosten obseg ustreznega strokovnega kadra, ne da bi bile cene njihovih strokovnih uslug tako visoke, da bi postale neinteresantne za podjetja; še posebno pa je pomembno vprašanje, ali ne bi na ta način trpela tudi strokovnost opravljenih raziskav.

Primer Biroja za operacijska in tržna raziskovanja, ki veže ustvarjanje svojega dohodka na finančni uspeh, ki ga dosegajo podjetja z uporabo in uvajanjem raziskav in metod dela te ustanove, polaga zelo važen temelj medsebojnega vzajemnega interesa podjetij in raziskovalnih ustanov pri uvajanju sodobne ekonomske znanosti v neposredno prakso.

Že sam način financiranja, ravno tako pa tudi področje in oblike dela institucij za aplikativne ekonomske raziskave, preprečuje zapiranje takih ustanov v lokalne okvire. Šele ju-

goslovansko gospodarstvo kot celota jim nudi dovolj široko področje za uspešno izgrajevanje in uveljavitev. Da pa je strokovna uspešnost in odgovornost eden od pglavitnih pogojev za uspešen razvoj aplikativne ekonomske znanosti, potrjujejo tako značaj dela kot tudi možnosti in viri financiranja.

c) Uvajanje ekonomske znanosti v podjetjih

Veliko je razlogov, da se je naša gospodarska praksa do sedaj le skromno opirala na ugotovitve in metode ekonomske znanosti. Iz prejšnjih ugotovitev je razvidno, da sta bila tako program kot tudi obseg ekonomskih raziskovanj v dosedanem razdobju dokaj skromna, vendar se mi kljub temu zdijo pomembnejši nekateri drugi objektivni in tudi subjektivni momenti, ki so zavirali uvajanje oziroma niso ustvarjali pogojev, v katerih bi se naša podjetja zainteresirala za razreševanje svojih nalog z uporabo metod sodobne ekonomske znanosti.

Pomanjkanje usklajenosti proizvodnih in vseh drugih gospodarskih kapacitet v Sloveniji ni bilo le do sedaj velika ovira za uvajanje sodobne ekonomske misli v neposredno gospodarsko prakso, ampak lahko predstavlja tudi v prihodnje resno oviro, če se ne bomo oklenili organizirane koncentracije tako gospodarskih kot tudi strokovnih potencialov. Niti ni osnovnega pomena, da majhna podjetja ne morejo sama z lastnim kadrom organizirati smostojnih ekonomskih služb, saj imajo tudi v razvitejših sosednjih državah le največja podjetja samostojne službe za tržne raziskave ipd. Pomembnejše je to, da manjša in često tudi finančno šibkejša podjetja veliko težje oddvojijo ustrezna finančna sredstva za samostojne raziskave, še manj pa za raziskave zunaj podjetja. Pogosto večina takih podjetij sploh nima ekonomistov, da bi opozarjali na potrebe po posameznih temeljitejših ekonomskih analizah in ki bi navsezadnje znali v poslovanje podjetja strokovno vpeljati dosežke sodobne ekonomske znanosti ter realizirati predloge in ukrepe tudi že izdelanih strokovnih raziskav in analiz. In končno, izredno širok proizvodni program in pogosto še pravi obrtniški način proizvodnega procesa ne postavljata pred vodilni kader številnih podjetij problema izredne važnosti — strukture stroškov, kar je ena izmed pglavitnih skrbi moderne serijske in masovne proizvodnje.

Pri uvajanju in uporabljanju sodobne ekonomike v podjetjih je še posebno pomembna vloga diplomiranih ekonomistov. Pri tem je potrebno opozoriti na dva problema, ki tudi pri sedanji strukturi ekonomskega kadra zavirata hitrejše

uvajanje ekonomske misli v praksi. Večina kadrovskih in drugih analiz ugotavlja, da vodilna mesta ekonomskega značaja zelo velikega števila naših podjetij niso zasedena z ekonomisti, kot tudi, da se v te sektorje načrtno ne sprejema mladih diplomiranih ekonomistov, ker bi v nekaj letih imeli vse pogoje, da te sektorje tudi vodijo. (Sprejemajo navadno sicer mlajše kadre, toda največ take s srednjo šolo.) Ravno tako pa je škodljiva praksa nekaterih mlajših ekonomistov, ki hočejo takoj in sami razrešiti vse probleme ekonomskega značaja v podjetju. Moderna ekonomska znanost in metode raziskovanja so že tako specializirane, da jih v celoti še tako zmožni posamezniki ne morejo obvladati. Zato bi bili ekonomisti pri uvajanju novih metod dela in raziskovanja čisto veliko uspešnejši, če bi se bolj obračali na sodelovanje specializiranih strokovnih institucij. Brez dvoma pa je v našem gospodarstvu veliko število primerov, ko ekonomisti nimajo možnosti samostojnega dela, tako da ne morejo izpeljati posameznih nalog do kraja, da bi se na ta način pokazali tudi finančni rezultati v podjetju, kot tudi primerov, da njihovo podrejeno delo ne presega okvira rutinskih opravil, ki so že dolgoletna praksa v posameznih podjetjih.

Na usvajanje sodobne ekonomike v naših podjetjih brez dvoma vpliva tudi struktura vodilnega kadra naših podjetij. Pogoste so analize, ki dokazujejo npr., da je glede na formalno izobrazbo struktura direktorjev v Sloveniji na najnižji stopnji v SFR J, kot tudi, da se reelekcija teh kadrov ni posrečila. Mnenja sem, da so globalne razprave o kadrovski strukturi direktorjev in vodilnih kadrov v naših podjetjih, dokumentirane z raznimi odstotki, indeksi, itd., lahko zelo sterilne vse dotlej, dokler se ne bodo lotile konkretnih analiz napak ter zahtev po konkretnih spremembah poslovne politike v posameznih podjetjih.

Verjetno je med najresnejšimi ovirami, ki se zoperstavljajo prodoru moderne ekonomike v naša podjetja, nezmožnost precejšnjega števila direktorjev, da formirajo v podjetju štab ekonomskih in tehničnih strokovnjakov, ki bi z ustreznimi načini organizacije in vodenja proizvodnje in posameznih služb oceniti položaj in mesto podjetja v obstoječih pogojih gospodarjenja, ter uspeli predvideti najustreznejši način razvoja podjetja. Prav zato veliko sklepov ter bistvenih odločitev glede usode in perspektive posameznega podjetja še vedno temelji na intuiciji, ne pa na predhodno utemeljenih ekonomskih in tehničnih raziskavah.

Z večanjem podjetij se skoraj vedno pojavi tudi vprašanje decentralizacije vodenja podjetja. Če s tem procesom ne

teče skladno tudi decentralizacija kompetenc, se često kažejo posledice v zmanjšanju čuta odgovornosti pri soodgovornem kadru podjetja in zmanjšanju interesa za uvajanje bolj modernih metod gospodarjenja. (Dosledna kontrola in podpisovanje vseh dopisov, potnih nalogov itd. s strani direktorja večjega podjetja je za posameznika tako velika tehnična obremenitev, da mu že časovno onemogoča, da bi se pretežno ukvarjal s problemi perspektivnega razvoja podjetja, z ekonomičnostjo, rentabilnostjo, raziskovalnim delom itd. Često pa se prav v prevelikem angažiranju vodilnih kadrov pri rutinskih in tehničnih opravilih skriva njihova nesposobnost za reševanje osnovnih strokovnih problemov.)

Po vsej verjetnosti pa kadrovska problematika vodilnega kadra v naših podjetjih ni samo osebnega in strokovnega značaja, ampak tudi ekonomskega in političnega. Vprašanja tisočev mladih in dela ter eksistence željnih ljudi z dokončano fakulteto in višjo šolo res ne moremo več urejati s karikaturnimi v časopisju in z odtokom najzmožnejših v tujino. Res je, da so tovariši na vodilnih mestih v sistemu samoupravljanja izvoljeni in jim je med drugimi zaupana tudi dolžnost vodenja kadrovske politike. Toda, če pri tem marsikje odklanjajo ekonomske strokovnjake, odklanjajo sodelovanje z ekonomskimi specializiranimi raziskovalnimi ustanovami in onemogočajo prizadevnim mlajšim ekonomskim kadrom odgovorna in tudi vodilna mesta na ekonomskem področju dela v podjetjih, potem postavljajo s tem tudi politično vprašanje, kdo bo odgovarjal našemu delovnemu človeku, če ta kljub svojemu trdemu delu ne bo deležen ustreznega finančnega in tudi moralnega uspeha. Vsekakor drži, da propadanje podjetij zaradi strokovne nesposobnosti vodilnega kadra absolutno ne more biti kriterij selekcije tega kadra v slovenskem gospodarstvu.

K ugotovitvam, da so slovenske gospodarske kapacitete izredno razdrobljene in da je ena od rešitev iz sedanjega položaja prav v koncentraciji posameznih ekonomskih potencialov, je mogoče pristaviti, da je dosedanja praksa v eni izmed oblik koncentracije, v integraciji, zelo malo upoštevala sodobne ekonomske zakonitosti. Poglavitni namen koncentracije gospodarskih potencialov niti ni (celo pri nas ne) reševanje poslovno neuspešnih podjetij, ampak v prvi vrsti izoblikovanje optimalnega proizvodnega programa. Dokler pa poslovni odnosi v našem gospodarstvu, — od občasnega sodelovanja, trajnejših oblik kooperacije do integracije, — ne bodo pogojeni v prvi vrsti z ekonomskimi interesi partnerjev, ki bodo predhodno strokovno utemeljeni in analizirani, ob-

staja velika nevarnost, da bi še nadalje prihajalo do tega, da bi imeli posamezni osebni ali skupinski interesi prednost pred osnovnim problemom, to je problemom oblikovanja optimalnega proizvodnega programa pod novimi pogoji gospodarjenja.

V dosedanjem izvajanju so obravnavani večinoma problemi v zvezi z zaviranjem razvoja ekonomske misli pri nas in njenega uvajanja v gospodarstvo. Niso redki tudi obratni primeri. Med take je mogoče šteti velik interes posameznih podjetij za uvajanje elektronskih sistemov za obdelavo podatkov in spremljanje osnovnih gospodarskih procesov v podjetju; številni obiski naših vodilnih kadrov iz gospodarskih organizacij pri nadaljnjem strokovnem izpopolnjevanju, ki ga je v sodelovanju s priznanimi tujimi ekonomskimi strokovnjaki priredila ekonomska fakulteta v Ljubljani; zanimanje nad 50 proizvodnih podjetij iz naše republike za sistem operacijskih raziskav in optimalnega proizvodnega programa, iskanje — prek medsebojnih stikov podjetij, gospodarske zbornice in izvršnega sveta — skupnega mesta in interesa proizvajalcev iste panoge itd.

Skleniti je mogoče, da se v sedanjih razmerah gospodarjenja, intenzivnega vključevanja v mednarodno delitev dela in sodelovanja s tujim kapitalom, slovenskega gospodarstva nikakor ne sme prepustiti anarhičnemu in spontanemu razvoju. Če je kdaj, potem obstaja v sedanjem obdobju neogibna potreba po vsestranskem in sistematičnem ekonomskem usmerjanju našega gospodarstva. Za nobeno ceno ni mogoče dopustiti, da bi gospodarstvo in družba kot celota trpela škodo zaradi nezmožnosti oziroma nepripravljenosti določenega dela odgovornih kadrov, da priznajo in sprejmejo sodobno ekonomsko znanstveno misel kot neločljivega spremljevalca in usmerjevalca slovenskega gospodarstva.

Obnavljanje Zveze komunistov

Zveza komunistov se v tem času zelo intenzivno prilagaja zahtevam čedalje bolj razvite demokratične in samoupravljske družbe, ki raste iz spremenjenih družbeno-ekonomskih osnov, v času, ko čedalje bolj spoštujemo zakon vrednosti. Reorganizacijo Zveze komunistov pa ne moremo videti le v organizacijskih in metodoloških spremembah, ki naj bi same po sebi v bistvu vplivale na politično in idejno delovanje ZK. Nujno je povezana tudi s spremembami v sami strukturi članstva in vodstev. Bolj se morajo v celotni strukturi Zveze komunistov uveljaviti tisti komunisti, ki so danes poglavitni nosilci boja za zmago samoupravne poti in za uveljavitev intencij gospodarske in družbene reforme. Z dosedanjim političnim vplivanjem Zveze komunistov se ni v celoti posrečilo pritegniti del teh naprednih sil v organizirano gibanje — to je v Zvezo komunistov. Nismo sprejeli dovolj članov iz vrst tistih občanov, ki so zrasli v samoupravnih procesih naše družbe. V premajhni meri se vključujejo v Zvezo komunistov neposredni proizvajalci (ne glede na izobrazbo) in mladina. Vpliv teh kategorij članstva na celotno politiko Zveze komunistov je še vedno premajhen. Birokratske, managerske in anarholiberalistične sile so marsikdaj močne ravno zaradi prešibke protiteži, zaradi slabe organiziranosti sodobnega delavskega razreda in njegove avantgarde — Zveze komunistov.

Če hoče Zveza komunistov izvajati svojo vodilno družbeno vlogo, potem mora med drugim nenehno skrbeti za stalno obnavljanje same sebe, se pravi za to, da priteza v svoje vrste vse tiste nove sile, ki se v družbenem življenju realizirajo kot revolucionaren element, in za to, da izloča vse, ki delajo iz same Zveze komunistov družbeno konservativno silo. To je istočasen proces vključevanja in izločanja, ki ne more uspešno potekati, če se omejimo npr. le na vključevanje novih članov, ne da bi hkrati izločali tiste, ki s svojo formalno pripadnostjo le škodijo ugledu Zveze komunistov. Ta hkratni proces lahko uspešno poteka le tedaj, če vrednotimo člane in nečlane v njihovem odnosu

do realizacije stališč ZK. Soodvisnosti obeh strani procesa obnavljanja se premalo zavedamo.

Da smo obnavljanje ZK precej zanemarili, nam kaže tudi statistika; v njej opazimo sorazmerno prevelik primanjkljaj določenih kategorij prebivalstva in sorazmerno velik delež drugih kategorij v članstvu Zveze komunistov.

Med prebivalci Ljubljane je 7,9% članov ZK, od vseh zaposlenih pa 9,6%, in sicer v industriji 8,7%, v kmetijstvu 6%, v kulturi in prosveti 27%, v državni upravi 79,8% in med upokojenimi 10,7%.

Več kot 50% članov je starih nad 40 let in le 6 do 7% je mlajših od 25 let (podatek je le približen zato, ker so prišteti tudi ljubljanski študentje, žal pa o njih na UK ZK trenutno nimajo natančnih podatkov). Več kot 61,4% komunistov je bilo sprejetih v ZK še pred tem, ko se je začelo uvažati samoupravljanje v delovnih kolektivih.

Vsekakor je najbolj pereč problem strukture ZK v Ljubljani ta, da je v vrstah komunistov zelo majhen del mladine. Mladih do 25 leta je okrog 1000. Toda procentualno je to še vedno le 6 do 7%, kar pa je pod slovenskim in jugoslovanskim poprečjem. Zato velja vprašanju odnosa mladih do ZK posvetiti posebno pozornost.

I

Ko govorimo o pomenu mladine za ZK, ne moremo pri tem izhajati iz preproste zaskrbljenosti za kontinuiteto revolucije, za bolj ali manj mehanično oziroma biološko zamenjavo generacij, temveč vidimo v mladini tudi svojevrstno kvaliteto. Mladina prinaša s seboj duhá svojega časa. Izhaja iz sedanosti in se hoče uveljavljati v preseganju danega in graditvi novega. Zato je njena kritika tenkočuten odraz sedanjega stanja družbenih odnosov in protislovij in potemtakem dragocen element za vsako družbeno silo, ki želi družbo spreminjati. Čeprav je ta kritika pretežno neizdelana, moralna, čustvena, je vendarle v naših razmerah večidel na strani sil, ki se bore za družbeni napredek, demokracijo in za program ZK, ki je naš družbeni program.

Značilno za mlade je tudi, da so dokaj ekstremistični in zelo akcijski v svojem političnem delovanju, in to v naprednem, in lahko zavedeni tudi v konservativnem, birokratskem delovanju. Gredo za tistimi, ki jim omogočajo, da se družbeno uveljavljajo. Toda to uveljavljanje je lahko tudi take vrste, da pomeni izkoriščanje drugih ljudi, lahko je skrajno re-

akcionarno. Mladi so pogosto naklonjeni iluzijam in ne računajo dovolj z različnimi interesi in s tem, da je potreben boj s tistimi, ki nasprotujejo realizaciji naše politike. Mnogi menijo, da so že z enkratno kritiko postali revolucionarji. Od vseh članov ZK pričakujejo le idealnost in vsestransko pravičnost.

Poglavitna družbena vprašanja so obenem vprašanja mladine. Problemi kadrovske politike, možnost, da se delovno mesto dobi zaradi sposobnosti in znanja, da se nagradjuje po delu, da se razvija demokratizem in preprečujeta birokratizem in anarhija — vse to so problemi mladine. Velikanska večina mladih se lahko uspešno osebno uveljavi le, če so načela socializma uresničena v življenju, če samoupravni sistem resnično živi. Mlade generacije so strokovno bolj izobražene, tako da lahko potem, ko nekaj časa delajo, tudi prekosijo mnoge starejše delavce. Ali jim naša družba to omogoča v normalnem procesu tekmovanja med sposobnostmi ali pa so napoti organizirane in stihijske sile, ki to politično zavirajo, tj. s silo in položajem? Analize o tem, kakšni kadri so na delovnih mestih, nam kažejo, da so te konservativne sile pogosto sestavljene tudi iz sorazmerno mladih ljudi.

Vzgoja in novi objektivni elementi zelo hitro ustvarjajo druge interese, nove poglede, stališča. Mladina je izrazito prehodna, začasna grupacija. Mladi se v glavnem glede osnovnih življenjskih usmeritev dokončno odločajo šele, ko stopijo z obema nogama v proces družbene proizvodnje. Vsak apriorizem v ocenjevanju mladega človeka je pedagoško in politično izredno nevaren in škodljiv. Mladina ni homogena družbena skupina, temveč je tudi sama glede na družinsko poreklo, vzgojo in glede na možnosti za osebni razvoj v družbi notranje diferencirana, kar se tiče objektivnih interesov, ideološko, politično, kar se tiče kulturne ravni, itd. S temi dejstvi moramo računati in v ZK povezovati vse njene napredne sile.

Premalo se zavedamo, da je poglavitni pogoj za uspešno sprejemanje mladih v ZK zelo razgibano družbenopolitično in družabno življenje mladine na šolah, na univerzi in v delovnih organizacijah. Le v kolektivnem premagovanju skupnih in osebnih težav se lahko kali in kristalizira osrednje, najbolj napredno, moralno in sposobno jedro vsake nove generacije; v naši družbi je to komunistično gibanje.

S še večjim moralnim in materialnim spodbujanjem delovnih in študijskih uspehov lahko komunisti pospešimo ta proces. S tem, da mladim omogočamo, da se kar najrazličneje uveljavljajo v prostem času, ko lahko prihajata do iz-

raza njihova pobuda in odgovornost, razvijamo njihove sposobnosti. Za to je treba utrjevati materialne osnove za izobraževanje in vzgojo pa za izkoriščanje prostega časa, predvsem pa usmerjati najbolj sposobne kadre — komuniste — na voditeljsko in podobno delo med mladino. Mnoge množične dejavnosti smo preveč zanemarili. Posebno za šolsko mladino so bile delovne akcije zelo pomembna dejavnost; v njih je želela mlada generacija s prostovoljnim delom pokazati svoj patriotizem, svoj pozitiven odnos do družbenih ciljev Zveze komunistov. Še vedno so predvsem Zveza mladine, druge mladinske organizacije in samoupravne dejavnosti kovačnice kadrov. Če je dejavnost šibka in če ni deležna pravega družbenega priznanja (če bolj vrednotimo manj pomembne ideale in idole), če so možnosti majhne, če so odgovornosti, naloge in pravice nepomembne ali pa omejene le na individualni uspeh, potem se le sorazmerno majhen del mladih dejavno vključuje v družbenopolitično življenje. S sistematičnim vzgajanjem in postopnim vključevanjem mladih v sistem samoupravljanja, od osnovnošolske samouprave do odgovornih družbenih dolžnosti, najlaže dosegamo vključevanje mladih v družbenopolitično življenje. Razvit sistem družbenopolitičnega izobraževanja v šoli in zunaj nje je drugi pogoj za tako čimbolj normalno vraščanje. Žal bi se dalo trditi, da smo preveč zanemarili delo mladih in delo med mladino. Še vedno nam ni uspelo, da bi v redno šolstvo uvedli sistematično družbenopolitično izobraževanje.

Vendar so vse družbe in družbene sile vzgajale mladino po svoji podobi. Načelo naše vzgoje je v jedru načelo kolektivne samovzgoje mladih in sodelovanja starejših komunistov v krogih mladih, toda na enakopravni podlagi stvarne avtoritete v skupnem boju za socializem. Živega, vsakdanjega stika naših najboljših komunistov z mladino je premalo. Komunisti starši, gospodarstveniki, delavci in intelektualci so preveč obremenjeni z delom, za mlade pa jim časa primanjkuje.

Če bodo znale napredne sile usmeriti mladino, ji pokazati smisel in realnosti življenja pa to, kako in kje se je treba boriti za naše ideale, in kar je najbolj pomembno, če bodo komunisti sami svetel vzor v boju za našo politiko in načela, živ osebni ideal mladim, bodo mladi želeli pripadati Zvezi komunistov, ker bodo lahko v njej videli možnost za uresničitev svojih socialističnih — naprednih družbenih ciljev.

Izkušnje nas uči, da so tisti mladi ljudje, ki so se družbeno osveščali in delovali v krogu naprednih sil v dobi svojega najbolj intenzivnega mladostnega zorenja, zelo iskreni

pripadniki Zveze komunistov. Pomeni jim mnogo več kot samo golo organizacijo. To gibanje je del njihovega življenja, del njih samih, zrasli so z njim, kot je rastla in se razvijala Zveza komunistov.

II

Neskladje med proklamiranimi načeli in prakso, pomanjkljivosti konkretne osnovne organizacije, posameznih komunistov, kompromisarstvo in oportunistem najbolj odvrtačajo od Zveze komunistov. Mladino lahko potegnejo za seboj le tisti komunisti in tiste organizacije, ki so resnično nosilci revolucionarnih procesov. To dejstvo nam življenje vsak dan znova potrjuje, kajti tam, kjer so komunisti na čelu boja za zmago socialističnih odnosov, ni problemov popačene strukture, ni vprašanja sprejemanja novih članov, ni problemov v zvezi z ugledom Zveze komunistov, ker je ta neposreden in neizbrisljiv.

Večji del tiste mladine, ki izjavlja, da ne želi v Zvezo komunistov, trdi to zato, ker v konkretni osnovni organizaciji in v posameznih komunistih ne vidi proklamirane vodilne idejne, politične družbene sile. Drug dokaj pomemben razlog je posebno za mlade delavce sorazmerno visoka članarina, med srednješolci pa vernost oziroma vpliv staršev. Članstvo v ZK se subjektivno močno povezuje z večjo možnostjo za uspešno življenjsko kariero.

Kot čedalje bolj pomemben razlog je slišati trditev, da lahko, tudi če niso člani ZK, ravno tako uspešno družbenopolitično delujejo in da po njihovem mnenju med člani in nečlani ni pravih razlik v njihovem družbenopolitičnem ravnanju, obnašanju. Razviti sistem socialistične demokracije je dal ZK novo vlogo, kajti pot v družbenopolitično dejavnost ni več v toliki meri kot včasih vezana na članstvo v ZK. ZK se mora v teh novih okoliščinah v celotnem samoupravnem sistemu uveljaviti kot idejno-politična vodilna sila. Organizacijsko in po svoji sestavi se mora prilagajati sistemu socialistične demokracije, sicer se resnično pojavlja kot zgolj formalna organizacija in ne kot živa gibalna sila. Za mladino je npr. pomembno že to, da so mnoge OO ZK nedejavne, se zelo redko sestajajo oziroma se komunisti premalo pogovarjajo, ni akcij. Mladina, ki so ji pri srcu zelo dinamične organizacije, ne vidi v taki včasih že kar okoreli organizaciji dovolj vabljivega za svoj razvoj oziroma večje možnosti za uresničevanje novih družbenih ciljev.

Šele za temi razlogi pridejo na vrsto npr. bojazen, da bo treba resneje delati, bojazen, da bi se zamerili okolici, kjer žive, neskladnost svetovnega nazora oziroma nestrinjanje s cilji ZK in podobno.

Mladim in vsem nečlanom so politični razlogi prvo. Pri tem ne vidijo celotne organizacije, njenih notranjih protislovij in spopadov. Ne vidijo možnosti, da bi spreminjali stvari, ker ne vidijo dovolj čez plot svojega ožjega življenjskega okolja in povezave z drugimi naprednimi silami naše družbe.

Predstava mladih o Zvezi komunistov je pogosto zaradi raznih vplivov zelo popačena. Predvsem posplošujejo pomanjkljivosti in jih pripisujejo celotni organizaciji. Tiste komuniste, ki delajo v redu in ki nosijo največje breme družbene odgovornosti, pa pogosto prezrejo. Realnega stanja v ZK in realne vloge komunistov v razvoju naše družbe mladi ne poznajo dovolj. Tisk bi moral temu vprašanju posvetiti večjo pozornost.

Komunisti iz vodstev OO trdijo, da mladine ni dovolj v Zvezi komunistov zato, ker se osnovne organizacije zanjo premalo zanimajo, zaradi previsoke članarine, zato, ker da je mladina nezainteresirana za politično dejavnost in angažiranje in da je preveč lagodna. Poleg teh razlogov pa navajajo še, da se mladini zdi delo v Zvezi komunistov preveč odgovorno, da hočejo biti mladi popolnoma svobodni, da jih Zveza komunistov ne zanima, ker jim ne daje teoretičnega znanja oziroma se njihova konstruktivna kritika ne upošteva, in da mladina meni, da gredo v Zvezo komunistov le ljudje, ki hočejo napredovati. Prevladujejo in glavno težo imajo torej organizacijska in karakterna vprašanja, politični razlogi so manj poudarjeni.

Ta dvojnost mišljenj in odklonilna in celo nihilistična kritika Zveze komunistov med mladino (mnoga zborovanja Zveze mladine posvečajo zelo veliko časa odnosu mladih do ZK) nam kaže izredno jasno na stanje, ki lahko pripelje do odkritega razkola generacij — toda iz političnih razlogov. Celo mladi člani Zveze komunistov so marsikdaj naklonjeni nihilistični kritiki zaradi svojih iluzij ali pa zato, ker v svojih osnovnih organizacijah nimajo pravega političnega vpliva.

Vir tega idejnega konflikta je tudi v tem, da so mladi premalo vključeni v ZK in v njena vodstva. Ta kritika od strani je odraz tega, da so mladi odtrgani od ustvarjanja politike ZK in da niso neposredno odgovorni za njeno uresničitev. Odraža nerazumevanje idejnega in političnega boja,

ki se bije znotraj Zveze komunistov; je pogojena v premajhni javnosti delovanja ZK.

V našem sistemu socialistične demokracije je edina rešitev združevanje vseh naprednih sil okrog Zveze komunistov in boj v njej sami za njeno vsebinsko bogatitev in za to, da se njene vrste očistijo vseh tistih, ki vanjo ne sodijo. Vsaka druga pozicija je v naših konkretnih razmerah lahko samo oportunistem, kritikastrstvo in zaostrovanje že obstoječih nasprotij. Kajti taka pozicija v bistvu pomeni, da pristajam na tisto, kar kritiziram. Lahko pa s tako pozicijo omogočamo nastajanje frakcij v naprednih silah, večstrankarski sistem, kar vse obrača nazaj in ne pelje naprej. Tisti občan, ki čuti, da je sebi in družbi docela odgovoren za vse, kar se pri nas dogaja, in vidi, kam gre kolo zgodovine, dela proti normam socialistične morale, če se dejavno ne vključi v vso konkretnost boja, ki je težaven in zahteven. Zveza komunistov ga pri tem samo povezuje s prav tako dejavnimi in enako mislečimi ljudmi.

Komunisti, ki delajo v Zvezi mladine in drugih mladinskih organizacijah, bi se morali čutiti bolj odgovorne tudi za sprejemanje v Zvezo komunistov in s tem za politiko Zveze komunistov. Zveza mladine v mestu se že dlje časa prizadevno ubada s to nalogo in je v zadnjem času že dosegla zadovoljive rezultate.

V Zvezi mladine je zelo pogosto slišati kritiko na račun novosprejetih komunistov, ki so po sprejemu v Zvezo komunistov nehali delati v Zvezi mladine. Zato tudi nekatere organizacije Zveze mladine rajši drže »kadre zase«. Tu gre za nesporazume, ki dokazujejo, da nekateri ne razumejo družbene vloge Zveze komunistov; le-ta združuje komuniste, toda komunisti morajo delati med ljudmi, med mladino, v samoupravnih organih, povsod, kjer se pokaže potreba; posamezni član Zveze komunistov sodeluje pač pri delu, za katero ima nagnjenje in sposobnost.

III

Ko razmišljamo o temeljnih lastnostih člana Zveze komunistov, moramo venomer iskati odgovor predvsem na troje vprašanj: kakšne so perspektive socializma v svetu in kakšni so najgloblji doslej spoznani humanistični cilji komunistov? (Odgovor na to zahteva posebno obširno obdelavo.) Kaj želimo od Zveze komunistov v naši družbi? Kakšno mora biti sodobno politično gibanje, da ima odločilen vpliv na tok družbenega dogajanja?

Nekatere splošne lastnosti so bile v celotni zgodovini komunističnih gibanj povezane s pojmom komunista. To je privrženost idejam revolucije in socializma, dosledno zavzemanje za koristi delovnega človeka, borbenost, solidarnost, delavnost in moralnost in močno razvit občutek za odgovornost do delavskega razreda in ljudstva. V naših sedanjih razmerah dobivajo te splošne vrline popolnoma določen smisel in vsebino, kajti splošne socialistične smotre lahko uresničimo, če se zavzemamo za samoupravljanje, za uresničitev intencij gospodarske reforme, za demokratizacijo vsega družbenega življenja, za krepitev družbenega položaja in samoupravljaljske vloge delovnega človeka, za uveljavljanje takih odnosov, v katerih bodo delo in njegovi sadovi poglavitno merilo za vrednost človeka. To pa hkrati zahteva, da se komunist ne sprijazni z ničimer, kar poraja in kar predstavlja birokratizem, anarholiberalizem, nacionalizem, monopole ožjih skupin, frakcionaštvo, prisvajanje pravic delovnega človeka, itd.

Moralnost komunista je za široke množice najbolj pomembna. Kajti s preprostimi merili prakse in teorije ocenjujejo člane Zveze komunistov. Le tisti komunist, ki se v svojem delovanju drži svojega prepričanja, vzbuja ljudem zaupanje. Zato so ustvarjalna dejavnost, kritičnost, spoštovanje mnenj in interesov drugih ljudi, samoiniciativnost, dobro delo na delovnem mestu, tovarištvo, poštenost, iskrenost in neposredna odgovornost za vse, kar delaš, in za dogajanja v kolektivu, kjer komunist živi, poglavitne moralnopolitične značilnosti člana ZK.

Proces resnične demokratizacije vseh družbenih odnosov zahteva od komunistov, da so nosilci ustvarjalne kritike in kultiviranega boja mnenj, da so nestrpni v primerih, ko so očitno na delu reakcionarne in birokratske sile, vendar strpni od vseh dobro mislečih ljudi. Biti moramo sposobni disciplinirano izvajati demokratično sprejete sklepe. Biti moramo nosilci integracijskih procesov, ki temeljijo na samoupravljanju.

Togost, s katero zdaj gledamo na članstvo v ZK, ne ustreza več sedanji stopnji demokratičnosti naše družbe. Prosto-voljnost združevanja v ZK pomeni, da se je vsakdo odločil biti bolj revolucionaren, kakor pa je njegovo okolje. Če ugotovi, da temu ni kos, potem mu moramo dati prosto pot, da izstopi iz Zveze komunistov. To ne bi smelo pomeniti njegove obče človeške degradacije. Članstvo v ZK mora pomeniti dodatne zavestne napore, sicer pripadnost Zvezi komunistov izgubi svoj smisel.

Ob teh splošnih kriterijih čutim potrebo, da v ZK izdelamo bolj jasno tudi kriterije za posamezne kategorije kandidatov. Zdi se mi, da moramo postaviti malo drugačne zahteve za sprejem mladega neizkušenega človeka kakor za sprejem starejšega občana pa kmeta ali učitelja, delavca ali strokovnjaka. Od srednješolcev, študentov in intelektualcev moramo zahtevati več organizacijskih sposobnosti, samostojne ustvarjalnosti in teoretične prepričanosti o programu Zveze komunistov, od delavcev pa predvsem borbenost, doslednost in solidarnost v boju za doseg zgodovinskih ciljev delavskega razreda. Intelektualci morajo biti zavestni nosilci zgodovinskih interesov delavskega razreda, da se lahko uvrstijo v vrste Zveze komunistov in s tem subjektivno v vrste delavskega razreda.

Vemo, da idealnih ljudi in članov nimamo. Zato se mi zdi najbolje primerjati kandidata s sedanjim dejavnim in naprednim delom članstva in ne le z nekim abstraktnim idealnim likom komunista.

V letu 1966 smo sprejeli malo več kot polovico članov v starosti do 25 let, vsi drugi so bili starejši. To se mi zdi malo nenavadno za današnji čas, v katerem ni hitrih totalnih revolucionarnih preobratov, kot je bilo npr. v NOB, ampak se vsa naša družba normalno razvija. Zanimivo bi bilo izdelati analizo resničnih motivov pri vseh, ki so postali člani ZK. Zdi se mi, da je za sedanjí čas normalno sprejemati v ZK predvsem mlade ljudi, to je ob koncu intenzivnega procesa karakternega, ideološkega in političnega oblikovanja osebnosti mladega človeka. Ta proces pa je končan, vsaj pretežno, šele takrat, ko se mlad človek vključi v proces družbene proizvodnje, čeprav zdaj že zelo velik del generacij dozoreva v šolskih klopeh. Tudi takrat že lahko pokaže svojo pripadnost, svojo pripravljenost boriti se za ideale socialistične družbe. Statut Zveze komunistov Jugoslavije postavlja načelno starostno mejo 18 let kot pogoj za sprejem v članstvo. Stvar konkretne presoje pa je, ali naj se to upošteva ali ne. Ker danes mladina, vsaj najbolj vitalna, tudi hitreje družbeno dozori. Sem tudi za sprejemanje srednješolcev in vajencev v Zvezo komunistov, sicer se mnogi na univerzi in tudi v delovnih kolektivih nekako izgube iz aktivnega družbenopolitičnega življenja. Posebno srednješolski kolektivi v štirih letih zelo dobro spoznajo svoje člane in jih znajo zelo zanesljivo oceniti, ko jih predlagajo v Zvezo komunistov. Tudi do tistih, ki služijo kadroviski rok v JLA, ne bi smeli biti tako togi v pogledu sprejemanja.

Vrsta objektivnih procesov v naši sodobni civilizirani družbi postavlja tudi ZK v nove objektivne okoliščine delovanja. Spreminjajo se oblike družbenega občevanja. Problemi, s katerimi se srečujemo, so čedalje bolj zahtevni, kajti proces delitve dela sega čedalje dlje, prav v mednarodne okvire itd. Vse to zahteva od avantgardnih sil čedalje več znanja, visoko teoretično kulturo, ustrezno organiziranost, uporabo vseh sodobnih oblik obveščanja in v zvezi s tem predvidenost mnogih dosedanjih pojmovanj. Urbanizirano okolje, kakršno je npr. Ljubljana, postavlja ljubljanskim komunistom nalogo, da posebno močno upoštevajo te nove življenjske razmere, kajti tempo življenja je ravno tod nenavadno dinamičen.

IV

Delovni ljudje so že sprejeli osnovne ideje in uspešno prakso socializma za »pravične« in moralne. Ob tem dejstvu lahko postaja Zveza komunistov in sprejem vanjo čedalje bolj stvar vseh delovnih ljudi, samoupravljavcev, moralno in politično priznanje in izraz zaupanja. Priznanje tudi pri tistih, ki zase vedo, da niso sposobni ali ne zaslužijo biti komunisti. Ob tem lahko realiziramo postavljene kriterije za sprejem pri vsakem občanu, predvsem v tistem krogu ljudi, v katerem kandidat živi in dela in se bori za zmago socialističnih odnosov. Ta delovna okolja najbolj intimno poznajo svoje člane, njihovo moralno in globoko človeško plat, ki je prav za članstvo v Zvezi komunistov nadvse pomembna za široke kroge delovnih ljudi. Poštenost, prizadevnost, naprednost, tovarištvo, moralne kvalitete so tisto, kar daje ugled in v čemer vidi velikanska večina delovnih ljudi poglobitve lastnosti vsakega komunista.

Če hočemo in če trdimo, da so komunisti vodilna sila, potem je zelo realno, če kar se da širok krog mladine — dijakov, sodelavcev, občanov in vseh samoupravnih in družbenih organizacij, pove, kateri izmed njih se lahko imenuje komunist. Zato je tako nujno potrebno javno predlagati in utemeljevati kandidature za članstvo v Zvezi komunistov. Tako ponekod že delajo in dosegli so res lepe uspehe.

Doslej je bilo v navadi, da so skoraj samo osnovne organizacije in Zveza komunistov predlagale, kdo naj se sprejme v Zvezo komunistov. Po statutu Zveze komunistov Jugoslavije pa so lahko predlagatelji ne le komunisti, temveč tudi najrazličnejše organizacije, od Zveze mladine, Zveze tabornikov, kulturno-prosvetnih društev, šolskih skupnosti do organov

družbenega samoupravljanja, sindikatov in Socialistične zveze. Prav ti predlagatelji pa bi morali biti čedalje bolj poglobitvi nosilci pobude. Kajti delovno mesto komunista je v teh organizmih in tam se dan za dnem preverja njegova revolucionarnost.

Posebno dosti formalizma in nelogičnosti se vtihotapi takrat, ko sprejemajo oziroma predlagajo kandidata ljudje, ki ga le od daleč poznajo. Po navadi se to dogaja ob kampanjah za sprejem in takrat, ko starejši predlagajo mlajše, ne da bi se posvetovali z mladino. Taki sprejemi imajo za prizadeta okolja pogosto zelo škodljive posledice, ker se nehote sprejme npr. pozerje, dobre govorce, a slabe delavce in podobno.

Zaprto in birokratizem nekaterih osnovnih organizacij se kaže v tem, da so se zagrabile v svoj ustaljeni krog komunistov. Ne zaupajo drugim, posebno ne mladim in »neregularnim« in praktično ne sprejemajo novih članov. Sprejemajo le še sem in tja kakšnega novega vodilnega tovariša, da se pozicije oblasti »utrjujejo«.

Vemo tudi za primere naravnost nehumanega zasliševanja in brskanja po preteklosti kandidatov, pretresanja, ki traja mesece, kar vse ponižuje kandidata, iz Zveze komunistov pa dela konspirativno in skrivnostno organizacijo. Nekatere osnovne organizacije so se celo tako zelo zaprle v svoj krog, da od 1948. leta niso sprejele nobenega člana, čeprav ob njih življenje teče naprej, mladina dela in dosega uspehe. Posebno terenske in vaške organizacije so nagnjene k temu. Ponekod pa vabijo v Zvezo komunistov brez vsakih kriterijev in so veseli, če se jim sploh kdo pridruži, kar je predvsem zelo slabo spričevalo za osnovno organizacijo samo.

Vloga vodstev Zveze komunistov pri uresničevanju obnavljanja ZK bo morala biti precej bolj neposredna. Če vodstva obvezno sodelujejo pri kaznovanju, se mi zdi, da bi morala toliko bolj dejavno sodelovati takrat, ko se izvaja politika sprejemanja v Zvezo komunistov. Predvsem so dolžna spremljati uresničevanje temeljnih kriterijev, ki so pogoj za članstvo v ZK, in preprečevati vsakršno skrajnost. Zdi se mi, da bi morali osnovne organizacije zadolžiti, da bi zelo hitro ukrepale pri sprejemanju kandidatov. Če bi OO ZK neutemeljeno zavračale sprejem novih članov ali pa zaradi svoje zaprtosti na to sploh ne reagirale, bi morala vodstva Zveze komunistov neposredno dati pobudo, sprejeti nove člane in izrabiti možnost, ki jo daje statut ZK J.

Tudi samemu aktu sprejemanja v ZK bi veljalo posvetiti več pozornosti. Zdi se mi, da novemu članu poleg stiska rok

največ pomeni pogovor o realnosti življenja v Zvezi komunistov in o nalogah, ki so pred nami. To ga res vključi v gibanje. Ne gre nam za hrupne slovesnosti, toda ozračje ob sprejemu bi moralo biti slovesno in toplo. Tudi formalni postopek sam je zapleten in bi ga bilo dobro poenostaviti.

Ob sprejemanju dosti preveč pozabljamo na individualno delo z novimi člani in na usmerjanje k študiju družbenopolitične problematike. Zdi se mi, da bi ne smeli odstopati od zahteve, da si mora vsak nov član pridobiti vsaj minimum družbenopolitičnega znanja. To je posebej pomembno za mlade, ki se sicer dosti teže uveljavljajo.

GOJKO STANIČ

Strokovno delo v družbeno-političnih organizacijah

O potrebnosti racionalne organizacije

Razmišljanja o racionalni organizaciji strokovnega dela v družbeno političnih organizacijah¹ in razni koncepti reorganizacije so posledica sedanjega političnega položaja in zahtevnejših nalog, pred katerimi so se znašle te organizacije. Reorganizacija zaradi reorganizacije in zaradi umišljenih potreb, ki naj bi jih porajala dinamika družbenih procesov, je nesmiselno in nekoristno zapravljanje moči. V sedanjem času pa racionalne organizacije strokovnega dela tudi družbeno političnim organizacijam ne narekujeta samo formalno vključevanje v splošni politični tok družbene in gospodarske reforme in zahteva po varčevanju, ki mora biti tudi rezultat boljše organizacije. To terjajo predvsem potrebe po večji politični sposobnosti, prepričljivosti in učinkovitosti družbeno političnih organizacij, ki naj jim v družbenih gibanjih omogočijo zavzemati ustrezno mesto.

Nobena organizacija se ne more ravnati po trenutno razpoložljivih kadrovskih zmogljivostih. Pomanjkanje kadrov, nepoznanje metod in pomanjkljiva tehnika ne smejo in ne morejo pogojevati koncepta organizacije. Ta mora biti trden, jasen in realen in mu je treba, čeprav v daljšem obdobju, prilagajati kadre, metode in tehniko. Prav tako noben koncept organizacije ne bi smel biti odvisen od posamičnih političnih in strokovnih ambicij in interesov, temveč je takšne interese treba prilagajati domišljenemu konceptu organizacije in jih usklajati z njim.

¹ Te beležke so nastale v razpravah, ocenjevanjih in iskanju koncepta organizacije strokovnega dela pri republiških organih sindikatov, veljajo pa najbrž lahko za organizacijo strokovnega dela tudi pri drugih družbeno političnih organizacijah z nekaterimi modifikacijami, ki izhajajo iz različnih nalog in sistema organizacije. Kritične pripombe na sedanjo organizacijo in konkretni predlogi se nanašajo na model strokovne organizacije pri republiškem vodstvu sindikatov in jih je treba tudi vrednotiti s tega vidika.

Stabilen in realen organizacijski koncept mora izhajati predvsem iz nalog, ki jih imajo družbeno politične organizacije, iz ocenjevanja dosedanje prakse in dosedanje organizacije ter njenih rezultatov in iz strokovnih in znanstvenih spoznanj o racionalizaciji, modernizaciji in ekonomičnosti strokovnega dela. Tak koncept ni stvar političnega navdiha, temveč kritične analize in presoje, strokovnega razmišljanja in politične odločitve. Uresničitev koncepta pa mora biti stvar skupnih prizadevanj, da se sprejeta politična odločitev uveljavi iz opazovanj učinkovitosti organizacije v praksi. Glede na izkušnje v praksi in glede na nova strokovna spoznanja je vsak koncept organizacije seveda podvržen spreminjanju in menjavanju. Toda take spremembe ne bi smele vplivati na kontinuiteto in kvaliteto dela, ker ne bi smele posegati v temelje sprejete organizacije, če je bil koncept, preden je bil sprejet, kolikor toliko domišljen.

Organizacijski koncepti strokovnega dela v družbeno političnih organizacijah lahko smiselno uporabljajo strokovne ugotovitve in izkušnje, ki se nanašajo na organizacijo, metode in tehniko dela upravnih organov. Težišče dela je danes tudi pri upravnih organih na študijskem in analitičnem ocenjevanju in spremljanju raznih pojavov in gibanj. Čeprav so naloge družbeno političnih organizacij bistveno drugačne od nalog upravnih organov, omogoča študijsko analitičen značaj dela v družbenih organizacijah uporabljati znanstvena in strokovna dognanja o najbolj racionalni organizaciji strokovnega dela na področju uprave in oblikovati ustrezne organizacijske koncepte.

Po bežnem pregledu domače literature je mogoče soditi, da imamo pri nas že precej domače in prevedene literature o racionalni organizaciji dela v gospodarskih dejavnostih, zelo skromna pa je literatura, ki obravnava organizacijo in metode strokovnega dela v upravi in študijsko analitičnega dela v neproizvodnih dejavnostih. Strokovni in znanstveni zavodi se pri nas ukvarjajo z organizacijo dela v gospodarstvu; redki zavodi, ki se ubadajo z racionalizacijo dela v upravi, pa nimajo interesentov in so nenehno v gmotnih težavah, čeprav je znano skrajnje nezadovoljivo stanje organizacije strokovnega dela v vseh naših upravnih organih. Tako smo še vedno odvisni od politične iznajdljivosti in improvizacije tam, kjer se v bolj razvitem svetu uveljavlja in v praksi verificira strokovnost.

Iskanje racionalnih metod, tehnik in organizacije, ki bi bila pri čim manjšem obsegu kar najbolj strokovna, funkcionalna in učinkovita, ni naša posebnost. Posebnost je, da ve-

čina reorganizacij pri nas ni domišljena, da jih sicer večkrat narekuje potreba, opravijo pa se na hitro in improvizirano, brez poprejšnjih strokovnih posvetovanj, češ saj bo takó ali takó praksa popravila postavljene zamisli. Toda praktično skoraj nihče ne spremlja kontinuirano problemov organizacije, metodologije in tehnike z vidika učinkovitosti, racionalizacije in ekonomičnosti.

Na področju uprave, od zvezne do občinske, nimamo niti domišljenih aktov o sistemizaciji niti izdelane metodologije in ne enotnih načel o organizaciji. Nekaj razprav in raziskav s tega področja opozarja, da to organizacijo od vrha navzdol narekujejo predvsem trenutne praktično politične potrebe, razpoložljiva sredstva in kadri ter večje ali manjše razumevanje političnih funkcionarjev. Delitev dela med posameznimi upravnimi organi še nekako obstaja, čeprav se tudi tu zelo pogosto pojavlja neusklajenost in se delo duplira. Širše delitve in koordinacije dela med organi uprave, družbeno političnimi organizacijami in strokovno znanstvenimi zavodi pa tako v celotnem jugoslovanskem obsegu kakor v obsegu občine praktično ni. Ker se strokovne naloge duplirajo, triplirajo itd., je naša uprava draga, neracionalna, strokovni kadri so nesmiselno razporejeni, pri tem pa se zatrjuje, da jih ni, metodologija je različna ali pa je sploh ni in vsemu temu so primerni tudi rezultati.

V bolj razvitih družbah je racionalizacija upravnega dela nenehno navzoč problem, ki zaposluje politično prakso in teorijo.

Poleg posebnih institucij pa spremljajo probleme organizacije upravnega dela še univerze in njihovi znanstveni zavodi, dajejo posameznim organom predloge za sistemizacijo, strokovne profile, metode in tehniko, spremljajo verificiranje predlaganih organizacijskih modelov v praksi in z vidika racionalne organizacije, učinkovitosti in ekonomičnosti pripravljajo predloge za spremembe in dopolnitev.

Ceprav so cilji racionalne organizacije ekonomičnost, doseganje boljše kvalitete in večja ažurnost, gre sodobnim naprednim organizacijskim konceptom tudi za moralne cilje. Ti so predvsem v tem, da mora vsaka organizacija uporabiti in izrabiti človeka skladno z njegovimi interesi in zmogljivostmi in ga spodbujati ne samo gmotno, temveč tudi moralno, tako da mu daje občutek družbene potrebnosti in koristnosti. Zato ob pregledovanju sodobnih ugotovitev in izkušenj na področju organizacije vedno znova srečujemo kot enega pomembnih postulatov racionalne organizacije misel, ki jo je zapisal utemeljitelj kibernetike Norbert Wiener: »Uporabljati člo-

veka in zahtevati od njega več, odmerjati pa manj, kot mu to pripada, je poniževanje in zapravljanje. Poniževanje pa je tudi določiti človeku delo, ki zahteva od njega manj kot milijoninko zmožnosti njegovih možganov.<

Nekaj načel racionalne organizacije

Politični in gospodarski procesi v zadnjem času pri nas so privedli do položaja, ko tudi družbeno politične organizacije ne morejo vztrajati več pri svoji klasični organizaciji in starih metodah, ne da bi se izpostavile nevarnostim resne krize. Ta zahtevnejša vsebina političnega dela je znana: oblikovanje političnih stališč, ki se nanašajo na graditev samoupravnega sistema in varovanja samoupravnih pravic delovnega človeka, kar implicira vse bližnje in daljne cilje družbene in gospodarske reforme ter akcije za uresničitev takšnih stališč. To predpostavlja strokovno spremljanje družbenih gibanj in pojavov doma in v svetu ter analizo nasprotujočih si razvojnih teženj in njih ocenjevanje. Naloga družbeno političnih organizacij je, da reagirajo na različne pojave in tendence, ki nastajajo v vsakodnevem življenju, in da odpirajo politične perspektive glede na nadaljnji družbeni razvoj. Te naloge opravijo prepričljivo, ako se opirajo na strokovna in znanstvena spoznanja in ugotovitve ter če pri ocenjevanju pojavov uporabljajo sodobne raziskovalne metode.

Ob takšni grobo skicirani vsebini političnega dela je pri razmišljanju in iskanju koncepta strokovnega dela predvsem zaradi dosedanje negativne prakse treba najprej določiti medsebojna razmerja političnih organizacij, razmerje do skupščinskih organov in organov uprave in do tistih raziskovalnih ustnov, ki obravnavajo isto družbeno problematiko, katero politično razrešujejo družbeno politične organizacije. Gre za razmerja sodelovanja in medsebojnega informiranja v fazi, ko se pripravljajo strokovne ocene družbenih pojavov in gibanj, ki naj bi bile temelj za oblikovanje političnih stališč in za določanje politične akcije². Kakorkoli so funkcije družbeno političnih organizacij različne, pa so številne politične naloge vendarle vsem skupne. Politična smotrnost pripravljanja gradiva za oblikovanje ocen in stališč narekuje, da se strokovno delo med organizacijami ne duplira in da se pred

² Organizacije in načina sprejemanja političnih stališč te beležke ne obravnavajo. Omejujejo se samo na organizacijo metode in tehnike strokovnega dela, ki naj zagotavlja kvalificirano, utemeljeno in prepričljivo reagiranje na pojave, tendence ter oblikovanje političnih stališč.

študijsko analitičnim ocenjevanjem pojavov opravijo medsebojni dogovori, kako in kje se bo pripravilo strokovno gradivo (študije, elaborati itd.), in da se zlasti kompleksnejše ocene opravijo v sodelovanju s strokovnimi sodelavci raznih organizacij.

Strokovno delo pri družbeno političnih organizacijah ni servis za skupščinske in upravne organe, prav tako pa ne morejo strokovni sodelavci posamično ali kot skupina dopolnjevati pomanjkljivosti dela strokovnih služb organov skupščine in uprave. To pa ne izključuje medsebojnega sodelovanja in izmenjave mnenj, zlasti o tem, katere naloge se pripravljajo, temveč je tako strokovna koordinacija prva zahteva za učinkovitost strokovnega dela tako družbeno političnih organizacij kot skupščinskih in upravnih organov. Sodelovanje pa seveda ne odvzema osnovnemu nosilcu odgovornosti za strokovno utemeljenost in dognanost analize, ocene ali predloga, ki se pripravlja. Rezultate posebnih raziskovalnih zavodov morajo družbeno politične organizacije spremljati in uporabljati ter zmogljivosti takih zavodov smiselno vključevati v svoj strokovno politični program. To lahko dosega zlasti s pobudami pri programiranju raziskovalnega dela takšnih zavodov in s komunikacijami, ki zagotavljajo medsebojno informiranost o kratkoročnih in dolgoročnih nalogah, poleg tega pa še z drugimi oblikami sodelovanja (posvetovanja ipd). Toda strokovno delo pri družbeno političnih organizacijah ne bi smelo postati nadomestilo za pomanjkljivosti dela takih zavodov in se usmeriti v prevzemanje njihovih funkcij (opravljanje kompleksnih raziskav, analiz in študij, ki so sestavni del delovnega programa raziskovalnih zavodov). Morebitno deficitnost takih zavodov odpravljajo družbeno politične organizacije tako, da jim pomagajo na noge, ne pa, da začno prevzemati njihove funkcije.

Družbeno politične organizacije s svojimi strokovnimi sodelavci tudi niso strokovni servis za druge organizacije ali posameznike. Če pa ustanavljajo svoje specializirane strokovne službe (kot npr. sindikati službo pravne pomoči in center za raziskavo javnega mnenja), potem je takim službam potrebno zagotoviti določeno samostojnost, jim določiti status in opredeliti njihov odnos do nalog družbeno politične organizacije. Status in stopnja samostojnosti posebnih strokovnih služb sta odvisna od tega, v kakšnem obsegu družbeno politične organizacije neposredno uporabljajo podatke, ocene in analize teh služb za oblikovanje svojih političnih stališč, v kakšnem obsegu pa so takšne službe namenjene zunanjim interesentom, posameznikom ali kolektivom.

Strokovno delo v družbeno političnih organizacijah obstaja potemtakem najprej v kontinuiranem spremljanju družbenih in ekonomskih gibanj in pojavov in v pripravljanju gradiva, ocen, analiz in predlogov, ki izhajajo iz programa družbeno politične organizacije.

Program in naloge strokovnega aparata določa politično vodstvo družbeno politične organizacije (seveda tudi ob posvetovanju s strokovnim aparatom in na njegovo pobudo). Politično vodstvo določa tudi glede na to obseg, zmogljivosti in kvalitete strokovnega aparata z vidika svojih programskih nalog, ki nastajajo iz političnih ocen samega vodstva ali skupnih političnih ocen, ki jih sprejmejo v medsebojnih komunikacijah vodstva vseh političnih organizacij. Program in konkretne naloge, s katerimi se ukvarjajo strokovni sodelavci pri družbeno političnih organizacijah, zato ne morejo biti seštevka predlogov strokovnih sodelavcev, odvisen od njihovih zmogljivosti in ambicij ter od njihove domiselnosti.

To pa je izhodišče za določanje potrebnih kadrovskih zmogljivosti, metod in tehnike strokovnega dela v družbeno političnih organizacijah. Glede na funkcije, program in naloge je zato treba najprej določiti inventar tistega dela, ki se mora po strokovni plati kontinuirano opravljati. Takšen inventar ni program sej političnega vodstva, temveč seznam del, ki ga terja program in ki ga je mogoče določiti za daljše obdobje, in se lahko samo nebitveno spreminja, dopolnjuje.

Inventar dela omogoča določati, kolikšne in kakšne strokovne in tehnične sodelavce potrebuje družbeno politična organizacija, ob zahtevi, da organizacija strokovnega dela upošteva načela, ki zagotavljajo racionalnost, gospodarnost in optimalne rezultate, in še nekaj posebnih načel, ki se nanašajo na metode dela, specifične za družbeno politično organizacijo. Nadaljnja predpostavka pa je, da je strokovnemu delu zagotovljena taka tehnika (administrativna, dokumentacijska stenodaktilografska in arhivarska), ki omogoča velike delovne učinke z najmanjšo izgubo časa in brez nepotrebnega zapravljanja moči. To pomeni, da sta obseg in kvaliteta strokovnega aparata odvisna tudi od uporabe in izdelanosti splošnih in posebnih delovnih metod in uporabe tehnike ter njene kvalitete.

Kritične opazke in predlogi

Organizacija strokovnega dela pri družbeno političnih organizacijah je nastajala in se spreminjala naključno, ne da bi jo tudi temeljito analizirali z vidika nalog ali večje

racionalnosti. Nanjo so vplivali bolj osebni koncepti in ambicije, predvsem pa razpoložljive kadrovske zmogljivosti, kot pa trden in domišljen koncept. Kritične pripombe na dosedanja prakso so predvsem tele:

Strokovni kadri so ali preveč ali premalo rabljeni. Delovno področje pravzaprav ni nikomur natanko določeno. Strokovni sodelavci samo izjemoma in bolj po svoji pobudi kontinuirano spremljajo družbeno ekonomske pojave, težnje itd. Konkretne naloge in obveznosti se strokovnim sodelavcem nalagajo predvsem na politične pobude posameznikov, največkrat na hitro in ne v sklopu kakega dolgoročnega programa. Niti med posamezniki niti v celoti med strokovnimi sodelavci ni sodelovanja. Prav tako ni dovolj usklajenosti med strokovnim delom v družbeno političnih organizacijah in delom raziskovalnih zavodov. Strokovni sodelavci tako do programskih nalog svoje organizacije nimajo neposrednega odnosa, temveč posrednega preko večkrat drobnih nalog, ki jih narekujejo trenutni položaj in osebne zamisli posameznikov.

Metode dela so naključne, odvisne od osebne usmeritve posameznikov ali od tistega, ki vodi skupino strokovnih sodelavcev. Medsebojna posvetovanja so izjema, skupinsko delo pa ni delovno načelo, temveč je, kolikor ga sploh je, bolj posledica pobude posameznikov.

Razprava o organizaciji strokovnega dela se začneja pri programskih nalogah, ker je šele iz teh mogoče razviti inventar dela. Ta omogoča določiti shemo organizacije, število strokovnih delovnih mest in profile.³

³ Statut ZSJ določa za sindikate tele naloge:

- razvijanje družbenega samoupravljanja in boj proti pojavom, ki še onemogočajo uveljavljanje samoupravljanja, proti samovolji in nezakonitosti itd.,
- vplivanje na družbeno ekonomski razvoj in vzpodbujanje k modernizaciji proizvodnje in višji delovni produktivnosti,
- prizadevanje za zviševanje splošne in osebne izobrazbe in kulturo delovnega človeka, za organizacijo prosvetnega, kulturnega in znanstvenega ustvarjanja, ki bo dopolnjevalo napore za humanizacijo medsebojnih odnosov in emancipacijo človeka,
- razvijanje mednarodnih stikov, spoznavanje izkušenj drugih sindikalnih gibanj ipd.

Shematično in samo za zgled je mogoče inventarizirati delo strokovnih sodelavcev iz teh izhodišč takole:

- spremljanje družbeno ekonomskega razvoja v svetu, razmerje manj razvitih držav do industrijsko razvitega sveta, problemi mednarodne delitve in mednarodnega tržišča itd.,
- spremljanje družbeno ekonomskih pojavov v jugoslovanskem in slovenskem prostoru, problematika produktivnosti dela, modernizacija proizvodnje, integracije, kooperacij, problemi zaposlovanja in nezaposlenosti, odhajanje v tujino itd.,

Vsak strokovni sodelavec ima določeno delovno področje in specializacijo iz svojih strokovnosti. Ne spremljajo vsi ekonomisti, sociologi in pravniki vsega, temveč vsak izmed njih v okviru kompleksne problematike samo določene probleme. To je pogoj za uspešno usposabljanje strokovne ekipe, da lahko vsak hip zbere potrebne podatke in informacije, oblikuje tudi manj zahtevne ocene ali vsaj ve, kako je mogoče do takih ocen in informacij po najkrajši poti priti.

Več sodelavcev iste strokovnosti je med seboj dopolnjujoča se ekipa, ki je usposobljena, da pripravi zahtevnejšo oceno in analizo, sodelavci različnih strokovnosti pa se glede na naloge lahko zberejo v občasne skupine, ki so zmožne pripraviti strokovne ocene in analize ne samo z enega, temveč z več vidikov. Zaradi medsebojne povezanosti družbenih pojavov si ni mogoče zamisliti strokovnega sodelavca, ki ob svoji specialnosti ne bi poznal v poglavitnih obrisih tudi pojavov z drugih področij. To pa omogoča samo sodelovanje, medsebojno spoznavanje in informiranje vseh strokovnih sodelavcev. Po tej shemi sestavljajo strokovni sodelavci med seboj dopolnjujočo se celoto.

Taka inventarizacija dela omogoča smiselno sistemizacijo delovnih mest: ekonomistov, sociologov, pravnikov, filozofov, psihologov itd. Ker ima vsak sodelavec določeno strokovno usmeritev, je sam in osebno odgovoren za kvaliteto svojega dela tudi tedaj, kadar sodeluje v ožjem ali širšem teamu. Samo zaradi potreb notranje organizacije in razdelitve dela si celotna skupina ali pa občasno zbrane skupine določijo vodjo, čigar naloge so predvsem organizacijske.

— spremljanje pojavov v našem gospodarstvu v zvezi s procesom gospodarske reforme, gibanje osebnih dohodkov, delitveni sistemi itd.,

— spremljanje strukturalnih sprememb v svetu in samoupravnih ter tehnobirokratskih tendenc,

— spremljanje samoupravnih procesov v naših razmerah, v gospodarski in negospodarski dejavnosti, ocenjevanje nasprotujočih si tendenc v praksi in teoriji,

— spremljanje posamičnih fenomenov, kot so: oblike in vsebina samoupravljanja, problemi reelekcije, obveščenosti v delovni organizaciji itd.,

— spremljanje problematike delovnih razmerij z normativnega in sociološkega vidika, individualni in kolektivni konflikti, zaščita pri delu,

— spremljanje problematike socialne varnosti; pokojninskega, zdravstvenega in invalidskega zavarovanja, ocenjevanje prakse in sodelovanje pri iskanju ustreznih sistemskih rešitev,

— problemi znanja in izobraževanja, organizacija šolstva z vidika sodobnih družbenih potreb, dopolnilno izobraževanje, poklicno preusmerjanje,

— problemi s področja znanosti in kulture, raziskovalnega dela, problematika in položaj raziskovalnih zavodov in njihov odnos do družbenih in gospodarskih potreb,

— problematika mednarodnega sindikalnega gibanja in zaposlovanja naših delavcev v tujini itd.

Taki strokovni skupini morajo biti na voljo administracija, knjižnica in dokumentacija.

Po tem konceptu je temeljna delovna obveznost strokovnih sodelavcev strokovno spremljanje družbenih gibanj in pojavov, kar usposablja posameznike ali celoto za oblikovanje zahtevnejših strokovnih ocen, analiz, mnenj in predlogov, ki sestavljajo konkretne delovne obveznosti strokovne skupine za potrebe družbeno politične organizacije. Od zamotanosti naloge je odvisno, ali lahko potrebne informacije, ocene in predloge pripravi posameznik ali širša oz. ožja skupina. Zaradi večje zahtevnosti je včasih potrebno pritegniti k izdelavi takih ocen, mnenj in analiz tudi strokovnjake iz raziskovalnih zavodov ali drugih organizacij. Praviloma je potrebno predloge ocenjevati v razpravah s strokovnimi in političnimi delavci v stalnih ali občasnih komisijah na posebnih posvetovanjih ali podobno. Če gre za ocene, ki zahtevajo daljši študij in večje strokovne zmogljivosti, bo potrebno k sestavi takih ocen pritegniti raziskovalni zavod ali druge strokovne ustanove.

Takšne metode pomenijo odstop od prakse, ko so se oblikovale strokovne ocene brez poprej pripravljenega gradiva v stalnih komisijah, kar se je izkazalo za neučinkovito, neuspešno in drago. Kolektivno delo v komisijah je lahko dobra metoda, ne sme pa postati toga organizacijska oblika. Sestav strokovnih ali strokovno političnih ekip in komisij mora biti odvisen od zahtevnosti nalog in mora upoštevati sposobnosti in interese strokovnih in političnih delavcev. Metoda dela v komisijah mora biti dovolj prožna, da zagotavlja učinkovitost in jo je treba uporabljati, kadar takšna metoda lahko prispeva k večji dognanosti in strokovnosti gradiva in ocen.

Takšne metode pomenijo tudi odstop od pravila, da se strokovne ocene oblikujejo v širokih političnih diskusijah. Vsaka strokovna analiza ali empirična raziskava že sama po sebi ne more biti stvar odločanja ali glasovanja v politični razpravi. Če je za oceno potrebno poznati mnenje širšega kroga državljanov, potem je takšno mnenje z empiričnimi raziskovalnimi metodami mogoče dobiti preprosteje, ceneje in hitreje kot pa z organizacijo širokih političnih razprav. Seveda pa se ob političnih razpravah, ko se na podlagi pripravljenih analiz in ocen oblikujejo stališča, ki naj bodo vsebina političnih odločitev, ocenjujeta kvaliteta in prepričljivost strokovnih ocen ali analiz. Če ta kvaliteta ni dvomljiva, potem je treba v politični razpravi oblikovati stališče, pri čemer seveda razprava ne more prezirati strokovno kvalitetnih ocen in analiz ter se opirati na razna intuitivna ocenje-

vanja ter neutemeljeno posploševanje posamičnih opazovanih primerov.

Ker strokovna skupina ni inštitut, ne more programirati svojih nalog za daljše obdobje. Za daljši čas lahko sicer programira organizacijo zahtevnejših raziskav in ocen v sodelovanju z drugimi raziskovalnimi ustanovami, tako programiranje pa mora dopuščati dovolj prostora za naloge, ki jih ni mogoče predvideti. Pač pa je dolžnost strokovne skupine, da programira svojo organizacijo, izpopolnjevanje svojih metod in tehnike in svoje usposabljanje za kvalificirano analitično in študijsko delo.

Strokovni sodelavci pri družbeno političnih organizacijah niso samo študijska skupina brez stika s prakso. Pomembno metodološko načelo je, da strokovna skupina v fazi pripravljanja gradiva preverja svoja opažanja tudi v praksi; v fazi, ko so na temelju strokovnih ocen in predlogov sprejeta politična stališča, pa skupaj s političnimi delavci pojasnjuje in posreduje ta stališča in pomaga, da se uveljavijo. Tako strokovni sodelavci spoznavajo tendence, pojave in probleme v praksi ter preverjajo realnost in prepričljivost svojih strokovnih in političnih stališč.

Sklep

Te beležke so koncept za organizacijo, ne pa dognan predlog, ker so nastale ob bolj naključnem spremljanju in opazovanju problemov organizacije, ne pa ob podrobnem strokovnem študiju. Predvsem gre temu konceptu za to, da se uveljavi spoznanje o tem, da sta improvizirana organizacija in neizdelana metodologija zelo neodgovorno zapravljanje človeških energij in materialnih sredstev. Učinkovita je organizacija, ki je dobro premišljena, rezultat kolektivnih naporov in skupnih spoznanj, pri kateri so naloge jasno določene, ki vzpostavlja take komunikacije, da poteka strokovno delo brez zastojev in trenj in ob popolni osebni odgovornosti.

VLADO VODOPIVEC

Aktualna gesla tuje propagande pri nas

Slovenska republika je najbolj odprti in zunanjemu svetu najbolj izpostavljeni del jugoslovanske socialistične skupnosti narodov. To stanje ni nastalo samo od sebe, temveč je posledica zavestne politične usmeritve subjektivnih sil naše družbe in temu ustreznih praktičnih prizadevanj. V tem procesu »odpiranja navzven«¹ smo se srečavali tudi z neuspehi in umiki, pa tudi zaletavostmi in pretiravanji. Vendar, kot rečeno, neizpodbitno je v temelju tega procesa prisotna zavestna volja političnih sil naše družbe za intenzivno integracijo v sodobni svet. Tudi ni šlo v tem procesu za to, da bi zgolj »sproščali«¹ obmejne, carinske in druge formalnosti, temveč smo predvsem iskali stik z vsem tistim, kar je v sodobni Evropi in svetu najnaprednejšega. Jasno smo se zavedali ne le usodne povezanosti vseh naprednih sil v svetu, ampak tudi povezanosti konservativnih in reakcionarnih sil.

Sodelovanje Jugoslavije z naprednimi silami in gibanji (torej ne le z delavskimi gibanji, temveč tudi s široko paleto sil, ki si prizadevajo za mir v svetu) v Evropi in na drugih kontinentih, dalje, naš osrednji položaj v krogu neuvrščenih držav — vse to ima za posledico, da smo prizadeti ob vsakem političnem sunku v teh gibanjih ter ob vsakem udarcu ali napadu, ki ga dožive te države. Taka naša odprtost navzven, tanka občutljivost za vse, kar je resnično naprednega v svetu, pripravljenost, da povsod tam tudi pomagamo, vse to so člani, prispevki h graditvi ne le novega boljšega sveta, ampak neposredno tudi del naše notranje graditve in utrjevanja¹.

¹ Udeleženci razprave v komisiji za mednarodne odnose na VI. kongresu SZDL Slovenije so opozarjali na usodnost vseh teh vezi. Navajamo značilen odlomek iz razprave tovariša Mitje Ribičiča: »Mednarodna zaostritev ima nevarne posledice ne samo za razmerja socialističnih sil v svetu, ampak tudi za Jugoslavijo. Menim, da s tem premalo računamo, kajti vsaka zaostritev v vedno bolj povezujočem se svetu vpliva posredno ali neposredno na stabilnost in ravnanje sleherne države. Vsaka zaostritev v nekem smislu deluje proti tistim silam, ki so znotraj usmerjene k decentralizaciji, k večji demokratizaciji, sama po sebi z logiko svoje zaostritve. Na drugi strani so konfliktna in zapletena situacije v svetu ovira za širše normalne gospodarske, kulturne, turistične in druge povezave. V nestabilnem, nemirnem svetu te povezave niso tako normalne in široke. Poleg tega je jasno, da je vsaka kriza aktivnega sožitja, čeprav je začasna in čeprav je za-

Iz takih zavestnih usmeritev sledi torej, da smo se obenem odločili, da se bomo z vsemi pojavi, idejami, hotenji in težnjami, ki se pojavljajo v sodobnem svetu, odkrito soočali, pa tudi spopadali. Z idejami in miselnimi tokovi sodobnega sveta (tudi s tistimi, ki jih producirajo intelektualni centri sil imperializma in reakcije) se zato ne morejo spopadati le redki pooblaščenih posamezniki, ki bi izza nekakšnih plotov ali karanten dostojanstveno odbijali te »napade«.

Čeprav zveni paradokсно, je vendarle res, da bi domačim in tujim konservativnim silam na moč godil prav tak položaj, saj ima naša odprtost take razsežnosti, kot jih do danes skorajda še ni dosegla nobena država »svobodnega sveta«. Te sile namreč tudi poznajo psihološko dejstvo, da laži, natolcevanja, dezinformacije, obrekovanja, čenče, dirigirane nevroze javnega mnenja itd. zdaleč najbolj prodorno in razdiralno vplivajo v hermetično zaprtih okoljih — seveda kadar tja prodro. Odprtost je zdaleč najmočnejši argument našega življenja samega, saj je podrla večino natolcevanj o naši politični in gospodarski nestabilnosti, pokazala celemu svetu kvalitete in hibe naših samoupravnih svoboščin in odnosov.

Očitno je, da doživljajo ZDA v svetovnem merilu čedalje večji moralno-politični polom zaradi »umazane vojne«, ki jo vodijo v Vietnamu. Vse kaže, da odločujoči dejavniki v ameriški politiki niso iz tega povzeli sklepa, da bi bilo treba vojno končati; nasprotno, pritisk svetovnega javnega mnenja skušajo paralizirati tudi tako, da ustvarjajo nova žarišča napetosti v drugih delih sveta; predvsem v tistih delih, ki so v zadnjih letih dosegli vsaj relativno stabilnost in mir. Čeprav ustvarjanje novih žarišč napetosti izhaja predvsem iz odločenosti imperialističnih sil, da po vsej sili obdrže svoje pozicije v teh delih sveta, je posledica tega tudi to, da onespobljajo te države in družbe za uspešen notranji razvoj in napredek ter za njihov odpor proti imperializmu in političnemu podrejanju od zunaj.

Področje, ki je prav pred kratkim (po večletnem sorazmernem zatišju) dobilo svoje žarišče pritiska, je to pot Evro-

časen udar nazadnjaških sil, obenem kriza tiste dinamične resničnosti, ki najbolje ustreza razvoju proizvajalnih sil in novim oblikam povezave med narodi. Vsaka taka kriza politike aktivnega sožitja je tudi kriza Jugoslavije, je tudi naša politična kriza, zato ker nam oži diplomatski, manevrski in tudi gospodarski prostor. Ne glede na to, da taki križni zapleti v tistem delu sveta, ki se geografsko predstavlja kot nominalni reprezentant socializma, to je v vzhodnih socialističnih državah, povzročajo pritisk nazaj, pritisk na to, da se uveljavljajo v večji meri dogmatske, birokratske, etatistične državne idejne pozicije, pozicije močne roke, ki same po sebi tudi vplivajo na našo državo s svojo širino zvez in povezav z nami. (Vir: VI. kongres SZDL Slovenije, CZP »Komuniste«, sept. 1966.)

pa. Grški državni udar (delo CIA; tega nihče ne zanika, niti ni nihče skušal zanikati) z odpravo demokratičnih svoboščin, zaporo meja, besnim antikomunizmom itd. dokazuje, kaj se tam dogaja. Ostre reakcije vsega demokratičnega javnega mnenja v Evropi pričajo, da se le-to zaveda značaja teh dogodkov; velikanska večina jih tudi neposredno povezuje z vojno v Vietnamu, s celotno svetovno konstelacijo sil itd.²

Jugoslavija je seveda še posebej pogosta tarča napadov ter izpostavljena najrazličnejšim pritiskom teh sil. Otežavnanje zunanjetrgovinske izmenjave z velikim trgovskim partnerjem, kot je ZDA (npr. odprava ugodnosti pri nakupu žita), pri tem ni najpomembnejše; nevarnejše je, da vplivni ameriški krogi ščuvajo naše sosede, da zaostrujejo odnose z nami (še posebej na naših mejah).

Pobudo za enostransko prekinitev trgovinskih pogajanj z Italijo,³ umetno ustvarjanje mejnih problemov (oživljanje sporov okrog cone B), ki so de facto, pa tudi nekako de iure, že 15 let rešeni, nikakor niso bile zgolj italijanske in dokazujejo, da so reakcionarne sile pripravljene zaplesti še posebej Jugoslavijo v zunanjepolitične težave. Tako stanje bi oviralo našo mednarodno dejavnost, pa tudi notranjepolitično konsolidacijo, ki nam je zlasti danes v okoliščinah burnega prestrukturiranja družbenih sil zaradi globokih sprememb, ki jih v celotni organizem naše družbe vnaša gospodarska reforma in ideje 4. plenuma CK ZK J — še posebno potrebna.

Odkritja o pripravah za državni udar v Italiji v nedavni preteklosti — ter niti centrov, ki so ga pripravljali, nam razkrivajo razsežnosti sodobnih političnih pritiskov, ki zadevajo tudi nas.

V takih in podobnih položajih se je vselej v preteklosti in ravno tako tudi to pot okrepilo delovanje ostankov političnih sil nekdanjega sveta znotraj naše družbe; okrepile so se tudi vse oblike ideološkega pritiska, trošenja lažnih vesti, obrekovanj in sumničenj; pomnožili so se tudi primeri odkritih poizkusov politične diverzije.

Kadar analiziramo te razmere — se moramo, to vnovič poudarjamo — zavedati dejstva, da je Slovenija najbolj izpostavljeni del socialističnega sveta; da je, kot sta Italija in Avstrija »izložbi Zahoda«, Slovenija morda mnogo bolj — naj uporabljamo tudi mi ta izraz — »izložba«, ogledalo socializma, njegovih vrednosti, ureditve, demokratičnih institucij, pa tudi življenjske ravni, za narode Zahoda.

² Prispevek je bil napisan pred izraelsko agresijo, zato tega žarišča pritiska ne upošteva.

³ Medtem so bila že uspešno končana.

Naš narod je na stičišču več političnih sistemov, svetov; v mnogih oblikah se le-ti stikajo ob našem ozemlju ter se spričo odprtih meja in intenzivnega komuniciranja z manjšinami v Italiji, Avstriji in Madžarski⁴ na neki način integrirajo v naš nacionalni in kulturni prostor, se v njem prenavljajo in spet vračajo itd. To območje je danes prav gotovo najbolj izpostavljeno tudi vsem mogočim političnim vplivom, tokovom, pojavom in pritiskom v Evropi. Ker so meje odprte, ko ima tako rekoč vsak odrasel Slovenec potni list in neovirano potuje v vse smeri »na Vzhod« ali »na Zahod«, je praktično odprt tudi propagandni veletok vseh mogočih sil in interesov, ki so prisotni v tem delu sveta.

Razumljivo je, da odprtost sama po sebi ne more biti kos temu pritisku. Javno mnenje pri nas bo kos tej propagandni povodnji le takrat, kadar bodo vsemu temu argumentirano kos tudi naša občila. Hkrati z dejavnostjo političnih sil moramo ofenzivno tolmačiti pojave in probleme pri nas in v svetu; vse prepogosto opažamo, da nekako čakamo, kdaj se bo zaslislala kakršnakoli dezinformacija ali pa tujim interesom ustrezen komentar — neredko šele potem dokazujemo, zavračamo ter v naglici gradimo lastna stališča in razlage.

Izhajajoč iz zgoraj obrazloženih izhodišč in razmer, smo si zadali nalogo, ki ni preprosta, namreč vsaj v grobih potezah seznaniti bralce »Teorije in prakse« z gesli in stališči, naši ureditvi sovražnih sil. V naš prostor jih posredujejo bodisi preko lastnih časopisov, bodisi preko govornih oddaj najrazličnejših tujih radijskih postaj v slovenščini, s katerimi očitno najtesneje sodelujejo.

Naj za začetek opišemo oziroma citiramo najznačilnejša stališča, mnenja in ideje o »bodoči družbeni ureditvi« v Sloveniji oziroma v »slovenski državi«, ali kakor se že imenujejo razmišljanja, ubrana na te teme. O njih so organizirali v Argentini (dr. Tine Debeljak, Ruda Jurčec itd.) pravcato anketo, ki je izšla v zajetni publikaciji z naslovom »Zbornik 1967« (v izdaji »Svobodne Slovenije«).

V tej anketi beremo na primer: »Socialno ekonomski red v komunističnih državah gre skozi vrsto kriz, ki so v zvezi z razvojem industrializacije. Na eni strani skuša partijsko vodstvo ohraniti absolutno kontrolo nad vsem dogajanjem, po drugi strani pa se vidi pritisk različnih skupin po večji avtonomiji in svobodi v njihovih panogah (v ekonomskih obratih, na kulturnem področju, v upravi itd.). Mnogi zapadni

⁴ Odprte meje so v danih razmerah najsmotrnejša in edino izvedljiva oblika celotnostnega, skupnega nacionalnega življenja slovenskega naroda.

eksperti so mnenja, da bo to nesoglasje privedlo do postopne demokratizacije tudi v politiki. Jasno je, da bo emigracija igrala pri vsem tem zelo neznatno vlogo. Edino, kar lahko storimo, je, da se odločimo za program, o katerem nas bo večina prepričana, da bo najboljši za slovenski narod. Skušati moramo seznaniti z njim mladino doma.⁵

Odstavek izpričuje staro, znano psihologijo in prakso izkoreninjenecov, ki propagandno razširjajo vero v spontanost: razvoj da sam po sebi razkraja vse, kar njim ni všeč, ter gradi natančno tisto, kar sami žele in pričakujejo. Treba je le producirati programe in tok stvari bo vse drugo sam uravnaval v tem smislu. Zato, razumljivo, izvajajo proces demokrati-zacije pri nas iz »pritiska razmer«, ne pa iz zavestne akcije naših političnih sil in občanov. Očitno je, da nočejo videti, ampak celo zanikujejo vodilno vlogo ZK v teh procesih, še več, druge prepričujejo, da je ta »spontani tok« usmerjen proti ZK, da pelje k njenemu razkroju ter v končni posledici k njeni likvidaciji. Večje koincidence z miselnostjo doma-čih birokratsko-etatističnih sil, poraženih na 4. plenumu CK ZK J, si ne moremo zamisliti.

Morda ne bo odveč navesti še neko značilno mnenje iz iste ankete:

... »da o bodoči državni obliki Slovenije ne bo odločila emigracija, marveč ljudstvo doma.«⁶ To navajamo iz razlogov, da ne bi sami dajali pomenu dejavnosti emigracije prevelikih razsežnosti in mislili, da je nemara tamkaj ključ za rešitev naših problemov.

Ne gre nam za to, da bi jih motili v njihovi deklarirani veri, da »sam tok stvari« v domovini poteka prav v smislu »prizadevanj« njihovih programov itd. Gre nam le za to, da pokažemo na osnovne premise miselnosti in akcije, ki iz manjših in večjih napak pa neuspehov v posameznih sferah našega življenja — sestavi cel »sistem« napak, neuspehov in polomov.

Če sumiramo poglobitna politična izhodišča in gesla ti-stega dela slovenske emigracije,⁷ ki je protisocialistično usmer-

⁵ Avtor teksta: dr. Bogdan Novak: Zbornik 1967.

⁶ Iz članka Maksa Loha, zadnji dve leti vojne šefa političnega oddelka ljubljanske policije; Zbornik 1967.

⁷ Kadar rabimo izraz »emigracija«, mislimo pri tem le na tisti manjši del naše povojne politične emigracije, ki še skuša sovražno delovati proti naši zakoniti družbeni ureditvi. Pa tudi ta del je v stalnem razkroju in diferenciaciji; vsa ta gibanja in procese bi bilo vredno stalno znanstveno spremljati in razčlenjevati. Dalje, raziskovati bo treba, kateri so pravi družbeni (razredni) vzroki za to, da nekatera, čeprav zlagana oz. zlonamerna gesla, najdejo odmev v našem nacionalnem prostoru.

jen, potem lahko ugotovimo, da je prisiljena v bistvu priznati vse resnične dosežke našega družbenega razvoja. Politični kreatorji smeri in ciljev le-tega pa so bili slej ko prej komunisti ter v marsičem tudi praktični uresničevalci oziroma organizatorji množic pri njih praktičnem uresničevanju. Tega seveda ne bodo priznali, zato so prisiljeni postaviti se na stališče — kar tudi delajo — da je ves ta proces posledica notranjega razkroja in pomanjkljivosti naše družbene ureditve.

Upoštevajoč tako njihovo izhodišče, je torej jasno, da intenzivno iščejo vse mogoče napake, neuspehe, zablode, korake v stran itd. v našem družbenem razvoju, izkoriščajo vsakršno našo kritično misel in nastop za dokaz, da naša družbena ureditev nima več kaj dosti časa pred seboj.

Upor proti Stalinu in stalinizmu, ideja samoupravljanja, demokratizacija naše družbe (ki je trajen proces), vse to je nastalo kar nekako samo od sebe oziroma je posledica raznih pomanjkljivosti; odprte meje so menda pogojene zgolj s potrebami po devizah; intelektualna sproščenost in svoboda umetniškega ustvarjanja sta posledici — kot pravijo — le upora intelektualcev itd. Razvita slovenska državnost, ki jo včasih celo priznavajo, pa je nastala po zaslugi nekakšnega podtalnega boja slovenskih komunistov (!?).

Prava mojstrovina takega »sistema« je pravkar izšla knjiga dr. Cirila Žebota »Slovenija včeraj, danes in jutri« (tisk: Mohorjeva družba, Celovec). S sestavljanjem kritičnih odlomkov, pisem bralcev o napakah itd., »izstriženih« iz naših (in tujih) časopisov, skuša avtor pričarati bralcu celotno našo družbo kot eno samo napako. Tako prikazovanje razmer je bila tudi najpriljubljenejša metoda Rankovičevih ljudi. Intelektualno raven nekaterih revij in časopisov v zamejstvu naj nam ponazori dejstvo, da to knjigo reklamirajo kot znanstveno in nepristransko.

Take vrste propagandna publicistika se je posebno razvila v zadnjem času; prizadevno sestavljajo posamezne citate iz našega časopisja ter s tem ustvarjajo tako podobo naših razmer, kakršna jim pač ustreza. Iz revialnih sporov povzamejo sklep, da si je režim dokončno odtujil mlade intelektualne generacije, da na Slovenskem ni več nikakršne marksistične filozofije, da se slovenski samoupravljavci neko le sami od sebe in menda zgolj po nerazložljivem navdihu bore za demokracijo (kar po njihovem pomeni, da se s tem bore proti Zvezi komunistov in komunistom) itd.

Pomembno vprašanje, ki ga obilno izkoriščajo pri razvijanju svoje propagande, je vprašanje slovenstva, narod-

nostne problematike. Vsako našo napako, nedoslednost ali nerodnost s tega področja takoj izrabijo in nas obtožujejo grehov bodisi ilirizma, bodisi karadjordjevske variante jugoslovanstva. Na to tematiko opozarjam zato, ker polemike o vsem tem tečejo nezadržno naprej;⁸ poizkusi penetracije njihovih gesel pa bodo prav tu najbolj žilavi in potuhnjeni ter pritisk na našo manjšino najmočnejši. Osnovna nota v tej propagandi je sejanje nezaupanja v našo federativno ureditev pa v zmožnosti in sposobnosti naših vodilnih družbenih in političnih sil, da bi reševale problematiko, ki se pri tem trajno poraja.

V sklopu vse te dejavnosti ne moremò tudi mimo ustanov in organizacij, ki delujejo v okviru našega narodnega telesa in so na najrazličnejše načine povezane s temi silami.

Pozornosti je vredna dejavnost, ki jo izvaja katoliška duhovščina ne med našo politično, pač pa ekonomsko emigracijo po celi Evropi ter obeh Amerikah; vztrajno organizirajo zbiranje denarja za graditev religiozних objektov v domovini, pa tudi za financiranje tamkajšnje založniške in časniške dejavnosti.

Založniško dejavnost npr. razvijajo ali v okviru Mohorjeve družbe v Celovcu ali v okviru bolj ali manj klerikalnih listov in ustanov v zamejstvu. Primer: Mohorjeva družba v Celovcu izdaja revijo »Naša luč«, ki je namenjena našim, slovenskim sezonskim delavcem po Evropi. Prek nje organizirajo nabiralne akcije za cerkve, podporo duhovščine itd. V njej kar mrgoli najbolj grobih belogardističnih laži in gesel (npr.: »Komunisti so — ker so se borili proti veri — prisilili katoličane v Sloveniji k sodelovanju z okupatorji«, itd.); tudi novice, ki jih objavljajo iz matične domovine, so močno popačene in prikrojene namenom, ki jih očitno zasledujejo.

Simptomatično je, kako pozivajo, naj bi tudi emigracija sledila političnim stališčem in orientaciji cerkve v domovini; tako so recimo v neki publikaciji »Klic Triglava« zapisali dobesedno tole: »Trezni in resni ljudje v naši politični emigraciji morajo slediti korakom predstavnikov katoliške in pravoslavne cerkve v domovini, ki so, čuteč nevarnost nove državljanske vojne v Jugoslaviji,⁹ začeli v veliki meri ozna-

⁸ Tragikomično pri razpravah o »slovenski državi« je to, da skušajo vsi ustvariti vtis, da je to »komunističnemu režimu« v domovini najbolj nevarna problematika. Najbolj jih je, hote ali nehote, v tem demantiral znan slovenski pisatelj katoliške svetovnonazorske usmerjenosti, ki je na nekem predavanju v Trstu dejal nekako takole: »Če na CK KPS v Ljubljani lahko razpravljajo o slovenski državi, zakaj ne bi še mi...?«

⁹ Podčrtal L. S.

njati bratsko ljubezen med narodi Jugoslavije (!). Če krenemo po tej poti, bomo z lahkoto rešili vsa vprašanja.◀ Vidimo, da so si pobudniki najbolj bratomornih zločinov v naši zgodovini (nad pravoslavnimi), ki smo jim bili priče v minuli vojni, nenadoma pričeli prisvajati idejo bratstva in enotnosti naših narodov.

Značilno in obenem vznemirljivo je, da je nadškof ljubljanski imenoval za vikarja slovenskih (katoliških) sezonskih delavcev belogardističnega emigrantskega duhovnika Kunstlja.

Kljub navidezni monolitnosti, ki se kaže takrat, kadar gre za sovrašтво do nove socialne ureditve pri nas, pa je opaziti, posebno zadnji čas, dokaj močna znamenja razkrajanja; pojavljajo se nove grupacije in nova miselnost posebno med drugim rodом slovenske politične emigracije. Le-teh njihovi očetje ne morejo več pitati z najbolj okorelimi protikomunističnimi gesli; mladi očitno mislijo s svojo glavo. Vse kaže tudi, da niso posebno trdno prepričani o tem, da so njihovi očetje med vojno v domovini pravilno ravnali.

To stanje očitno sili ideologe emigracije k temu, da izdelejejo zanje sprejemljivejše razloge in platforme. Zamaha in globine našega narodnoosvobodilnega boja, heroizma slovenskega ljudstva ter njihovih vodilnih naprednih sil ni moč skriti — še manj zanikati. Iz te nuje vznikajo razlage, da je bil narodnoosvobodilni boj na Slovenskem v bistvu spontano gibanje katoliških ljudskih množic; bilo pa da je obremenjeno z dvema skrajnostma: z belogardizmom in komunizmom. Ti »nesrečni skrajnosti« da sta povzročili polom »borbe za svobodo«, posledica tega pa je bila »komunistična diktatura«. Zdaj pa da dozoreva čas, logično modrujejo ti ideologi naprej, ko so zrasle nove generacije, ki niso »omadeževane s krvjo na nobeni strani« in ki naj bi previdno in brez krvavih revolucij vzele »komunistom oblast iz rok« ter vpeljale »demokracijo po vzorcu svobodnega sveta«.

To bi bila v grobih potezah najosnovnejša platforma, ki jo ideologi poraženih narodnih izdajalcev ustvarjajo za svojo mladino. Surova dejstva so prisilila veliko večino odborov, skupin, nekdanjih strank (ki jih v bistvu sestavljajo le bolj ali manj številni odbori), pa tudi vodstva strank, ki vedno znova nastajajo, da so pristali na teh stališčih. Dolga je bila pot do tega pristanka, ko so morali v bistvu vreči čez plot pravljice o svojem boju za »svobodo in demokracijo«.

Zanimiv je tudi proces, kako je potekal ta premik v stališčih do perspektivne ureditve družbenih razmer pri nas. Prvotno so trdno vztrajali pri dulatesovskih, natovskih, proti-

komunističnih izhodiščih hladne vojne. Končni cilj jim je takrat bil: nasilna sprememba oblasti v Jugoslaviji s kakršnikoli sredstvi; taka usmerjenost je bila v skladu s takratnimi nameni in cilji njihovih delodajalcev. To je bilo obdobje oboroženih diverzantskih skupin in aktivnega sodelovanja v špijonskih aktivnostih ne le ostankov belogardizma, ampak tudi duhovščine v domovini. Takrat so poizkušali razkrajati Slovenijo in Jugoslavijo še s temi sredstvi.

Medtem so intelektualna središča »svobodnega sveta« zaradi spremenjenega razmerja sil v svetu, napredka tehnologije ter razvoja drugih oblik in sredstev pritiska spremenila globalno strategijo. Desetletje in več je bila Jugoslavija v skladu s svojimi vitalnimi interesi nosilec politike miru in in stabilnosti na Balkanu. Tako stanje je bilo hočeš nočeš tudi v interesu velesil. Zato je razumljivo, da so prenehali uporabljati te ljudi za nasilno spreminjanje družbenega reda pri nas.

Tudi čas je storil svoje; zato snujejo danes dosti bolj subtilna stališča. V veliki večini se odrekajo ideji »neodvisne Slovenije«. ¹⁰ Pri tem izhajajo iz brutalnega dejstva, da bi tako »svobodno« Slovenijo požrli njeni (čeprav katoliški) sosede; to ugotavljajo kljub svoji povečini ultraklerikalni usmerjenosti.

Če vse te programe primerjamo med seboj (pošiljajo jih tudi k nam po pošti, zatikajo za avtomobile naših občanov v Italiji in v Avstriji), vidimo, da jim je nekako skupno to, naj bi bila Slovenija del »jugoslovanske konfederacije« (nekateri vanjo širokosrčno sprejemajo tudi Bolgarijo). Verbalno se izrekajo celo »za neki socializem« in še predvsem za samoupravo. Priznavajo gospodarski razvoj Jugoslavije in kljub nenehnemu vpitju o ropanju Slovenije tudi izreden razvoj slovenskega gospodarstva. Priznavajo razvoj, da, celo razmah gospodarskih, kulturnih in drugih nacionalnih institucij v Sloveniji; ob primernih priložnostih jih to seveda ne moti, da bi ne govorili o popolnem polomu vsega tega. Neki zbor odborov vseh mogočih emigrantskih strank je pred kratkim celo izrazil podporo oziroma zaželel uspeh naši gospodarski reformi (češ, da »žele ljudstvu vseeno le dobro«). Priznavajo razvoj demokratizacije ter pomen samoupravne neposredne demokracije. V zadnjem času so prisiljeni celo priznati razcvet slovenske vasi ipd.

¹⁰ Kot rečeno, je v zborniku »Svobodna Slovenija« (Buenos Aires) več let izhajala anketa o »bodoči družbeni in državni ureditvi Slovenije«. V njej so sodelovala mnoga znana imena slovenske politične emigracije; pa tudi razni odbori in skupine odborov vodstev nekdanjih strank so dajali izjave, navajali stališča.

Lahko rečemo, da se danes v večini primerov »prilagojujejo položaju« vsaj formalno pristajajo »na obstoječo družbeno ureditev«, celo z obstoječimi političnimi organizacijami; najmanj, kar zahtevajo v današnjem obdobju je — ustanovitev stranke, ki bi se, kot pravijo, deklarirala »kot socialistična«, vendar pa naj bi omogočila nekatere politične pozicije njihovim nazorskim silam v domovini. Končni cilji vseh teh papirnatih ambicij so: smo za Jugoslavijo, »tako, kakršna je«, vendar brez komunistov. To pa bi radi dosegli »brez revolucije«, nekako z »notranjimi premiki« in predvsem z »razkrajanjem Zveze komunistov« itd.

Ko ocenjujemo propagandno dejavnost naši družbeni ureditvi nasprotnih sil, ne moremo mimo naloge, namreč, da skušamo na kratko oceniti, kako smo sploh pripravljene za boj s to stihijo. Mislim, da moramo odločno obračunati z miselnostjo, da se na to dejavnost nima smisla ozirati oziroma posvečati posebno pozornost, češ da je poglavitno le »spreminjati razmere«. To zadnje je sicer res najpomembnejše, vendar v sodobnem svetu tudi marsikdaj enostransko in nezadostno.

Povrh vsega pa je tako stališče tudi nehumano in nemarksistično, ker zanemarja relativno avtonomijo človeške miselne vrhnje stavbe ter spoznanje, da »ideja postane materialna sila, ki jo osvoje množice«. V zgodovini je obilo primerov, ko so tudi nazadnjaške ideje v določenih okoliščinah naletele na podporo širših množic, ne glede na to, da so te ideje oblikovale »ozke intelektualne klike« in da so v dolgoročnem smislu bile naperjene proti interesom delovnih množic samih.

Zato je nujno, da se pričnemo javno in aktivno spopadati s to propagando; pri tem mislimo, da je zelo pomembna misel, ki je bila izrečena v razpravi na zadnjem plenumu CK ZKS, da je solidna informiranost naših občanov in komunistov o vseh dogodkih in vzgibih politike pri nas in v svetu najbolj zanesljiva opora za boj proti tuji propagandi.

Verjetno ni naključje, da danes nekaj desetih radijskih postaj iz cele Evrope in Amerike oddaja novice, poročila, komentarje v našem jeziku. Prav gotovo ta pozornost, ki smo je deležni, ne izvira iz ljubezni do majhnega naroda; do teh Evropa ni nikoli čutila posebne naklonjenosti niti kazala posebne (razen farizejske) skrbi zanje.¹¹

Časopisje, revije, radio in televizija bi morali pričeti pogumno obdelovati vsa gesla, stališča, pa tudi laži in čenče,

¹¹ Več kot neokusno je, da posveča največjo »pozornost« naši nacionalni problematiki redna radijska oddaja v slovenščini iz nemškega Kölna. »Tržaški« dopisnik preko tega radia tudi izvedensko in ažurno poroča o položaju in bojih na ljubljanskih kavarniških frontah.

ki jih trosijo v naš nacionalni prostor. Občasne srdite glose v študentskem in dnevnem časopisju, ki opozarjajo na to problematiko, že zdavnaj ne zadostujejo več ter verjetno razen radovednosti ne vzbude nikakršnega drugega učinka. Ob ravnanju vse te problematike je in mora biti stvar vseh naših občanov, celotne naše politične strukture.

Prav bi bilo, da bi o teh problemih trajno obveščali javnost tudi odgovorni iz služb državne varnosti našega sekretariata za notranje zadeve SRS, čeprav, kot rečeno, menimo, da delo le-teh, v nekem smislu klasičnih služb ne more v celoti obvladati tega področja.

Potrebno bo sproti skrbno zasledovati in razčlenjevati vsa gesla, ki bodo prihajala od tam, in metode, ki jih bodo uporabljali.

Upoštevajoč vso to dejavnost, ki smo jo skušali le bežno in še zdaleč ne dovolj vsestransko in poglobljeno opisati, nam mora biti jasno, kako velike in vsestranske so odgovornosti vseh naših osveščenih družbenih sil, še posebej intelektualcev, do našega naroda in socialistične Jugoslavije, da vzdržimo ta pritisk z demokratičnimi, političnimi in intelektualnimi sredstvi.

LOJZE SKOK

Med katedrom in klopmi

Junija 1967 sem napravil na eni izmed večjih osnovnih šol majhno raziskavo mnenj in počutja osnovnošolskih učencev. Skupino petnajstletnikov v osmem razredu sem nekaj pred koncem pouka prosil, naj mi anonimno odgovori na nekaj vprašanj o vsakdanjih šolskih stvareh.

Podatki, ki sem jih dobil, prav gotovo ne dosežajo reprezentančnosti, potrebno za posploševanje. Mislim pa, da so toliko tehtni, da se velja nad njimi zamisliti in jih upoštevati vsaj kot opomin, če že ne več. Morda bodo tudi pokazali, kje kaže iskati vzroke nekaterih nevšečnosti.

Vsi vpraševani učenci so imeli odlično oceno iz vedenja. Med njimi ni bilo tistih, ki so zapustili osnovno šolo že v nižjih razredih. To pomeni, da so bili izločeni vsi tako imenovani problematični učenci.

Odgovore sem razvrstil po splošnem vtisu, ali je učenec izrazil o svojem počutju v šoli večidel pozitivno ali večidel negativno mnenje oziroma če se ni odločil za eno ali drugo. Dobil sem naslednjo podobo:

Pozitivnih mnenj	11,4 %
Negativnih mnenj	57,5 %
Neodločenih	31 %

Precej neodločenih mnenj bi pravzaprav sodilo med negativna mnenja; zlasti vsa tista, ki so opozarjala, da še ni vseh dni konec, da je previdnost mati modrosti in podobno.

Zanimalo me je, kaj v šolskem življenju pogosto vzbuja nejevoljo in slabo počutje. Največkrat so se pojavila naslednja mnenja:

1. pogosten in močan občutek krivice	v 60 % mnenj
2. nerazumevanje	v 30 % mnenj
3. protekcija	v 24 % mnenj
4. nespoštovanje osebnosti	v 26 % mnenj
5. izrazi nezaupanja	v 40 % mnenj

Med razkritimi viri napetosti skoraj nisem srečal tistih starih, tipično šolskih konfliktov med razposajenimi učenci in strogimi učitelji, med lenimi in zahtevnimi ali kaj podobnega. Prevladujejo predvsem novi viri napetosti, ki nastajajo zlasti zaradi tega, ker sedanji otroci drugače doživljajo življenje, kot so ga nekdanji. Demokratična, kritično usmerjena družbena situacija odseva torej tudi v ozkem prostoru med katedrom in klopmi. Mimo tega otroci v sedanjih razmerah (zlasti taki, ki živijo v razvitem okolju) tudi mnogo več vedo o svetu okoli nas, kot si to površno predstavljamo. Marsikdaj ni daleč do tiste meje, ko se lahko učitelj v njihovih očeh izkaže tudi kot naivno primitiven. Žal pa je videti, da so to družbeno klimo prej začutili učenci kot mi, učitelji. Le prevečkrat se znajde v klavni situaciji otrok, ki je zares vzel naše besede o humanizmu, demokraciji, človeku z veliko začetnico in podobnih idealih.

Pri tem po navadi ne gre za velike stvari, za težke in burne konflikte. Največkrat se ta nasprotja ostrijo v tistih drobnih, vsakdanjih situacijah, v katerih ne moremo iz svoje kože. Otrok, ki se čuti razočaranega, tehta včasih tudi barvo glasu, ne samo besed.

Skoraj ni srečati tožbe, da bi bile zahteve v šoli pretežke, niti da bi socialne razmere pomenile pomembno oviro

v razvoju današnjega šolarja. Toda osebnostni in družbeni problemi jih stiskajo veliko bolj, kot si to po navadi predstavljamo. Naj to ilustriram z nekaterimi izjavami, ki so jih sami zapisali.

... Tistim, ki so me učili, bi rad povedal, da nekateri za to reč niso *zreli*. Njihova vzgoja je za nas včasih prav *trapa*. K sreči so samo nekateri taki, a vseeno so. K tem seveda ne spadajo moji starši. Sem spadajo le tisti, ki otrok in njihovih želja in njihovega hrepenenja ne razumejo, ali — kar se tudi zgodi — nočejo razumeti. Potem mora seveda otrok sam nositi posledice — kdo drugi pa? Pa nočejo razumeti, da otrok ni slab in pokvarjen, ko se rodi...

... Samo to, naj ne bi delali toliko krivic nad nami učenci.

... Malo manj krivice in sovraštva nad učenci...

... Preveč se nekateri vtikajo v osebne zadeve... tudi ona je bila nekoč mlada. Ni ji treba tveziti staršem laži o nas. Mislim, da nam je nevoščljiva...

... Nekateri imajo protekcijo, kar je zelo grdo. Mislim, da smo enakopravni in vsi enako vredni. Seveda pa bo protekcijo imel le tisti, katerega starši so malo več kot preprosti ljudje...

... Bolje ocenjujejo tiste, ki se jim prilizujejo, in tiste, ki imajo njihovi starši dober poklic. Tisti, ki so bolj preprosti, pa so pri njih kot nič...

... So gledali preveč na to, kako si oblečen, in še na drugo, kar ni v zvezi s šolo.

... Veliko bi še radi povedali, vendar je bolje, da si to le mislimo. Ni še konec leta in včasih je bolje, če drži človek jezik za zobmi. Lahko še marsikaj slabega staknem...

... Vsem učiteljem bi se rad zahvalil za to, kar so mi dali za življenje, kar so me naučili. Več besed o tem nimam.

... Tistim, ki so me učili, bi rad povedal: *nič!*

... Zares sem vesel, da se poslavljam od vas. Nekaterim sem hvaležen, nekaterim bom pa že kaj ušpičil...

Prav gotovo bi bilo napak, če bi zdaj napravili sklep, da je hotenje in delovanje učiteljev objektivno *tako*, kot izzveni iz teh stavkov in prej navedenih podatkov. Nobenih vzrokov ni za razlago, da gre morda za neurejeno šolo ali drugačno izjemno situacijo. Nasprotno, z iskrenim začudenjem in prizadetostjo smo učitelji sprejeli te ugotovitve in se vpraševali, zakaj je pravzaprav *tako*.

Toda o nečem ne more biti dvoma. Otroci se *tako počutijo*, *tako sprejemajo* naša prizadevanja in jih *tako ocenjujejo*. Lahko razpravljamo o primernosti metod, o pristopu do mla-

dega človeka, o vplivih zunaj šole — toda *rezultat je tu*, na dlani. Samo tragični lahko izpademo, če z vso prizadetostjo in žarom svoje — recimo malce prizadete — pedagoške osebnosti začnemo dokazovati, da je naše delo dobro, prizadevno, polno idealizma in žrtvovanja, premalo priznано od družbe in še kaj. Ni videti, da bi nas otroci ocenjevali po stvareh, ki se kupujejo z denarjem.

Tudi bi bilo napak kar počez trditi, da sedanji šolski delavci svojega dela ne znajo. Vsak kvalificiran pedagog je razen predmetnega in splošnega znanja prav gotovo dobil tudi solidno podlago vsaj še s področja ožje pedagoške in psihološke vede. Gre le za malenkost — ki najbrž ni malenkost. Koliko so ta znanstvena dognanja *pričujočna* v tisti običajni, sivi šolski vsakdanjosti? Najbrž tudi ni vseeno, koliko je ozračje v šolskih zavodih sploh naklonjeno poglobljenemu in občutenemu delu z mladimi ljudmi, koliko se sploh zavedamo prepada, ki nastaja med nami in učenci, in koliko posluha premoremo za potrebe mladega človeka. Stanovsko glasilo »Prosvetni delavec« je v šolskem letu 1966/67 objavilo okoli 400 prispevkov; med njimi so bili samo štirje, o katerih bi se moglo reči, da so posvečeni osebnostni problematiki mladine, s katero imamo opravka. Še tu je šlo za dve poročili iz tujine, en prevod in — poročilo s posvetovanja kriminologov. Bojim se, da je pri nas kaj malo spodbude za to, da bi se učitelj bolj kot doslej obračal k otroku. Pogosteje se slišijo zahteve po uvajanju specialistov v učiteljske zборе — psihologov, socialnih in zdravstvenih delavcev. To seveda ni slabo, vendar — odločilna je celotna usmeritev šolskega dela. Naravnost vsiljujejo se potrebe za krepitev vzgoje, kjer seveda pomeni ozračje v razrednem in šolskem kolektivu enega najpomembnejših dejavnikov.

Konflikt med otrokom in šolo ne ostane omejen na te odnose in na obdobje šolanja, ampak odseva v vsem nastajajočem odnosu mladega človeka do družbe. Skoraj vsi smo pripravljene trditi in — če je treba — podpisati, da je mladina nad sedanjo družbo razočarana, da ta ne stori zanjo, kar bi bila dolžna, in še marsikaj. Nekako mimo nas pa kar neopaženo zdrkne dejstvo, da se ta *mladina z družbo srečuje predvsem v šoli*, da je šola zanjo mogočen predstavnik družbe v dobrem in slabem. Tu otrok dobiva praktične, dostikrat, žal, pekoče lekcije o družbenih odnosih, tu se formirajo njegove predstave o njih.

S tem ne mislim trditi, da je vse drugo razen šole nepomembno ali urejeno. Želel sem le opisati nekatera dejstva, ki opominjajo.

Demokratizacija naše družbe ne more ostati brez odmeva v šoli. Nenavadno pomembno pa je, kako si je tu predstavljamo. Najbrž je ni mogoče izraziti samo v statutih šol. Otroci si jo predstavljajo, jo pričakujejo in želijo v neposrednih odnosih med seboj in svojimi učitelji. Ne v obliki gesel, ampak kot dobro in prijetno počutje, kot zaupno ozračje, kjer vlada toplina, kjer se na podlagi dobrih izkušenj krepí vera v humanost, pravičnost in enakopravnost medčloveških odnosov v naši družbi. Cinična samozaverovanost in superiornost učerih ljudi ubija vsak dan tisoče nežno vzcvetelih idealov.

Naj sklenem z besedami, ki jih je zapisal razmišljujoči petnajstletnik:

»... Seveda mislijo, da so oni gospodarji. Lahko, da so — naj mislijo — le glavno je to, kakšni gospodarji so. Ali imajo srce ali pa namesto srca trd kamen?«

POLDE KEJŽAR

*Hrvaški narod in jugoslovanska socialistična skupnost**

I

V sedanjih razmerah lahko razpravljamo o razvoju narodnostnega vprašanja Hrvatov samo v zvezi z razvojem odnosov med narodi v Jugoslaviji nasploh.

Po daljšem obdobju je VIII. kongres ZKJ vnovič načel javno razpravo o odnosih med narodi pri nas. V marsikaterem predelu naše države so bili zaradi oživljanja te razprave, zlasti pa zaradi dejstva, da obstajajo novi nerešeni problemi v odnosih med narodi, presenečeni; to presenečenje izvira iz zmotnega prepričanja, da so bila z zmago socialistične revolucije vsa vprašanja odnosov med narodi enkrat za vselej rešena. Pozabljali smo, da razpravljanja o odnosih med narodi v večnarodni skupnosti ne smemo zanemarjati. Življenje in družbeni razvoj načenjata vedno nove probleme, in družbena avantgarda si mora biti z njimi na jasnem. Prav zaradi tega, ker avantgarda v sorazmerno zelo pomembnem obdobju tem novo nastalim problemom ni posvečala dovolj pozornosti, je prišlo do nekaterih trenj med narodi ter do zmedenosti pri sicer dokaj jasnih vprašanjih. Presenečenje in zmeda glede odnosov med narodi sta zbudila vtis, kot da moramo vzroke za tako imenovane nacionalistične odklone iskati v novem družbenem in gospodarskem sistemu, v demokratizaciji našega družbenega življenja. Izhodišče, da je prav demokratizacija družbenega življenja povzročila probleme, ki bi jih sicer ne bilo, je napačno; demokratizacija družbenopolitičnega življenja — zlasti po VIII. kongresu in IV. plenumu — je le omogočila, da so problemi in protislovja prišli na površje družbenega in političnega življenja. Temeljitejša analiza namreč kaj hitro odkrije, da so nacionalistične tendence zakoreninjene v starem centralističnem in administrativnem gospodarskem sistemu: predvsem v sferi zbiranja in razde-

* Oba prispevka sta za tisk prirejeni predavanji v okviru seminarja »Socializem in narode« na VSPV.

ljevanja presežka dela, zlasti tistega dela, ki se v gospodarstvu uporablja za razširjeno reprodukcijo. Kadar se namreč v gospodarstvu večnarodne skupnosti investicijska sredstva zbirajo v eni blagajni in se s tega mesta dele, potem je razumljivo, da je vsaka »nepravičnost« in nezadovoljstvo tudi nacionalno pobarvano. Ker so ti pojavi povezani z bojem proti birokratizmu, ki je zlasti bujno klil v obdobju administrativne delitve presežka dela, potem zlahka ugotovimo, da so bile nacionalistično-separatistične kot tudi velikodržavno-hegemonistične težnje tesno povezane z ohranjanjem birokratskih privilegijev pri razpolaganju s presežkom dela.

II

Glede tega naj opozorim na razredno-revolucionarni značaj nacionalnega vprašanja, na kar v praksi dostikrat pozabljamo. Boj proti birokratizmu je tesno povezan z razreševanjem narodnostnega vprašanja v Jugoslaviji ter je potemtakem povezan z interesi vsakega naroda in socialistične Jugoslavije kot celote. Toda to spet ne pomeni, da komunisti podcenjujejo nacionalna čustva prav tako pa se tudi zavedajo, da nacionalno vprašanje ni temeljno vprašanje socialistične revolucije. Komunisti vedo, da nacionalna osvoboditev v sedanjih zgodovinskih razmerah ne zadošča, če ni obenem povezana s socialistično preobrazbo družbe. Prav ta trditev najboljše pojasnjuje pozornost, ki sta jo ZK Hrvaške in centralni komite posvetila naši novejši politični zgodovini. To zanimanje ne izvira iz želje, da bi se CK vmešaval v znanstvenoraziskovalno delo s področja zgodovine. Čutil pa je potrebo, da se z razredno-revolucionarnih stališč loti problema odnosov med narodi ter spornih ocen dogodkov iz novejše politične zgodovine hrvaškega naroda. Znano je, da je bila ena izmed teh spornih dogodkov tudi ocena sporazuma Cvetković-Maček. Del naših zgodovinarjev-komunistov je namreč zagovarjal stališče, da je bil sporazum Cvetković-Maček način reševanja hrvaškega nacionalnega vprašanja in da ni bil predvsem sporazum med srbsko in hrvaško buržoazijo o delitvi interesnih sfer. Toda pri tej oceni so popolnoma zanemarili temeljne razloge, zaradi katerih je prišlo do sporazuma. V Jugoslaviji je doživela leta 1939 unitaristična koncepcija države popoln polom. Poleg tega je za to obdobje značilna močna politična usmeritev delovnih množic v levo, kar je sporazum želel preprečiti in je zatorej sejal iluzije, da je s pogodbo rešeno hrvaško nacionalno vprašanje. Za hrvaški narod je bilo

pomembno, kaj je s tem sporazumom dobil. V socialnem pogledu je ostalo vse po starem, v političnem pogledu pa je imela tako imenovana banovina Hrvaška najbolj reakcionaren režim (za ponazoritev naj navedem npr. pasivno in aktivno volilno pravico, ustanavljanje koncentracijskih taborišč za rodoljube in komuniste, predajo komunistov in rodoljubov fašistom po okupaciji Jugoslavije itd.). Ni treba posebej poudrjati, da celó Hrvaška kmečka stranka (Hrvatska seljačka stranka), ki je sporazum realizirala, ni terjala, da bi vsaj v sami Hrvaški dobili tiste politične svoboščine, za katere se je potegovala, dokler je bila v opoziciji. To dokazuje, da nacionalno vprašanje dejansko ni bilo rešeno in da se s sporazumi med buržoazijo to vprašanje niti ni moglo rešiti, ker ima le-to razredno-revolucionaren značaj.

Mnogo razprav je bilo tudi o tem, kako in zakaj je predal Maček oblast okupatorjem in ustašem. Nesmiselno je razpravljanje, ali je Maček to storil zaradi naklonjenosti fašistom ali pa je bil primoran to storiti. Dejstvo je, da je Maček izročil oblast Nemcem, da bi zagotovil nekakšen družbeni moratorij: da bi ohranil razredno oblast, da bi se jutri — po zmagi zaveznikov — v družbenem pogledu, v pogledu odnosov razrednih sil na Hrvaškem, ne bi nič spremenilo, tj., da bi ohranil oblast buržoazije. S tem lahko pojasnimo še marsikaj drugega v ravnanju reakcionarnega dela vodstva Hrvaške kmečke stranke med vojno. Zato je pravzaprav tudi KP Hrvaške v okviru KP J nastopala z geslom o obrambi Jugoslavije. Čeprav nacionalno vprašanje ni bilo rešeno, čeprav je bila stara Jugoslavija dežela socialnega in nacionalnega zaslužnjevanja, so komunisti vendarle vztrajali pri njeni obrambi pred fašistično nevarnostjo. KP J je namreč ocenila, da je bolj sprejemljiv vojaški poraz kakor pa kapitulacija (na Hrvaškem je bilo to teže uresničiti kakor v nekaterih drugih predelih, ker je vizija nastanka »lastne« države pri delu hrvaških množic vendarle zbujala nekakšne iluzije o nacionalni osvoboditvi).

Zakaj so se komunisti tako odločali? Kapitulacija namreč predpostavlja razredni mir ter čakanje, da se na svetovni areni odloči, kdo bo zmagovalec: fašistične sile ali zavezniki. Morebitni vojaški poraz pa le daje možnosti za začetek ljudske vstaje ter v okviru oboroženega boja tudi omogoča akcije za socialistično preobrazbo dežele.

Zgodovina hrvaškega narodi dokazuje, da sta bila ekstremni nacionalizem in šovinizem vedno orodji najbolj reakcionarnih sil in tistih elementov, ki so se povezovali s kako tujo silo. Zlasti velja to za frankovsko gibanje, ki se je pozneje preimenovalo v ustaško gibanje. Opozoril bi rad na ne-

koliko bolj oddaljeno politično zgodovino Hrvaške. V drugi polovici preteklega in v začetku tega stoletja se je na Hrvaškem zelo okrepila politična struja, ki je iskala rešitev hrvaškega nacionalnega vprašanja zunaj Avstroogrške. Poudarjala je gesla o bratstvu in enotnosti ter ustanovitvi skupne države z drugimi južnimi Slovani. Kot reakcija na tako politično usmeritev se je pojavila v začetku tega stoletja v hrvaški politični zgodovini sorazmerno nova politična struja, ki se je odcepila od Starčevićeve stranke prava ter se preoblikovala v tako imenovano čisto stranko prava, ki jo je vodil Josip Franko. Ta skupina je nastopila z najbolj ekstremnimi nacionalističnimi gesli, obenem pa se je povezovala s tujimi silami, zlasti z Madžari in Avstrijci. Če spremljamo poznejše dogajanje, je kaj lahko ugotoviti, da je tudi ustaško gibanje uporabljalo kar najbolj ognjevita nacionalistična gesla, kar ga seveda ni motilo, da se ne bi spremenilo v čisto agenturo tujih fašističnih sil; da hrvaško kraljevsko krono podari italijanskemu princu, da se ne samo ne zmeni za pripojitev hrvaških ozemelj, kot so Istra, Zadar in Lastovo, Hrvaški, marveč da celo izroči tujcu večji del Dalmacije in Medjimurja. Čeprav sedanja politična emigracija rada obtožuje hrvaške komuniste, da so anacionalni, so bila vendar šele v socialistični republiki Hrvaški združena vsa njena ozemlja.

Politična emigracija iz Hrvaške se ni izneverila zgodovinski tradiciji in je danes agentura zahodnih kapitalističnih protikomunističnih krogov ter obveščevalnih služb. Če proučujemo poplavo propagandnega gradiva, ki prihaja zadnje čase iz tujine na Hrvaško, potem lahko ugotovimo, da ponuja političen program, ki je na prvi pogled podoben našemu (tudi tam govore o samoupravljanju in decentralizaciji, o komunah in enakopravnosti Hrvatov in Srbov na Hrvaškem). Očitno je, da niso sposobni ponuditi kake druge politične osnove, ki bi bila vabljiva za pritegovanje hrvaškega ljudstva. Toda k temu dodajajo tudi svoj del programa, ki temelji prav na nacionalizmu in antikomunizmu. Zahtevajo npr. odcepitev Hrvaške od Jugoslavije, nekakšno protikomunistično politično usmeritev, ki bi se opirala na Zahod.

Končno potrjujejo dejstvo, da je nacionalno vprašanje po vsebini razredno-revolucionarno vprašanje, tudi izkušnje sodobnih narodnoosvobodilnih gibanj v manj razvitih deželah, ki so se otresle kolonializma ali pa so na poti k temu cilju. Te dežele so daleč od tega, da bi sprejele marksizem ali vsaj tolmačenje marksizma, kakršno prevladuje pri nas, vendar pa kljub temu boj za narodnostno osvoboditev povezujejo z bojem za novo socialistično družbo.

III

Razredno-revolucionarni značaj nacionalnega vprašanja se kaže tudi v zdajšnjih dogajanjih v Jugoslaviji, s katerimi so se srečevali zadnje mesece komunisti in delovni ljudje Hrvaške. Znano je, da sta bili na CK Hrvaške in centralni komite naslovljeni dve vrsti kritike. Prva skuša dokazati, da je CK Hrvaške nacionalistično usmerjen. To naj bi dokazovala znana stališča o družbeni in gospodarski reformi, ki sta jih ZK Hrvaške in CK zagovarjala pred VIII. kongresom v razpravah o predkongresnih tezah. V njih sta se odločno zavzela za decentralizacijo dohodka in nadaljnji razvoj samoupravljanja. Pri tem naj bi bil sporen tisti del presežka dela, ki se uporablja za razširjeno reprodukcijo. Komunisti Hrvaške, kakor tudi komunisti drugih republik, niso zagovarjali take politike predvsem zaradi nacionalnih interesov, čeprav so obstajale seveda v naši politiki tudi take težnje, marveč predvsem zaradi novih družbenoproizvodnih odnosov na temelju samoupravljanja. Z urésničevanjem koncepta samoupravnega socializma se najbolj približujemo skupnim socialističnim interesom delavskega razreda vseh narodov Jugoslavije. Tu je jasno izraženo stališče, da je razredni socialistični interes pred nacionalnim. Končno je vseeno, ali se presežek dela, ki ga ustvarja delavec, administrativno zbira in potem brez njegovega vpliva uporablja v njegovi ali kateri drugi republici. Za delavski razred je namreč vseeno, kdo zunaj njegovih vrst razdeljuje presežek dela — pa najsi bo to zvezna, republiška, občinska ali pa tovarniška administracija. V vseh teh primerih ima razdeljevanje enako družbeno obeležje. Kdor obtožuje Zvezo komunistov Hrvaške, da je zaradi takih stališč, nacionalistična, se uvršča med kritike, ki zagovarjajo birokratsko-unitaristične pozicije in ki si prizadevajo ohraniti staro etatistično strukturo v naši državi.

Druga kritika, izrečena na račun Zveze komunistov Hrvaške in CK, očita le tema, da sta anacionalna, da ne varujeta interesov Hrvaške. Ta kritika je prihajala iz vrst »naših«
domaćih nacionalističnih in birokratskih sil. Opirala se je na mnenje, da je bila Hrvaška v preteklem obdobju oškodovana pri investicijskih sredstvih, ki so se delila v okviru Jugoslavije. Ti birokratsko-nacionalistični krogi so pritiskali na državno in politično vodstvo republike, naj si prizadevata, da bo hrvaška roka kar se da globoko segla v zvezno investicijsko blagajno. To so težnje, da se ohrani stari centralistični in administrativni gospodarski sistem kot negacija koncepta sa-

moupravne družbe, seveda s tem, da bi Hrvaška pri delitvi investicijskih sredstev dobila večji delež. Po ugodnejši delitvi naj bi se zaprla v svoje meje ter nadomestila tisto, za kar je bila v preteklosti prikrajšana. Pri tem drugem stališču seveda ne gre za najbolj ekstremna pojmovanja glede razreševanja nacionalnega vprašanja na Hrvaškem, ker danes pri nas skoraj ni resnejših političnih sil, ki bi zagovarjale separatizem v smislu odcepitve Hrvaške od Jugoslavije. Taka gesla za odcepitev Hrvaške sicer prihajajo iz vrst emigracije, vendar pa nimajo nobenega resničnega vpliva na ljudstvo; zato povezujejo to dejavnost z najbolj reakcionarnimi protikomunističnimi silami v svetu ter z zahodnimi kapitalističnimi obveščevalnimi službami. Pri omenjeni kritiki politike Zveze komunistov Hrvaške je torej mišljena kritika, ki prihaja iz naših lastnih vrst oziroma obrobja naših vrst. Stališče, da se je treba bolj vztrajno boriti za večji delež Hrvaške pri zveznih investicijah, je v zvezi z miselnostjo, naj se Hrvaška zapre v republiške meje, ohrani njeno gospodarstvo, etnična struktura, kultura itd. Iz take miselnosti klijejo tudi gesla, da pomoč nerazvitim pokrajinam v Jugoslaviji Hrvaški ne koristi, da je velika nesreča, ker je več kot 200 tisoč hrvaških delavcev v tujini, da s tem zginja čistost etnične strukture v republiki itd. Omenjene ocene so površne in nenačelne. Uperjene so naravnost proti interesom hrvaškega naroda, kajti sodobni integracijski procesi doma kakor tudi v tujini dokazujejo, da je nacionalni interes Hrvaške prav v odpiranju meja ter večanju njenega vpliva v Jugoslaviji. Seveda ne vpliva, ki bi bil odraz gospodarske moči ali števila prebivalcev; vpliv vsakega naroda in vsake republike v Jugoslaviji naj sloni na naprednosti idej, ki jih zastopajo, in pa naprednosti njihove družbene prakse. Zanesljivo lahko trdimo, če ocenjujemo razmere le s stališča naše republike, da vpliv Hrvaške v vsej njeni zgodovini še ni bil nikoli tako močan, kot je prav zdaj. Zato ni težko dokazati, da gesla o zapiranju Hrvaške, ne glede na to, da dostikrat niso plod sovražnih pobud, marveč bolj plod zablod in neiznajdljivosti, objektivno škodujejo interesom hrvaškega naroda.

IV

Ker so prišle nacionalistične težnje bolj do izraza v obdobju, ko je razpadal stari gospodarski sistem, ki je slonel na administrativnem centralističnem vodenju in planiranju, se dogaja, da si republike izmenjujejo obračune, kdo je tej Jugoslaviji dal in kaj ter kdo je od nje dobil in kaj je dobil. V raz-

vitih republikah sodijo, da so dali za napredek nerazvitih preveč, nerazviti predeli pa menijo, da so dobili premalo. Na tej podlagi nastajajo računi, kdo je v sistemu administrativne delitve hitreje napredoval. Toda statistični podatki za obdobje od 1946. leta do danes kažejo, da je globalno le prevladovala politika hitrejšega razvoja nerazvitih republik in da so imele tudi razvite republike velike možnosti za gospodarski napredek. V skupni strukturi poglavitnih skladov Jugoslavije se je od 1946. leta do 1960. leta zmanjšal delež Srbije od 38,2 na 36,2%, Slovenije od 16,4 na 15,7% in Hrvaške od 29,9 na 28,2%. V istem obdobju se je v tej strukturi povečal delež Bosne in Hercegovine od 9,7 na 12,7%, Makedonije od 4,4 na 5% in Črne gore od 1,4 na 2,2%, pa tudi razvite republike so v tem obdobju doživljale velik napredek. Glede osnovnih proizvodnih skladov je dosegla Srbija indeks 194, Slovenija 187 in Hrvaška 197.

Komunisti Hrvaške so si prizadevali, da bi pojasnili, zakaj zagovarjajo hitrejši razvoj nerazvitih republik. Prepričati so morali delovne ljudi, da pri tem ne gre predvsem za komunistično solidarnost in zavest, marveč za ekonomske koristi Hrvaške. Ta ekonomski interes je zasnovan predvsem na potrebi, da se oblikuje širši nacionalni trg. Na Hrvaškem je osredotočena za naše razmere močna predelovalna industrija, ki je obratovala zlasti v obdobju pred reformo z zmanjšanimi zmogljivostmi tudi zaradi težav v prodaji proizvodov. In čeprav postaja usmeritev v izvoz čedalje bolj pomembna, postajajo tudi težave glede povečevanja izvoza čedalje bolj očitne. Prva stran težav je v tem, da se čez noč tudi z matematiko ne dajo prebroditi razlike v ravni produktivnosti dela pri nas in na svetovnem trgu. Po drugi strani pa opazamo čedalje pogostejše pojave protekcionizma ter nastajanja blokovskih ekonomskih organizacij, ki zmanjšujejo možnosti za prodajo naših izdelkov. Glede izvoza si bomo prizadevali, da se bo povečal, zelo pomemben pa je za nas tudi razvoj domačega trga; ta pa se lahko povečuje, kot je znano, predvsem z razširjanjem blagovno-denarnih odnosov v vseh predelih držav. Zato moramo vlagati sredstva v tiste dejavnosti, za katere je v posameznih predelih Jugoslavije, tudi v najbolj razvitih, največ ekonomskih in drugih možnosti. Potemtakem ima cela država s stališča izrabe industrijskih zmogljivosti ekonomski interes za naložbe v nerazvite predele — tako prek sklada za hitrejši gospodarski razvoj nerazvitih kot tudi s stališča hitrejšega obračanja »kapitala« na podlagi gospodarskih koristi. Hrvaški je prav tako do tega, da si v Jugoslaviji zagotovi vse proizvodne faktorje za svojo indu-

strijo, če za to le obstajajo ekonomske možnosti in opravičilo, seveda ne na podlagi avtarkije jugoslovanskega gospodarskega razvoja ter težnje, da se vse proizvaja doma, ne glede na rentabilnost in proizvodno ceno.

Tu naletimo na vprašanje, ki nam ga tuji novinarji pogosto zastavljajo: namreč, ali izvajanje reforme bolj koristi razvitim ali nerazvitim. Gledano dalje v prihodnost, bodo imeli od reforme, ki jo izvajamo, enake koristi tako razviti kot nerazviti. Drugače pa je, če obravnavamo nekatere parcialne in trenutne ukrepe. Komunisti Hrvaške so podprli tudi take reformne ukrepe, za katere se je zdelo, da so gledano iz ožjega zornega kota in glede na trenutne učinke, naperjeni proti koristim gospodarstva Hrvaške. Primer za to so spremembe cen, ki sodijo med prvi reformni ukrep. Cene končnih proizvodov so ostale enake ali pa so se le neznatno povečale na račun občutnega zvišanja cen surovin, energije, prometnih storitev itd. To je, kot je znano, zmanjšalo akumulacijo predelovalne industrije za 20—30 %. Ukrej je po svojem trenutnem vplivu prizadel interese velikega dela hrvaške industrije. Vendar je imel ta ukrep globljo ekonomsko logiko in je bil, gledano perspektivno, koristen. Neekonomsko postavljene cene surovin, energije in reprodukcijskega materiala so destimirale tovrstno proizvodnjo, kar je vplivalo tudi na predelovalno industrijo, da je obratovala z zmanjšanimi zmogljivostmi. To je spet povečalo našo plačilno bilanco s tujino in seveda postavilo na kocko normalno poslovanje predelovalne industrije v prihodnosti. Bilo je torej popolnoma normalno, da so se cene surovin in deficitnih proizvodov zvišale skladno z zakonom ponudbe in povpraševanja; ustvarjene so bile možnosti za prelivanje dela družbenega kapitala v te dejavnosti, za zvečanje proizvodnje in produktivnosti dela, kar je spet omogočilo predelovalni industriji, da v večji meri kot doslej izrablja svoje zmogljivosti. Ne glede na to, da dobiček na enoto proizvoda ni bil tako velik, bo zaradi proizvodnje v velikih serijah akumulacija v absolutnem znesku gotovo večja. Razen tega ni razloga, da bi se ekonomske logike bale prav tiste proizvodne veje, ki se odlikujejo po največji proizvodnosti dela.

V

Ena izmed pojavnih oblik zapiranja v republiške in nacionalne meje in strahu pred tako imenovanim vplivom iz drugih republik je bila tudi razprava o jeziku. Seveda, če pravimo, da se je vprašanje jezika na dramatičen način vri-

nilo v politično življenje, s tem nikakor ne podvomimo o upravičenosti akcij za uresničevanje popolne enakopravnosti makedonskega ali slovenskega jezika s srbskohrvaškim ali hrvaško-srbskim jezikom kot tudi za to, da se razjasni položaj jezikov drugih narodnosti, ki žive v Jugoslaviji. Ta ugotovitev tudi ne izključuje dejanskih in resničnih problemov, ki so na področju hrvaško-srbskega jezika. Vendar gre tu za probleme, ki so prikazani na lažen način in s katerimi so želili seznaniti javnost v zelo dramatični obliki. Tistim, ki so sledili tej polemiki ob strani, se je morda zdelo, da je bilo okoli tega preveč hrupa in preveč razburjanja. Vendar bi bilo treba pri oceni tega razlikovati cilje, ki jih je želelo doseči politično vodstvo, od nekaterih disonanc, ki so proti volji vodstva prihajale na površje. Po drugi strani moramo priznati, da so ob tej polemiki precenjevali vpliv, ki ga ima nacionalizem na Hrvaškem, in da so zato tolkli po njem s topovi prevelikega kalibra. Toda to vprašanje je na Hrvaškem zelo občutljivo. Sleherna nepremišljenost, vsak eksces na tem področju sproži precej pomembne politične probleme prav zaradi krute preteklosti te republike. Sicer pa se komunisti Hrvaške dobro zavedajo, da ni svobode in enakopravnosti hrvaškega naroda v Jugoslaviji brez uresničevanja popolne enakopravnosti med Srbi in Hrvati ter narodnostmi v sami Hrvaški. Mirno lahko trdimo, da ta enakopravnost je in da so ti odnosi tudi merilo za naprednost politike na Hrvaškem. Le kako lahko pojasnimo tudi pretirano pozornost, ki smo jo v preteklem obdobju posvetili tej problematiki. K temu nas je navedel še drug razlog, ki zadeva tudi druge narode Jugoslavije: namreč, dva nacionalizma, hrvaški in srbski, bi se kaj hitro zedinila, da bo vsak zase dominiral v »svoji« republiki, skupaj pa v celi Jugoslaviji — seveda v škodo drugih narodov in na račun socializma.

Žal je ta polemika dala tudi zagovornikom unitaristično-centralističnih koncepcij o organizaciji Jugoslavije nekaj argumentov; iz nje so skovali trditev, da Jugoslavija razpada ter da je edini izhod v ponovnem oživljanju »integralnega jugoslovanstva«. Morali smo upoštevati tudi ozračje v odnosih med narodi, ko se je pojavila tako imenovana deklaracija. Čeprav je na področju enakopravnosti jezikov še nekaj problemov, jih še nikoli nismo tako uspešno reševali, in tudi ozračje za njihovo odpravljanje ni bilo nikoli tako ugodno kot zdaj. Deklaracija je prišla prav v tem času, torej v obdobju, ko so se mnoga vprašanja že ugodno reševala. Na Hrvaškem je bilo npr. sklenjeno, da bodo problem odnosov med narodi obravnavali na enem izmed plenumov centralnega komiteja. V teku je bila temeljita razprava o vlogi federacije

in njenih organizacij, njenih pristojnosti itd. Tudi drugi centralni komiteji, npr. v Srbiji, so razpravljali o celi vrsti pomembnih odnosov med narodi.

Po vsem tem bi bil napačen sklep, da hrvaški narod nima pravice do lastnega jezika, da nima pravice poimenovati svoj jezik, kakor želi. Lahko bi razpravljali o oportunisti ustavnega amandmaja, ki bi npr. ugotavljal, da bi bilo za našo družbenopolitično prakso bolj primerno, če bi jezike imenovali: hrvaški, srbski, makedonski in slovenski. Mislim, da takemu predlogu nihče ne bi ugovarjal, ne glede na to, ali bi bil sprejet ali ne. Toda problem je bil zastavljen drugače! V novejši hrvaški politični zgodovini pa je odigral jezik vedno pomembno politično vlogo — kot tudi sicer problem odnosa med Hrvati in Srbi. Glede prvega in drugega vprašanja sta pri nas obstajali dve struji. Kar zadeva jezik, je prva struja že od dunajskega dogovora in poznejšega novosadskega sporazuma zastopala stališče, da gre za en jezik z dvema variantam. Druga je menila, da gre za dva jezika. Kdor se je zanimal za to, kako so se odločali kulturni delavci in lingvisti, je lahko opazil, da opredeljevanje ni bilo motivirano le z znanstvenimi, marveč tudi s političnimi stališči. Nihče, kdor je razumen, ne bo trdil, da bo ostal novosadski sporazum za zmerom nedotaknjen ter da ni bilo poskusov, da bi kršili enakopravnost obeh variant hrvaško-srbskega jezika! Toda tega se ne da reševati tako, kot je to skušala deklaracija, zlasti še, ker je problem prikazala v napačni luči.

Če iščemo novejše idejno-politične vire za stališča, izražena v deklaraciji, jih lahko najdemo v tezi, ki je bila izražena na proslavi 130-letnice ilirskega preporoda. Na tej proslavi so v delu referata razvili približno tako tezo: da se je hrvaški narod, v nasprotju z drugimi narodi, v svoji romantični navivnosti odrekel svojemu jeziku in njegovemu imenu ter ga daroval na oltar jugoslovanstva in bratstva jugoslovanskih narodov. S hrvaškim jezikom mislijo seveda kajkavsko narečje, ki ga govore v sorazmerno majhnem delu srednje Hrvaške. Pri tem pozabljajo, da je ilirsko ime, ki je bilo nekakšen sinonim za jugoslovanstvo, prišlo v rabo zaradi tega, ker je bil hrvaški naziv le oznaka za del današnje Hrvaške (tedaj se je zaradi zgodovinskih in drugih razlogov govorilo o Hrvaški, Slavoniji in Dalmaciji). Nastanek enotnega knjižnega jezika v Hrvaški pomeni predvsem zelo pomemben konstitutivni faktor pri oblikovanju hrvaškega naroda — v nasprotju z regionalizmom, ki je izhajal iz fevdalnega družbenega sistema. Preraščanje regionalne razcepljenosti na področju jezika je bilo eden izmed bistvenih dejavnikov za nastajanje

hrvaškega naroda. Potemtakem tudi ilirsko ime, čeprav je vezano na ideje jugoslovanstva, pomeni hkrati le sredstvo za nastanek hrvaškega naroda. Sicer se pa čutijo posledice premagovanja neugodnih zgodovinskih okoliščin, v katerih se je Hrvaška razvijala, tudi še danes.

Velika večina naših komunistov je menila, da se pojavov, kot je bila deklaracija, ne sme razreševati s policijskimi metodami in iz policijskih zornih kotov, čeprav so nekateri skrajneži v naših vrstah to zahtevali. Opravka imamo z idejnim in političnim problemom in samo kot takega ga lahko razrešujemo. V idejno-političnem boju proti nacionalizmu je z nami nastopala tudi konservativno-birokratska opozicija v naših vrstah, ki je skušala skupno z deklaracijo prisiliti k umiku tudi napredne sile v Zvezi komunistov Hrvatske ter njenem centralnem komiteju — češ da se zavzemajo za nacionalizem v smislu, kot smo ga razčlenili že zgoraj.

VI

Iz vsega povedanega bi bilo napačno sklepati, da komunisti zanemarjajo dolžnosti in prizadevanja za razcvet in napredek svojega naroda, da podcenjujejo nacionalna čustva, da negirajo napredno vlogo, ki jo je nastanek naroda odigral v družbenem razvoju, ter da zapostavljajo pomen narodno-osvobodilnih gibanj. Prav tako bi morali zavračati »teorije«, ki se tu pa tam pojavljajo, namreč da je za Jugoslavijo velika škoda, ker je večnarodna država, češ da zato pojemata njena moč in enotnost.

Za Jugoslavijo ni prav nobena nesreča, da je večnarodna država, pač pa mora v njej prevladovati v odnosih med narodi taka politika, ki iz obstoja več narodov ne bo delala problemov. To pa je možno samo ob popolni enakopravnosti vseh narodov in narodnosti — na vseh področjih in v vseh podrobnostih. Končno tudi geslo o bratstvu in enotnosti ni popolno, če nima vseh atributov dejanske enakopravnosti, če nista popolna enakopravnost in sodelovanje med vsemi narodi Jugoslavije bistven pogoj bratstva in enotnosti. Ne bi rad razlagal splošno znanih stvari — to poudarjam zaradi tega, da natančneje prikažem naše stališče. V Komunistični partiji Jugoslavije se je bojeval dolgotrajen boj za pravilno stališče glede nacionalnega vprašanja, pozneje pa tudi za pravilno uresničitev tega stališča. To je bil tudi pogoj, da je KPJ postala edina vsejugoslovanska politična partija in da si je utrla pot do delovnih množic. Kadar razpravljamo o boju

komunistične partije za pravilno stališče glede nacionalnega vprašanja, je s tem mišljeno premagovanje ideje o integralnem jugoslovanstvu, o enem jugoslovanskem narodu, ki je bila delno podedovana še iz socialnodemokratskih časov in ki jo je podpiral Sima Marković, eden najbolj znanih voditeljev partije po zedinjenju. Potemtakem je bil pogoj za pravilno oblikovanje nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji obračun z unitaristično in integracijsko koncepcijo v vrstah samih komunistov.

V zdajšnjih razmerah je vprašanje razpolaganja s presežkom dela in razporejanja proizvodjalnih sil, celo z nacionalnega in teritorialnega zrelišča, tesno povezano z antibirokratskim konceptom našega družbenega razvoja. Toda gospostvo starega centralizma v prejšnjih obdobjih ni bilo brez posledic tudi glede ocenjevanja odnosov med narodi. Ta centralizem skriva v sebi birokratske nevarnosti — po eni strani že s tem, ker podpihuje nezaupanje v delavski razred, po drugi strani pa hegemonistično-unitaristične težnje, ki se izražajo v nezaupanju do nesrbskih narodov v Jugoslaviji. Prav nobeno naključje ni, da je bila Rankovićeva skupina posebljenje ne samo birokratsko-etatističnega koncepta o razvoju Jugoslavije, marveč tudi velikosrbskih teženj. To seveda ne daje »našim« nacionalistom nobenih pravic, da na velikosrbski hegemonizem reagirajo z nacionalistično separatističnih stališč; ta se izražajo v težnji, da bi zvezni centralizem zamenjali z republiškim centralizmom in etatizmom, ki ni z družbenega stališča za delavski razred nič manj nevaren kot prvi.

Seveda je vse to dogajanje vplivalo, da se je tudi pri dobronamernih ljudeh usidrala »teoretična« zabloda, zaradi katere so predpisovali za razreševanje nacionalnega vprašanja napačna zdravila. Ni namreč redko, da svetujejo kot zdravilo jugoslovanstvo, in sicer jugoslovanstvo kot pripadnost neki novi supernaciji. Taki nazori temelje na teoretični zablodi, da bo v 20. stoletju zgodovinski razvoj v Evropi potekal v smeri združevanja mladih narodov v nekakšne velike narode. To naj bi pomenilo, da bo iz hrvaškega, srbskega, slovenskega, makedonskega naroda nastal neki nov jugoslovanski narod. Seveda je to v navzkrižju z marksistično tezo, da je narod zgodovinska kategorija, ki ima svoj začetek in konec, da bo potekal družbeni razvoj k odmiranju narodov tako, da se bodo zabrisovale meje med njimi. Nerazumevanje tega pelje k opredeljevanju za imaginaren jugoslovanski narod. To je napačno z znanstvenega kot tudi s političnega stališča. Ker pa zabredejo v take zablode nekateri naši dobro-

namerni državljani, tudi pri nas na Hrvaškem so, bi ne bilo prav, če bi jih vse poprek razglasili za zagovornike unitarizma in centralizma ali pa za eksponente velikosrbskega hegemonizma. Seveda imamo tudi take, ki vse te epitete zaslužijo, vendar pa jih moramo ločevati od tistih dobronamernih ljudi, ki so odkritosrčno prepričani, da bi bilo tako jugoslovanstvo najboljši izhod za mnoge naše nezgode in probleme. Zato tega ne moremo rešiti obsojajoč jih, marveč predvsem z idejno-političnim pojasnjevanjem problema.

Zdaj prihajamo do dejanskega pomena jugoslovanstva. Gre za občutek pripadnosti socialistični skupnosti, ki izraža skupni družbeni socialistični interes vseh delovnih ljudi Jugoslavije ne glede na nacionalno pripadnost. Dolžnost komunistov je, da posvete krepitvi tega interesa ter tega občutka kar največjo pozornost.

Toda pri nas imamo tudi nekaj državljanov, ki se imajo za Jugoslovane v smislu nacionalne pripadnosti. Sodim, da ni razlogov, da bi jih od tega odvrčali, ne glede na to, da jugoslovanski narod ne obstaja; tako »nacionalno«
opredeljevanje pomeni v bistvu nacionalno neopredeljenost, ki je posledica življenjskih razmer dela državljanov naše domovine (npr. otroci mešanih zakonov, del muslimanov itd.). Imajo se za Jugoslovane in ne za pripadnike tega ali onega naroda ali narodnosti.

Večina državljanov ima razen občutka, da pripadajo jugoslovanski socialistični skupnosti, tudi poseben nacionalni čut pripadnosti enemu od naših narodov ali narodnosti. Bistveno je, da to čutenje lahko svobodno izpovedujejo. Resnična svoboda izpovedovanja nacionalnih čustev terja tudi popolno samostojnost tistih, ki se prištevajo med Slovence, Srbe, Hrvate, Makedonce, Črnogorce; isto velja za tiste, ki se imajo za pripadnike ene od narodnosti ali pa samo za Jugoslovane. Niti eni niti drugi se ne bi smeli imeti za naprednejše, še manj pa vsiljevati svoja pojmovanja drugim državljanom naše dežele.

MIKA TRIPALO

Politični sistem in mednacionalni odnosi

I

Problematika mednacionalnih odnosov na področju političnega sistema je kompleksna in obsežna. Kompleksna še zlasti, če se je lotimo nekoliko šire, če politični sistem ne pojmujeemo samo v pravem in organizacijskem smislu, v smislu porazdelitve kompetenc med občino, republiko in federacijo.

Bistveno vprašanje je, kako doseči, da bo naš sicer enoten politični sistem in vsa naša družbenopolitična ureditev ustrezno odsevala vse tiste posebnosti, ki izhajajo iz večnacionalne strukture jugoslovanske države. Gre torej predvsem za to, kako doseči v našem političnem sistemu (in tudi za to, kako je bilo v preteklosti), da bi bila naša večnacionalna skupnost urejena tako, da bi se v političnem sistemu adekvatno odražalo dejstvo, da je to večnacionalna skupnost.

Najprej si bom dovolil sila poenostavljen ekskurz v preteklost. Jugoslovanska ideja je stara sto in več let. Če stvar nekoliko poenostavimo, lahko rečem, da se je jugoslovanska ideja manifestirala stalno nekako v dveh variantah; nekako dva poudarka sta obstajala vzporedno ali menjaje se. Po eni strani se je jugoslovanska ideja pojmovala, milo rečeno, precej utopično, idealistično. Nekako tako, kot da je Jugoslavija, formiranje jugoslovanske države, cilj sam po sebi, za katerim si narodi in njihova gibanja v tem delu sveta prizadevajo. Poudarek je bil torej na Jugoslaviji (državi) kot cilju, na Jugoslaviji kot na nečem, kar je nujno treba doseči, manj pa je bilo pomembno, kakšna naj bo ta Jugoslavija, in manj je bilo važno, zakaj se hoče jugoslovansko državo ustvariti. Logična posledica takih izhodišč so bile razne unitaristične in integralno jugoslovanske iluzije (in tudi nasilja). Po drugi strani, pri drugih nosilcih jugoslovanske ideje (najizraziteje je med njimi izstopal brez dvoma I. Cankar), pa se prizadevanja za Jugoslavijo pojmujejo predvsem kot pot, sredstvo, možnost za to, da se v Jugoslaviji kot posebni skupni državni tvorbi zagotovi rast, obstoj in razvoj narodov, ki so se pripravljali, da se v njej združijo. Bistvo te zamisli je bilo in je še vedno, da je Jugoslavija država, katere funkcija je

(mimo razrednega vidika, o katerem v okviru tega sestavka posebej ni govor, ki pa se stalno prepleta z nacionalnim) predvsem ta, da narodi, ki se bodo na temelju samoodločbe v to državo vključili, v njej, v Jugoslaviji, lahko najbolje uresničujejo svoje *nacionalne težnje, zagotavljajo svoj nacionalni obstoj in razvoj*. Torej pristop k jugoslovanskemu vprašanju s stališča samoodločbe in enakopravnosti narodov, ki se združujejo ne zato, da bi sami sebe ukinjali in formirali neko jugoslovansko nacionalnost ali kaj podobnega, ampak ki se še združujejo zato, da bi v okviru skupne države okrepili in zagotovili svoj razvoj. Obe skicirani varianti imata svoje družbene osnove, katerih analiza pa bi preseгла namen tega sestavka.

Če opazujemo dejanske procese v novejši zgodovini, ugotovimo, da je v progresivnih gibanjih v našem prostoru polagoma, po raznih odklonih in iskanjih in po raznih težavah, preden se je stališče dokončno izčistilo, prevladala koncepcija o Jugoslaviji kot sredstvu, edini možni politični tvorbi, v okviru katere južnoslovanski narodi (še posebej velja to za slovenski narod) morejo doseči svojo polno nacionalno emancipacijo. O tem bi lahko postavili razne mejnike od prvih prizadevanj za formiranje in uveljavitev jasne leninistične koncepcije o nacionalnem vprašanju v KP J pa do naše nove ustave in načel VIII. kongresa ZK J.

Lahko pa rečemo tudi, da sta tudi v našem času obe navedeni izhodišči o jugoslovanstvu še vedno pričujočni. Še vedno obstaja (in to tudi pri najbolj dobronamernih ljudeh) pojmovanje o Jugoslaviji kot o nečem, kar je samo sebi namen. Od tod predvsem izvira vsa tista skrb, za poenotenje Jugoslavije, ki smo ji bili pogosto priča, strah pred obstojem razlik, želja po preraščanju nacionalnega v nadnacionalno, jugoslovansko. Ta je vir raznih ekscesov in poenostavljanja na liniji unitarizma, ki so seveda še kako hitro dobili odraz v poenostavljanjih in ekscesih na liniji šovinizma in nacionalističnih pretiravanj. Nikakor seveda ne trdim, da je prvo vedno vzrok in drugo vedno posledica. Narobe, šlo je (in gre) za prepletanje in medsebojno pogojenost vzrokov in posledic obeh nacionalističnih izpadov, ob katerih so hitro našle svoje mesto, včasih pa tudi iniciativo, preživele (buržoazne) ali pa moderne (birokratske) konservativne tendence. Kot posebej značilne (in tudi nevarne) poenostavitve, objektivno na liniji unitarizma (čeprav so nosilci in avtorji bili osebno morda pristaši enakopravnosti narodov), naj omenim razne predstave o »nacionalnem jugoslovanstvu«, poenostavljene poglede na integracijske procese (izenačevanje gospodarskega integriranja z na-

cionalno integracijo, stapljanjem narodov, asimilacijo; to pojmovanje se vleče od tivolske resolucije, 1909, preko Vukovarja vse do danes), jugoslovanske kriterije v kulturi, teze o konzumiranju pravice do samoodločbe in tako naprej. Subjektivno morda teze dobronamernih ljudi, objektivno pa škodljive in v bistvu protijugoslovanske, nasprotno enakopravnosti narodov!

II

Bistvo mednacionalne problematike socialistične Jugoslavije (tu nas zanima načelni vidik) je torej dandanes urejanje vseh tistih vprašanj, katerih obstoj bi oviral polno afirmacijo v Jugoslaviji povezanih narodov. Z drugimi besedami, v okviru Jugoslavije je treba zagotavljati vse pogoje za razcvet vsakega od njenih posameznih narodov. Pri tem ni treba poudarjati, da je še posebej za slovenski narod Jugoslavija v danih razmerah edina in optimalna možnost. V razmerah, v katerih slovenski narod živi, pod pogoji njegove konkretne eksistence, ob tem, kar slovenski narod objektivno je, je federativna Jugoslavija za slovenski narod ne le eno od izhodišč, ampak dejansko edina realna in obenem optimalna možnost. Jugoslavija malemu slovenskemu narodu zagotavlja širši prostor, širše dimenzije. Jugoslavija mimo ostalega sploh omogoča slovenskemu narodu enakopraven dialog z drugimi njegovimi sosedi tako na severu kot na zahodu. Kot del Jugoslavije smo Slovenci za naše sosede, s katerimi želimo sodelovati in se dogovarjati, enakopraven partner.

Bistveno, kar odraža naš federalizem in kar bi moral še bolj dosledno odražati, je povezanost, prepletenost nacionalnega in internacionalnega. Hkratna prisotnost, prepletenost nacionalne afirmacije z možnostjo, v modernem svetu pa vedno bolj tudi nujo, čim širšega sodelovanja med narodi. To pa je dejansko tudi bistvo obstoječih procesov v svetu, ki niso nič drugega kot na eni strani afirmacija nacionalnega, na drugi strani pa (ob tej afirmaciji) možnost in nuja čim širšega mednarodnega sodelovanja, najrazličnejših procesov integracije in prepletanja. Seveda enega brez drugega ni. Afirmacija nacionalnega je nujen predpogoj za afirmacijo najrazličnejšik oblik integracije. *Brez nacionalne afirmacije, brez nacionalne samobitnosti, brez nacionalne individualnosti ne more biti resničnega mednarodnega sodelovanja, povezovanja, različnih procesov integriranja.* Ob tem moramo upoštevati specifičnost pogojev, v katerih so se konstituirali in se afirmirajo posamezni narodi na ozemlju Jugoslavije (npr. Slovenci,

ki jim l. 1954 prinese politično afirmacijo, in Makedonci, za katere ustvari šele to leto pogoje za vsestransko nacionalno afirmacijo) in v svetu (npr. posebnosti pri konstituiranju narodov v Aziji in Afriki danes, za razliko od procesov v Evropi v 19. stol.).

Naša načelna politična orientacija o nacionalnem vprašanju pomeni z eno besedo stalno sintezo nacionalnega z internacionalnim. Pri tem so seveda stalno obstajali razni premiki in iskanja. Tako je npr. za to, da naša prva ustava iz leta 1945 pomeni v določenem smislu tudi kompromisno rešitev, bilo več razlogov. Vpliv prakse v SZ pri urejanju nacionalnega vprašanja, vpliv sovjetskega federalizma, ki smo ga v tistem prvem obdobju delno kopirali; objektivni položaj, v katerem je bila Jugoslavija v tistem času; inercija stalinističnih pojmovanj o nacionalnem vprašanju; in pa določena inercija tudi »jugoslovanskih«
pojmovanj iz obdobja med obema vojnama; pa tudi poenostavljanja in tudi naivna pojmovanja. Če govorimo o naivnih pojmovanjih, potem je vsekakor naivno verjeti, da je nacionalna zavest, nacionalni faktor v socializmu nekaj v bistvu že preživelega. Življenje kaže, da to ni res. Da to ni res, dokazujejo procesi v svetu. Sedaj pravzaprav šele živimo v obdobju afirmiranja narodov. Afrika, Azija se nacionalno šele sedaj formirata, šele sedaj nacionalno osvobajata. Končno je tudi slovenski narod šele leta 1945 dosegel svojo polno nacionalno emancipacijo. Šele socializem je tista družbeno ekonomska formacija, v kateri narodi polno zažive. Šele socializem je tisto obdobje, ki prinese v življenje tudi nacionalno enakopravnost, nacionalno svobodo. Kakršnokoli zapiranje oči pred nacionalnim faktorjem, pred njegovim pomenom tudi v jugoslovanskem prostoru (glede na to, da ta faktor obstoji in igra še kako pomembno vlogo v preteklosti in sedanosti), je dejansko voda na mlin družbenoreakcionarnim silam, ki znajo hitro izpolniti s svojo aktivnostjo tisti prostor, tisti vakuum, ki ga ne izpolnjujejo progresivne sile.

III

Če skušam označiti našo družbeno prakso glede na našo načelno orientacijo v preteklem obdobju, lahko rečem, da je prav v praksi stalno obstajal centralistični pritisk. Obstajala je tudi upravičena in nujna skrb za enotnost, obstoj in integriteto Jugoslavije, ki je bila v določenih obdobjih dejansko ogrožena. Skrb pa se je ohranila tudi, ko ogroženosti — vsaj resne — ni bilo več.

Sčasoma, zlasti z doslednim uvajanjem samoupravnosti in z demokratizacijo, ko se je začelo tudi nacionalno problematiko odprto obravnavati, je prišlo do politične polarizacije na tem področju. Nekako na koncepcije, ki dajejo prednost državi pred nacionalno enakopravnostjo, so se začele vezati birokratske, centralistične, etatistične ali kakorkoli že imenovane reakcionarne sile. Dokaj jasno pa je tudi, da so se na prizadevanja po zagotovitvi tudi nacionalne samobitnosti, nacionalne enakopravnosti, začele vezati vedno bolj izrazito demokratske, samoupravne, progresivne sile. Naša splošna družbenopolitična polarizacija se je kazala (morda še prav posebej) tudi v obravnavanju problematike mednacionalnih odnosov. Ta proces je trajal določeno obdobje in je, lahko rečemo, doživel svoj razplet delno že v diskusijah okrog nove ustave, v diskusijah pred VIII. kongresom ZKJ, izrazito, z vso zaostrenostjo pa na brionskem plenumu CK ZKJ.

IV

Preden preidem k nekaterim bolj praktičnim vprašanjem, bi poudaril še to, da je suverenost narodov eden od temeljnih ustavnih principov, eno temeljnih načel, vgrajenih v našo ustavno ureditev. Na podlagi tega seveda pridemo do sklepa, da so načelno republike v Jugoslaviji vse nekaj drugega, kot so, recimo, razne federalne enote, kakršne poznamo pod klasičnim pojmom federacije (kot je, recimo, federacija Švice, ZDA, Avstrije in tako naprej). Vse te federacije po svojem bistvu niso nič drugega kot prenašanje določenih administrativnih kompetenc od vrha navzdol ali od spodaj navzgor. Pri njih ni načela nacionalne suverenosti. Tudi v tem smislu smo se v preteklosti srečevali z različnimi pogledi, ki so skušali ponostavljeno na podlagi drugih primerov sklepati na našo problematiko. Pojavile so se razne nejasnosti, ko se je v naših republikah hotelo videti ali samo določene administrativne enote ali kvečjemu nekake enote z kulturno avtonomijo, ne pa to, kar dejansko so, tj. *državnosti, zgrajene na nacionalni suverenosti in na pravici do samoodločbe* v Jugoslaviji povezanih narodov. Seveda so tu tudi izjeme in specifičnosti (recimo BiH), o katerih pa tu posebej ne bi govoril. Vsekakor drži, da so socialistične republike Jugoslavije, med njimi tudi slovenska socialistična republika, tudi državnosti. Glede na povedano je tudi odveč kakršnakoli diskusija o tem, ali je naša federacija bližje klasičnemu pojmu konfederacije. To v bistvu ni važno. Lahko pa rečemo, da je naša

federacija dejansko posebnost, pojav sui generis, ki ga ni moč ustrezno zajeti v eno ali drugo od klasičnih šablon.

Ko govorimo o socialistični republiki (kot je recimo Socialistična republika Slovenija), zgrajeni tudi na načelu nacionalne suverenosti, je treba poudariti, da so bila razna nejasna pojmovanja v preteklosti in da so še tudi v Sloveniji sami. Ta pojmovanja so posledica razvoja v preteklosti, ko je bilo slovensko nacionalno vprašanje predvsem, če ne tudi samó, jezikovno in kulturno vprašanje. V tem smislu se ponekod išče funkcija republike nekako samo na kulturnem področju, pri zagotavljanju jezikovnih in kulturnih pravic. Ne vidi pa se njene kompletnejše funkcije in strukture, ki izhaja iz dejstva, da je SR Slovenija socialistična državnost slovenskega naroda v okviru jugoslovanske federacije.

V

Ob označenih izhodiščih nikakor ne gre, da bi pozabili dejstvo, da v Jugoslaviji sedaj obstajajo in žive najrazličnejše oblike in procesi sodelovanja med narodi. Ob tem nujno nastaja tudi ustrezna družbena povezanost jugoslovanskih narodov, ljudi, ki v jugoslovanskem prostoru živijo. Tudi ni mogoče zanikati, da je končno že v stari Jugoslaviji nastajala neka skupnost v družbenopolitičnem smislu. Ljudje, ki živijo v kaki skupnosti, v kaki državi, so podvrženi nastajanju vezi, procesom povezovanja, tudi določene transformacije nastajajo. Vendar to niso transformacije v nacionalni sferi. Ne gre za preformiranje ene nacije v drugo, ne gre za proces nastajanja kake nove nacije ali česa podobnega. Gre za družbeno ekonomske procese povezovanja (ki jih sedaj tudi potenciramo), ki pomenijo nastajanje obče jugoslovanskega, nastajanje jugoslovanske zavesti kot oblike družbene zavesti. Kot zavesti o pripadnosti jugoslovanskemu sistemu in pripadnosti jugoslovanskemu socializmu, jugoslovanski enakopravni večnacionalni skupnosti. *Gre za krepeči se jugoslovanski patriotizem, čigar intenziteta je bistveno odvisna od doživljanja Jugoslavije kot resnične domovine.*

VI

Pri obravnavanju našega političnega sistema z vidika mednacionalnih odnosov seveda ni treba posebej omenjati tistega, kar je v našem sistemu splošno. Poudariti pa je seveda

treba, da je v okviru našega sistema republika še kako pomembna enota, še kako pomembna raven urejanja družbenih vprašanj. Republika je dejansko tista raven, na kateri se pri nas uresničuje tisto, kar je občega, splošnega pomena za kak narod. Federacija, zveza je tista raven, na kateri se uresničuje vse tisto, kar je skupno in dogovorjeno za vso federacijo. Na ravni federacije se uresničujejo tisti interesi naše družbe, ki so določeni z ustavo. *Prav republika pa je tista raven, tisto področje, na katerem se primarno uresničujejo tisti interesi, ki so vezani na nacionalno sfero.*

Eno od vprašanj, ki se postavlja, je tudi, kako učinkuje samoupravnost na jugoslovansko federativnost. Ti kategoriji se postavljata včasih kot določeno nasprotje. Samoupravnost naj bi nekako zmanjševala pomen republike, pomen nacionalnega. V zvezi s tem so tudi tiste težnje, ki so včasih obstajale in po katerih naj se Jugoslavija formira kot skupnost komun. Očitno je, da nacionalno in samoupravno nista dve kategoriji, ki bi bili med seboj v nasprotju. Samoupravno je pričujočno na ravni zveze, republike, delovne organizacije, v komuni. Pri samoupravi gre za način urejanja družbenih vprašanj, ne pa za raven urejanja. Gre za dilemo, ali se družbeni problemi urejajo na samoupraven, demokratičen način, ali pa se urejajo na klasičen, oblastven, etatističen način. Ob tem pa nacionalna raven še vedno ostane. Narod z uvajanjem samouprave še ostane, ostane tudi potreba, da se urejajo določena vprašanja na nacionalni ravni za ves narod. Torej na ravni republike v naših konkretnih razmerah. *Samoupravnost sama po sebi torej nikakor ne negira pomena republike.* Problem šolstva, npr., je brez dvoma problematika, ki jo je treba urejati na samoupraven način, vendar pa na nacionalni ravni oz. na ravni republike. Urejanje vprašanj na nacionalni ravni pa je seveda lahko samoupravno ali pa docela etatistično, odvisno od načina urejanja. Samo to, da se kak problem ureja na ravni republike, pa še zdaleč ne pomeni, da gre pri tem za nekak republiški etatizem.

VII

Če preidem k obravnavanju nekaterih praktičnih vidikov političnega sistema pri nas, lahko najprej ugotovimo obstoj nekaterih deformacij predvsem na področju normative dejavnosti federacije. Poseben problem v tej zvezi je prav gotovo zvezna zakonodajna dejavnost, še posebej tako imenovana temeljna zakonodaja. V tej zvezni zakonodajni funkciji

(zlasti temeljna zakonodaja) se je kazala (in se še sedaj kaže) *tendenca poenotenega, uniformiranega urejanja* tudi zelo podrobnih družbenih vprašanj. Premalo je prihajalo do izraza dejstvo, da je naša država večnacionalna skupnost, zelo pestra in s posebnostmi, ki jih je treba upoštevati. Torej sistem, ki je enoten v načelnih izhodiščih, v temeljnih vprašanjih, ki pa v vseh podrobnih vprašanjih daje dovolj možnosti, da se zadosti uveljavijo tudi posebnosti republik in nacij. Rezultat pretekle orientacije zvezne temeljne zakonodaje, ki zlasti danes ni več upravičena, je bila izredno obsežna normativna dejavnost zveznih organov, izredno obsežna zvezna zakonodaja. Lahko bi navajal vrsto temeljnih zakonov, ki so značilni, ki so tako malo temeljni zakoni in tako zelo popolni zakoni, da se postavlja problem njihove ustavnosti. Vsekakor pa ne ustrezajo duhu, ki preveva ustavo iz leta 1963 (recimo: zakon o odvetništvu, zakon o pokojninah, zakon o volitvah delavskih svetov, zakon o varstvu pri delu itd.). V državi s tako pestro družbeno strukturo, s takimi velikimi razlikami med posameznimi območji, kot je naša, urejati vsa vprašanja iz centra na enoten način tudi v podrobnostih, z nekaterimi povprečki, nujno povzroči, da so taki predpisi bolj ali manj neustrezni. Posledica tega je hipertrofija predpisov, nesolidnost le-teh, nejasnost, neadekvatnost. Pač zato, ker predpisi niso zadosten odsev stvarnih odnosov v družbi. Posledica takega stanja je bila tudi dokaj ozka, preozka zakonodajna možnost republik. Republike v okviru takega zveznega temeljnega zakona praktično niso imele manevrskega prostora, da bi primerno odrazile svoje specifičnosti. Podobno je bilo malo možnosti za resnično ustvarjalno normativno dejavnost komun in delovnih organizacij.

Taka zakonodajna praksa federacije je prav tako v marsičem onemogočala samoupravno urejanje vprašanj, neposredno dogovarjanje med interesenti, najsi bo to med republikami ali med komunami.

Sedaj smo priča močni tendenci, ki zagotavlja za prihodnost drugačno, ustrežnejšo zvezno zakonodajno dejavnost. Ostaja pa odprto teoretično in praktično vprašanje, kaj s tistimi temeljnimi zakoni, ki so bili sprejeti po letu 1963 v procesu usklajevanja naše zakonodaje z novo ustavo in katerih ustanov je vsaj problematična.

Taka orientacija in praksa zvezne zakonodaje je odsevala v upravni dejavnosti, v praktičnem obsegu kompetenc zvezne uprave. Zvezna uprava si je prilastila tudi kompetence, ki bi po duhu naše federativne ureditve nikakor ne

smele biti njena stvar. K temu je prispevala še splošna nejasnost o položaju naše uprave v okviru našega političnega sistema, kar je sedaj eno od odprtih vprašanj. K temu seveda je, zlasti pred IV. plenumom, prispevalo tudi politično vzdušje znotraj nekaterih vej zvezne uprave in pa inercija v zvezni upravi. Lahko rečemo, da je bila (in je še) zvezna uprava glede na povedano v marsičem dejansko nedorasla naši večnacionalni strukturi.

Sedaj se srečujemo z vrsto konkretnih, tudi zaostrenih družbenopolitičnih vprašanj, ki so s takim položajem posredno ali neposredno v zvezi, npr. s problematiko srednjega strokovnega šolstva v Sloveniji, o kateri je zadnje dni veliko govora. Sedanji problem srednjega strokovnega šolstva je namreč tudi v zvezi s tem, da republiki obstoječi zvezni limiti dejansko ne puščajo zadostnega manevrskega področja. Da pa je prav šolstvo eminentno nacionalna, torej republiška problematika, verjetno ni treba posebej utemeljevati. Stroški na učenca bodo, na primer, v Sloveniji ob modernem šolstvu, z modernejšo opremo, modernejšimi prijemi in tako dalje, verjetno še dolgo večji kot pa v kaki drugi republiki. Gre pri tem še za zelo načelno dilemo, do kod naj federacija sploh ohranja svoje kompetence v skupnosti, kot je socialistična federativna Jugoslavija.

Ob povedanem ni nelogično, da se je obstoječe stanje izpričalo tudi v bohotenju nekakšne »jugoslovanske piramide«, s čimer pojmom organiziranje tako rekoč vsake družbene dejavnosti na shematičen način vse od vrha do dna (federacija-komuna) oz. narobe. Tudi dejavnosti, za katere ni resne potrebe, da bi bile organizirane vse do zvezne ravni, so bile organizirane tako, da jim je na čelu stal neki zvezni organ s kompetencami, ki so daleč presegle koordinacijo, in z aparatom, običajno predragim in običajno tudi nestrokovnim. Vsekakor pa z aparatom, ki je bil odmaknjen od življenja na terenu. Ob taki mehanski, okrneli, šablonski organizacijski strukturi je seveda bilo kaj malo prostora za samoupravno dogovarjanje, za gibkost, za adekvatnejše urejanje družbenih vprašanj. Bilo pa je mnogo možnosti za razne drage sestanke, za razna potrebna in nepotrebna poročila, analize itd. Od stvarne problematike odmaknjen aparat nekje v centru je moral opravljati neka opravila, ker se je edino tako lahko obdržal.

Največ govorim o nakazanih vprašanjih kot o preteklosti. Seveda ne menim, da so taki pojavi in defekti v našem sistemu sedaj že v celoti preteklost. Narobe, kljub temu, da

so se pojmovanja v principu premomila, je konkretizacija v marsičem, če ne večidel, še pred nami. Bo lahko le rezultat dolgotrajnega, sistematičnega prilagajanja stvarnosti naši načelni orientaciji.

VIII

V zvezi s temi problemi, ki jih bolj skiciram kot resneje obravnavam, je pomembno tudi kadrovsko vprašanje. Ugotovimo lahko, da je slovenski kader sedaj v centralnih, zveznih organih — tu ne merim na najvišje politične organe, ampak na zvezne upravne organe, zlasti pa na srednji upravni aparat, slabo, celo zelo slabo pričujočen. To je v poglavitnem posledica dejstva, da v preteklosti nismo vodili dovolj sistematične kadrovske politike za zvezne organe, zlasti za zvezne funkcije na srednji in nižji ravni.

Mislím, da kaže pomanjkanje bolj sistematične skrbi za našo navzočnost v zveznih organih tudi na določeno slovensko zaprtost. Glede na to, da smo razvita republika, vsaj po statističnih pokazateljih in po zgodovinskem razvoju, bi bilo verjetno logično, da bi v širšem jugoslovanskem prostoru bili bolj opazni kot eden od pobudnikov naprednih koncepcij in najmodernejših rešitev. Zlasti še, ker so nam vrata odprta.

IX

Obravnavana problematika ima še drugi vidik. Še vedno obstaja določena dizintegracija, neizgrajenost, nezaokroženost slovenske samoupravne skupnosti. *Vsestranska izgrajenost republike, v okviru jugoslovanske federacije, je najpomembnejše zagotovilo za razvoj in obstoj kakega naroda.* Mnogo bolj kot samo boj za »čistost« slovenskega jezika, za obstoj vsake posamezne slovenske kulturne institucije. S takimi pogledi se srečujemo in se bomo še srečevali vsakokrat, ko posega družba v kako kulturno ipd. institucijo, ki je po svoji zasnovi neadekvatna in kakršnih si slovenski narod (ki ga ni več, kot za eno evropsko mesto) ne more privoščiti. Pogosto nekateri krogi vsak poizkus selektivnega pristopa (ki je edino mogoč) označuje kot ukinjanje slovenske kulture, torej via facti ukinjanje slovenskega naroda. Stopamo v fazo, ki bo zahtevala tako ustrezno republiško zakonodajno dejavnost kot tudi vrsto konkretnih političnih ukrepov. Gre tu za problematiko, ki sega od gospodarstva do kulture, ki je

prisotna v vseh sferah družbene dejavnosti, ki dobiva ustrezen odsev tudi v našem političnem sistemu.

Eden od imperativov za slovenski razvoj, ki je rezultat dejstva, da smo majhen narod, je ta, da moramo biti dejansko nosilci sodelovanja med narodi in republikami. Zlasti majhen narod ne zmore vsega sam. Brez dvoma je sedaj vrsta področij družbene dejavnosti, kjer razpolagamo Slovenci s tako omejenimi sredstvi, da ne moremo sami iti v korak z modernimi procesi v svetu. *Samo z dogovarjanjem, delitvijo dela v okviru Jugoslavije (tudi Jugoslavija je pogosto že premajhna) smo lahko na takih področjih prisotni in uspešni.*

X

Izhodišča o mednacionalnih odnosih, o katerih govorim, so predvsem tudi v interesu enotnosti Jugoslavije. *Jugoslavija je lahko enotna in čvrsta samo ob pogoju, da v njej povezani narodi doživljajo optimalen razcvet.* Brez tega bi postala Jugoslavija krhka, neenotna. Sinonim za jugoslovansko enotnost je razcvet vseh v Jugoslaviji povezanih narodov. Na primeru Jugoslavije se tako potrjuje enotnost nacionalnega in internacionalnega, v leninističnih izhodiščih.

Tudi v Jugoslaviji potekajo procesi, ki smo jim sicer priča v sodobnem svetu. Na eni strani osamosvajanje, individualiziranje narodov, na drugi strani pa čedalje večja nuja po sodelovanju med narodi. To je tudi srž in smisel Jugoslavije. Zagotoviti vsakomur individualnost, vsakemu narodu njegov poln razcvet, ob istočasni najširši možnosti za sodelovanje med narodi. Prvo je pogoj drugemu. Brez razcveta vseh narodov Jugoslavije ne more biti resničnih pogojev za sodelovanje, povezanost, integracijo v Jugoslaviji. Brez nacionalne afirmacije ne more bit resnične integracije med narodi, resničnega sodelovanja. Brez polne nacionalne enakopravnosti je katerakoli oblika odnosov, čeprav bi jo označevali za sodelovanje, po svojem bistvu vendarle predvsem taka ali drugačna oblika dominacije enega naroda nad drugim. *Resnično bratsko in enakopravno lahko sodelujejo samo dejansko enakopravni partnerji.*

Prizadevanje za sodelovanje, povezanost v okviru Jugoslavije, na drugi strani pa prizadevanje za dograjevanje socialistične Slovenije v okviru Jugoslavije, so dandanes nujno ena od temeljnih nalog ZKS. ZKS je tista družbena sila, ki je ne glede na vse poizkuse kritike, ki smo jim sedaj priča (ki prezira vrsto obstoječih dejstev in skuša izmaličiti vlogo

ZKS v preteklosti), slovenski narod pripeljala do njegove nacionalne osvoboditve, do njegove nacionalne državnosti, do združitve, vsaj največjega dela. ZKS je bila tista družbena sila, ki je vodila slovenski narod k temu, da je sploh postal narod v pravem pomenu besede. Slovenska državnost je tu, slovenski narod ima vse možnosti za svoj razvoj v okviru jugoslovanske federacije. Gre za to, da se v okviru jugoslovanske federacije in pa na ravni Slovenije najdejo najadekvatnejše rešitve za vsa praktična, še odprta vprašanja. Hkrati pa, da se skuša *doseči integriran, zaokrožen razvoj socialistične samoupravne slovenske skupnosti*. To bo najsolidnejši ukrep zoper vse tiste, ki bi radi pod krinko nacionalnega vprašanja uvajali v slovenski prostor konservativne ideje in ki vidijo v urejanju nacionalnega vprašanja predvsem možnost za lastno afirmacijo. Po drugi strani pa je zaokrožena rast slovenske socialistične republike zdravilo proti kakršnikoli centralističnim in podobnim deviacijam v jugoslovanskem prostoru.

ERNEST PETRIČ

FRANZ MAREK

Prihodnost marksizma

V naslovu tega predavanja* je že zajeto pojmovanje, ki ustreza Marxovemu duhu, ki ga pa nikakor niso zmerom upoštevali: da ima marksizem zgodovino, ki jo zato — kot tudi vsak drug zgodovinski pojav — lahko obravnavamo marksistično, v smislu Marxove metode, kar pomeni kritično in revolucionarno. V popularizirajočih obravnavah marksizma so le-tega — kmalu po Marxovi smrti — čedalje bolj prikazovali in občutili kot zaprt sistem, kljub vsem izjavam o njegovem ustvarjalnem značaju, o nujnosti, da se razvija itd. V delavskem gibanju obeh dežel, v katerih je naletel marksizem na najmočnejši odmev, v Nemčiji in Rusiji, so priročniki in učbeniki vendarle popularizirali bolj ali manj zakoličen monistični sistem, ki mu je dala odločilni pečat prirodoslovna interpretacija Karla Kautskega.

Celo mislec takega kova, kot je bil Franz Mehring, ki je v boju zoper filistrsko pojmovanje, da mora Marx imeti prav pri vseh razpravah v delavskem gibanju, glede vseh vprašanj in v vsakem trenutku — kot da ni Marx sam o sebi dejal, navajajoč latinski rek, da mu nič človeškega ni tuje — celo Franz Mehring, katerega biografija Marxa je zato naletela na kritiko tako Kautskega kot tudi Rjazanova, pri Karlu Liebknechtu in Rozi Luxemburg pa na naklonjenost, celo Franz Mehring je v svoji biografiji Marxa posredoval to koncepcijo zaprtega sistema. Zato je lahko upravičeno ugotovil Ernesto Raggioneri v svojem predgovoru k italijanski izdaji te biografije (1966), da se je za Mehringa s Komunističnim manifestom »materialistično pojmovanje zgodovine v bistvenih točkah sklenilo. Poslej imamo še bolj ali manj uspela Marxova dela, bolj ali manj bleščeče uporabe zgodovinskega materializma in njegovih metod, nekatere popravke na podlagi Marxovih lastnih konkretnih raziskav ali raziskav drugih, toda nimamo več razvojne Marxove misli kot takšne, z njenimi notranjimi protislovji, z njenimi napetostmi, z njenimi problemi.«

Znano je, da je ta sistematizacija marksizma pripeljala k shematizaciji, h kanonizaciji njegovih temeljnih misli, idej, s samozavestnimi sodbami, kaj je marksistično in kaj ni. Pri tem je bilo zelo značilno, da so hkrati s to dogmatično okorelostjo poleg raz-

* Izvleček iz predavanja, objavljen v *Weg und Ziel*, 9/1967.

ličnih prepovedanih spisov vedno znova ponosno zasajali geslo, da je marksizem smrtni sovražnik vsakršnega dogmatizma.

Zato ni nič naključnega, da je renesansa marksistične misli, katere priča smo že nekaj let — in dejansko je naklada Marxovih del in del o Marxu dosegla v tem času tak vzpon kot še nikoli poprej — predvsem renesansa, prerod Marxove misli, s kritičnim stališčem do novejše in ne samo novejše zgodovine marksizma. K temu procesu sodi, da cela vrsta sociologov, antropologov, zgodovinarjev in ekonomistov, ki jih ne bi mogli imenovati marksiste, vsrkava — če smemo uporabiti izraz Antonia Gramscija — Marxove predstave in misli, ki dajejo njihovim razmišljanjem večjo življenjsko moč. Objektivni študij teh idejno-zgodovinskih dogajanj bi moral ovreči ceneno predstavo Bruna Kreyskega, da je Marxovo razmerje do modernih družboslovnih teorij enako razmerju Newtona do Einsteina — zlasti ker bi bilo težko reči, kdo je pravzaprav Einstein modernih družbenih ved in kateri teoriji pripada na tem področju vloga, ki jo igra relativistična teorija v moderni fiziki. Tukaj je vsekakor imela globlji vpogled »Times Literary Supplement«, literarna priloga londonskega »Timesa« z dne 25. decembra 1966, ko je zapisala: »Še pred leti bi bil lahko bister in pozoren opazovalec marksizma zastopal tezo, da je zgodovina njegovega teoretičnega razvoja praktično končana ali da je vsaj zaustavljena na mrtvi točki; danes bi bilo popolnoma nemogoče zagovarjati takšno trditev.«

V katerih smereh se torej giblje ta renesansa marksistične misli? Če stvar zavestno poenostavimo, se nam zde pomembni štirje tokovi:

Svetovni nazor znanstvenega mišljenja

Sem sodijo razmišljanja in korekture, ki se gibljejo v okviru pojmovanja, da je marksizem svetovni nazor znanstvenega mišljenja, ki filozofsko posplošuje znanstvena spoznanja, in zgodovinski materializem ni nič drugega kot uporaba teh spoznanj v zgodovinskih in družbenih vzročnih zvezah. Primat materije nad zavestjo — spoznavnokritično in zgodovinsko — in spoznavnost sveta sta meji pojmovanja, ki sklicujoč se na Engelsov izrek, da materializem spremeni svojo obliko z vsakim epohalnim odkritjem na naravoslovnem področju, hkrati presega marsikatero kozmološko in spoznavnoteoretično koncepcijo Engelsa in se trenutno ukvarja predvsem s tem, da zadovolji potrebo po dohitevanju, ki je — prav tako sklicujoč se na Engelsa in v času dogmatične skleroze — nastala kratko malo zaradi tega, ker se ni moglo zgoditi nič, kar se ne bi smelo zgoditi, in so tudi epohalna odkritja na področju prirodnih ved puščala uradno razlago dialektičnega materializma nedotaknjeno.

Paralele, ki jih često delajo, se torej glasijo: kot so vtisnili pečat dialektičnemu materializmu 19. stoletja Darwinova evolucioniistična teorija, zakon o energiji in odkritje celic, tako morajo nanj danes vplivati relativistična teorija, kvantna teorija, kiber-

netika itd. V tem smislu se več ne vztraja brezpogojno pri teoriji o neskončnosti sveta kot nespremenljivem temeljnem načelu dialektičnega materializma, priznava se možnost ekspanzionistične teorije in zgoščenega začetnega stanja našega sveta, polje se definira kot oblika materije in se osvobaja poenostavljene teorije odraza s tem, da se spoznavanje označuje kot aktivni proces, ki je povezan z ustvarjalnim procesom konstruiranja informacijskih vzorcev.

Filozofija človeka

Nesporna je resonanca marksistične ali pa po Marxu inspirirane misli na tistem mejnem področju antropologije in sociologije, na katerem prevladuje pojem odtujitve. Ta pojem je ne nazadnje pod vplivom eksistencializma postal pravcata modna beseda, modna beseda par excellence tudi »profesorske filozofije profesorjev filozofije« (Schopenhauer), tako da je neki pomembni marksist štel za potrebno, da zahteva prepoved te besede za dobo desetih let. Predlog bi bil težko sprejemljiv; ta pojem namreč očitno ustreza občutku nemoči v svetu atomskih bomb, mnenjskih tovarn in aparatov moči, ki ga zato tudi določa kot temeljni pojem marksističnega humanizma, radikalnega humanizma. Spor, ki je nastal v tej zvezi in z drugim ponovnim odkritjem mladega Marxa o tem, ali sploh lahko označujemo »filozofijo človeka« mladega Marxa kot marksizem — kar nekateri izpodbijajo — ali če je *samo* mladi Marx pomemben s filozofskega stališča — kot zatrjujejo drugi — se nam zdi s stališča tekstov čisto irelevanten. Nedvomno pomeni leto 1845 neki kvalitetni skok v razvoju Marxove misli, toda ne takšnega preloma, ki bi napravil humanistično vizijo za specifikum Marxa, »ki še ni bil marksist« — o čemer pričajo končno tudi njegova dozorevajoča in zrela dela, *Grundrisse der politischen Ökonomie* iz leta 1858 in samo glavno Marxovo delo »Kapital« — saj temeljno poglavje o fetišističnem značaju blaga dejansko konkretizira samo odtujitev človeka v svetu kapitala.

In ker povrh tega renesansa marksistične misli predpostavlja tudi spoštovanje stališča, ki ga je Marx zagovarjal v *Teorijah o presežni vrednosti*, da je namreč nizkotno, če se znanost ne razvija iz same sebe, marveč se ji zapoveduje od zunaj, s stališča njej tujih, zunanjih interesov, je moralo vznikniti tudi spoznanje, da s samo socializacijo proizvodjalnih sredstev ni premagana odtujitev. Pri temeljnih vprašanih demokratizacije v deželah, v katerih so bila proizvodjalna sredstva podružbljena, nam v vseh razpravah o problemu socialistične demokracije pleše pred očmi pojem odtujitve.

Strukturalizem

Pomenu pojma odtujitve za marksizem oporeka pariška skupina, ki poskuša uporabiti pri marksizmu pomembna spoznanja strukturalizma. Za njo je pojem humanizma ideološki pojem, ki

lahko ustreza moralnim upanjem in praktičnim razmišljanjem, medtem ko naj bi bil marksizem znanost, katere pojmovno strukturo, katere prevratno in hierarhično razčlenjeno pojmovno strukturo je treba spoznati. Marksizem naj ne bi bil kratko malo preobrat Heglove filozofije, ustvaril naj bi novo problematiko, radikalno novo pojmovno strukturo, ki se je leta 1845 uveljavila v Marxovem razvoju, in ker je bila znanstvena — je bila ravno neideološka, ravno ne-humanistična, če hočemo poudariti ta prelom, do anti-humanistična. Marx naj bi bil presegel ideološko in antropološko problematiko, ki je bila v tradiciji nemške klasične filozofije in ki je še dala pečat njegovim zgodnjim delom, se osvobodil obzorij Kanta, Fichteja, Hegla in Feuerbacha in ustvaril novo mrežo problematike in spoznanj. Naloga naj bi bila samo v tem, da z branjem Marxovih del doženemo to novo, marsikdaj avtorju samemu nezavedno spoznavno strukturo in se hkrati osvobodimo spoznavne teorije, ki vidi spoznanje že v objektu, kot kepo zlata v jalovini. Misel si prilasti konkretno, toda hkrati ga reproducira v obliki relacij, katerih pojmovni pomen moramo spoznati. Ker vidijo ti strukturalistični marksisti bistvo neke filozofije v njeni hierarhično razčlenjeni pojmovni strukturi, menijo tudi, da je zgodovinski materializem uporaba dialektičnega materializma na zgodovino. Revolucionarni specifičnosti marksistične pojmovne strukture pa naj bi se zaprl, kdor ji pridaja samo funkcijo, da, recimo, razlaga pojme klasične politične ekonomije s stališča zgodovinskega razvoja, že zato, ker je Heglova predstava časovnega kontinuuma in razlaga dogodka kot dela celote napačna. Splošne zgodovine sploh ni, marveč imamo le specifično strukturo pojmovanja zgodovine, nove teoretične problematike, ki je sicer v odnosu do stvarnosti, ni pa iz nje abstrahirana, ker ni nobenega homogenega prostora med pojmom in konkretno realnostjo.

Ne da bi se hoteli tukaj spuščati v kritično obravnavo tega pojmovanja, v katerem vidimo nekoliko togosti tiste mehanične razlage marksizma, ki smo jo ovrednotili kot znamenje njegove popularizacije, želimo vendarle poudariti, da so ta strukturalistična razmišljanja nenavadno spodbudna, da so odprla novo smer v razlagi marksizma in predvsem začrtala nove vidike pri obravnavi odločilnega problema marksističnega pojmovanja zgodovine, ki se nanaša na vprašanje, kako se pravzaprav življenjski odnosi ljudi presajajo v njihove oblike zavesti.

Filozofija prakse

Vsekakor pa se ne moremo odreči tejle ugotovitvi: po našem mnenju je ta poskus strukturalističnih marksistov neuporaben, če gre za vprašanja razvojnih zakonitosti in človeške prakse. To najbrž tudi zaradi tega, ker se je njihova metoda pokazala kot plodna — če odmislimo lingvistiko — predvsem pri analizi mitov vegetirajočih, izumirajočih plemen v pragozdovih Latinske Amerike. Zato se nam zdi, da ni naključje, da označuje v svojem glavnem delu Louis Althusser, ki vodi v Parizu to skupino ljudi kot »prisi-

ljene igralce« in ne, kakor Marx, kot ustvarjalce *in* igralce svoje zgodovine. In prav nobeno naključje ni, da Althusser pri vsem svojem občudovanju Antonia Gramscija polemizira zoper njegovo razlago marksizma kot filozofije prakse.

Pri koncepciji Antonia Gramscija se želimo nekoliko dlje ustaviti, in to ne samo zaradi tega, ker je bila aprilaska 30-letnica smrti tega misleca priložnost za praznovanje in prireditve ne samo v njegovi domovini, kjer upravičeno gledajo nanj kot na eno najpomembnejših osebnosti italijanske duhovne zgodovine. Prepričani smo, da bo miselni svet Gramscija, v katerem se marksizem pojavlja kot znanstvena metodologija za obravnavo zgodovine in za zgodovinsko iniciativo, čedalje bolj navdihoval marksistično misel, tudi zunaj Italije, kjer je še pretežno neznan.

Gramscijeva razlaga marksizma kot filozofije prakse ni sovpadala z merili in oblikami, ki so bile značilne za Socialistično internacionalo pred prvo svetovno vojno in za Komunistično internacionalo med obema vojnama; ni sovpadala s tisto prirodoslovno razlago družbenih in zgodovinskih zakonov, ki je navezovala na nekatere Marxove formulacije in predvsem na nekatere izjave Engelsa, razlago, ki je prav gotovo ustvarila aromo popularizirajočega marksizma, ki pa si je — kar je Gramsci po našem mnenju upravičeno ugotovil — navzela mistificirajoči značaj in je oblikovala temeljne teze za dogmatično okostenelost marksizma.

V tej prirodoslovni razlagi razvojnih zakonitosti in zgodovinskih vzročnih zvez se je zgubila možnost alternative kakor tudi odgovornost človeka in končno tudi vsako vprašanje vesti — kar seveda velja v enaki meri tudi za strukturalistično razlago marksizma. Gramsci se je bal, da se utegne marksizem razvrednotiti v ideologijo — v slabem pomenu besede — in da utegne s sklicevanjem na znanstvenost prevzeti vulgarnomaterialistične poteze.

V Gramscijevi filozofiji prakse, ki se varuje preveč samozavestnih prerokovanj, ima zakonitost družbenega razvoja tendenčni značaj, v njej se pojmuje spoznanje kot del razvoja, v njej so praktične odločitve delujočih ljudi odločilne za ritem, barvo in končno za samo realizacijo tendence; ne izključuje razdobja reakcije in stagnacije, celo ne takega padca v barbarstvo, ki ga je že Marx označil kot mogočo alternativo socializmu in proti kateremu »trdni zakon zgodovine« ne more izdati nobene zavarovalne police. Zanesljiv je samo boj, ki ga je moč prej dobiti, če uporabimo zorni kot marksistične obravnave zgodovine in družbe.

Marksizem je filozofija, ki je tudi politika, in politika, ki je tudi filozofija. Toda filozofija prakse ni podrejena neki splošni vulgarnomaterialistični metafiziki, ampak je — kot to ustreza samemu Marxovemu razvoju — »posvetovljenje in absolutna tostranost misli«, »absolutni humanizem zgodovine«. Velika pridobitev marksizma je v tem, da ne loči filozofije od teorije zgodovine in politike, da se v njem zgodovina prekriva s filozofijo.

Z dvema primeroma naj osvetlimo plodnost Gramscijeve razlage marksizma in s tem tudi podpremo stališče, da se bo okrepil

spodbudni in navdihovalni vpliv Gramscijevega miselnega sveta na renesanso marksizma:

a) Naravno je, da je razlaga marksizma kot znanstvene metodologije za obravnavo zgodovine in za zgodovinsko iniciativo — kot filozofije prakse — povezana z nacionalno komponento, z — marksistični misli ustrezno — različnim ravnanjem glede na različne razmere, ki je še pred kratkim bilo žrtev avtoritativne šablone. Prepričanje o nujnosti diferencirane uporabe marksizma je bilo prvotno nekako samo po sebi umljivo. Mladi Lenin je leta 1899 pisal v izgnanstvu: »Mi nikakor ne gledamo na Marxovo teorijo kot na nekaj dokončnega in nedotakljivega. Nasprotno, prepričani smo, da je postavila samo temeljni kamen tisti znanosti, ki jo morajo socialisti razvijati dalje v vseh smereh, če nočejo zaostati za življenjem. Mi mislimo, da je posebno za ruske socialiste potrebno, da samostojno razvijajo Marxovo teorijo, kajti ta teorija nam daje le splošna napotila, ki jih je treba v konkretnih razmerah drugače uporabljati v Angliji kot v Franciji, v Franciji pa drugače kot v Nemčiji, v Nemčiji drugače kot v Rusiji.«

Kasneje pa so postavljali, sklicujoč se na Lenina, naravnost obvezne norme, ki so označevale ruski vzorec revolucije kot splošno veljaven za zgodovinsko iniciativo v vseh deželah. Toda ravno posebnost tega vzorca v deželi, v kateri so še neizrabljene rezerve buržoaznodemokratske revolucije lahko izkoristili kot gonilno snov za socialistični preobrat, je spodbudila Antonia Gramscija neposredno po oktobrski revoluciji k temu, da je napisal članek, ki je ocenjeval rusko oktobrsko revolucijo kot zmago nad tisto naravoslovno razlago marksističnega pojmovanja zgodovine, ki je razrezala zgodovinski razvoj v med seboj lepo ločene zgodovinske stadije. Zato ni prav nič čudnega, marveč je celo značilno, da je Antonio Gramsci od vsega začetka poudarjal specifičnost problematike v razvitih deželah Zahodne Evrope, v katerih se socialistična perspektiva srečuje z drugačnimi predpostavkami, kot so se z njimi srečali boljševiki, v katerih je potrebna strategija z daljšim dosegom, predvsem pa intelektualna in moralna preobrazba, ki bi bila komaj mogoča, če ne bi zanjo pridobili del tako imenovanih tradicionalnih intelektualcev.

V razlagi marksizma pri Antoniu Gramsciju vidimo tudi spodbudo, da osvobodimo marksizem določene evropske ideologije, ki je z njo nedvomno obremenjen. Gramsci sam je večkrat zagovarjal misel, da je marksizem summa, vrhunec zahodnoevropske misli, v kateri je v Heglovem smislu presežena renesansa, reformacija, francosko prosvetljenstvo, angleška politična ekonomija in nemška klasična filozofija in je zato povezan s predstavami, upanji in tradicijami zahodnoevropske duhovne zgodovine. Kjer nimamo te predzgodovine, kjer poteka drugačen duhovni in kulturni razvoj, kjer so se razvile drugačne predstave in upanja, mora znanstvena metoda za obravnavo zgodovine in za zgodovinsko iniciativo — kot se nam zdi — popolnoma naravno, v skladu z marksizmom, navzeti drugačne oblike, izdelati drugačne sklepe, ki jih ne moremo kratko malo odkloniti kot nemarksistične, ker niso prežeti z

ideologijami, ki so značilne za zahodnoevropsko zgodovino. Marksistični pojmi, marksistična spoznanja, marksistični vidiki lahko nazvamejo na drugih kontinentih in v drugih kulturah popolnoma svoje in specifične oblike. Prenapeta nadutost, da jim predpisujemo obvezne recepte, kaj je in kaj ni marksistično s stališča modernega delavskega gibanja, spominja na predstave Krištofa Kolumba, ki je hotel — kot izhaja iz njegovih dnevnikov — v »novem svetu« dobiti brezpogojno potrdilo za marsikateri mit starega sveta; prepotentni evropocentrizem prav tako nasprotuje filozofiji prakse kot »maoizem«, ki, sklicujoč se na marksizem, predpisuje razvitim kapitalističnim deželam izkušnje »dolgega pohoda«.

b) Končno se nam zdi ne najmanj blagodejen učinek Gramscijeve razlage v tezi, ki poudarja aktivno komponento marksistične dialektike, ki združuje teorijo in spremembe v teorijo sprememb, filozofijo in revolucijo pa v filozofijo revolucije. Znana floskula, da revolucionarna teorija v našem času in na naši zemljepisni širini ne najde več naslovljenca — pri čemer ostane ob strani vprašanje, ali ti naslovljenci dobivajo dejansko revolucionarno teorijo, to je teorijo, ki bi ustrezala razmeram našega časa — ta floskula poudarja nevarnost, da se marksizem v nekaterih razvitih kapitalističnih deželah zreducira na neke vrste telovadbo v podjetju, ob kateri bi pozabili, da je marksizem filozofija, ki je tudi politika. Filozofi so svet različno razlagali, toda treba ga je spremeniti, je razglašal Marx v svojih »Tezah o Feuerbachu«. Marksisti se ne smejo zadovoljiti s tem, da razlagajo spremembe, tudi ne s tem, da spremenijo razlago sprememb. Samo v soočenju s stvarnostjo, obvladovanju te stvarnosti, v njenem spreminjanju se lahko razvija marksistična misel. Če se pogosto poudarja pogrošna resnica, da moramo misliti, če hočemo delovati, da pa moramo tudi delovati, če hočemo razvijati sposobnost mišljenja — in v tem vidimo enega izmed korenov za dezideologizacijo delavskega gibanja — velja še posebno za teorijo revolucije, za revolucionarno teorijo, da more nujno opešati in postati brezkrvna, če se loči od problemov in nalog, ki jih zastavlja sedanji čas. Ne moremo se pridružiti pojmovanju, »da je praksa, ki naj bi jo upoštevali, popačena« in da je realnost sodobnega sveta usmerjena »zoper tradicionalne teorije, tudi doslej najboljše«, oblikujoč in opravičujoč tako le »srečo v duhu« (Adorno, »Negative Dialektik«, str. 240).

* * *

O tej sodobnosti smo govorili, ko smo v kratkem pregledu orisali nekatere izmed oblik, v katerih se giblje renesansa marksistične misli. Ravnali smo v skladu z Marxovo besedo, s katero je odklonil, da bi govoril o pesmi bodočnosti — in dejansko sta šele avtomacija in atomska energija omogočili nastanek družbe, v kateri bo lahko vsak dobil po potrebah. Toda v tukaj skiciranih oblikah se je prihodnost marksizma že začela, kar bo prišlo tudi do izraza v različnih komentarjih, s katerimi bomo v kratkem praznovali stoletnico prvega zvezka »Kapitala«, najpomembnejšega Marxovega dela.

To delo je bilo prav gotovo napisano na določeni stopnji razvoja kapitalistične družbe, je pa vendar predvidelo bistvene razvojne tendence, predvsem tisto ločitev lastnine in funkcije kapitalista, ki se v njej kaže možnost in nujnost nove družbene strukture. Že Marx je govoril v »Kapitalu« o tem, da lastniki tovarn prepuščajo vodenje podjetij managerjem, da delniške družbe opozarjajo na preživelost kapitalistične lastnine proizvodjalnih sredstev — in nastanek monopolov, vloga državne lastnine in državne intervencije v proizvodnji so nov dokaz, da je kapitalistična lastnina proizvodjalnih sredstev na področju velikih in življenjsko pomembnih proizvodjalnih in prometnih sredstev izgubila svojo zgodovinsko funkcijo.

Seveda čas v sto letih po izidu prvega zvezka »Kapitala« ni miroval, ne nazadnje zaradi učinka, ki ga je imel marksizem. Vztrajno izžarevanje njegovega miselnega sveta je očitno ne samo v dejstvu, da igrajo marksistična ali z marksizmom navdihnjena pojmovanja pomembno, čedalje večjo vlogo, ampak tudi v okolščini, da kritiki Marxa, kot je pisal Sartre — in v tem primeru se lahko z njim strinjamo — praviloma navajajo zoper marksizem predmarksistične teoreme, in to tudi takrat, kadar se sklicujejo na spremenjene razmere in razvoj v razdobju po Marxu.

Prevedel: A. Bibič

Družbeno-ekonomski vidiki gospodarskih reform v socialističnih deželah

V skoraj vseh evropskih socialističnih državah zadnja leta pospešeno pripravljajo in izvajajo gospodarske reforme. Izjemi sta le Romunija, kjer poudarjajo, da že dosedanji sistem upravljanja zagotavlja nagel razvoj gospodarstva, tako da se reforma čuti le v nekaterih metodah planiranja, ter Albanija, v kateri sta gospodarstvo in družbenopolitični razvoj močno pod vplivom kitajske politike; v vseh ostalih socialističnih državah Evrope so zdaj sredi uvajanja gospodarskih reform, katerih ukrepi niso le korekture starega, marveč pomembne spremembe tako metod upravljanja gospodarstva kot vsega gospodarskega sistema; posledice se čutijo tudi že na drugih področjih družbenopolitičnega življenja.

I

Preden je prišlo do praktičnih ukrepov za reorganizacijo in do konkretnih sklepov centralnih partijskih in državnih vodstev, na katere je formalno vezano uveljavljanje gospodarske reforme, je potekala široka razprava o problemih gospodarske politike in gospodarskih sistemov v socializmu tako med ekonomisti—znanstveniki kot tudi v vrstah vodstev; v teh razpravah so iskali možnosti za najbolj ustrezno prilagoditev dosedanjega centralističnega sistema vodenja planskega gospodarstva zahtevam sodobnega socialističnega gospodarstva. Bilo je očitno, da morajo dobiti ekonomski zakoni širše in bolj sproščene možnosti učinkovanja — problem je bil le ta, kako naj jih usmerijo in uskladijo z obstoječim sistemom. Zato so kljub dvomom in rezervam zelo skrbno spremljali potek izvajanja gospodarske reforme v Jugoslaviji ter zelo pazljivo proučevali sleherni eksperiment, ki je bil v večini socialističnih dežel sprva sprejet z dokajšnjo negotovostjo oz. previdnostjo.

Formalne sklepe o izvajanju gospodarske reforme so sprejeli večinoma konec leta 1965 in v začetku leta 1966. Tej problematiki so bili posvečeni tudi posebni plenumi centralnih komitejev partij; kongresi, ki so bili v teh deželah sklicani kmalu po tem, so že ugotavljali ugoden razvoj prvih reformnih ukrepov ter sprejeli sklepe o njihovem nadaljnjem izvajanju.

Pomembno je tudi dejstvo, da začetki izvajanja gospodarskih reform večidel sovpadajo s prehodom na nove petletne načrte gospodarskega razvoja. To je omogočilo, da so planski kazalci že od samega začetka bolj prilagojeni zahtevam reforme, da se pospešijo ukrepi za zmanjšanje dotlej nastalih disproporcij v razvoju posameznih gospodarskih panog, na kar je reforma še posebej opozarjala. Razen tega so morali pri sestavljanju novih načrtov upoštevati tiste probleme gospodarskega razvoja, ki so bili dotlej, v sistemu administrativnega centralističnega upravljanja, prikriti.

Med izvajanjem zadnjih petletnih oz. sedemletnih načrtov je prišlo do številnih reorganizacij vodilnega gospodarskega aparata, spremenila pa se je tudi koncepcija gospodarske politike. Mnogokrat je bilo treba zelo radikalno spreminjati planske kazalce in usmeritev gospodarskega razvoja države, da bi ublažili neskladja, ki so zavirala nadaljnji razvoj gospodarstva. Primat razvoja težke industrije v socializmu uradno ni bil nikjer zanikan, v praktični politiki pa je prišlo pri usmeritvi do resnejših sprememb. Povečanje proizvodnje jekla in strojev je še naprej v središču pozornosti, vedno več prostora pa dobivajo tudi druge panoge, zlasti one, ki so najbolj pomembne za dvig življenjskega standarda množic. Kmetijstvo, lahka in prehrabena industrija, dejavnosti, namenjene zadovoljevanju potreb prebivalstva — torej panoge, ki so bile doslej konstantno v drugem planu gospodarskega razvoja teh dežel, dobivajo zdaj vidnejše mesto. Potrebe po hitrejši rasti življenjskega standarda zdaj ne presojajo več, kot da je nekakšen oddaljen in zgolj humanitaren cilj socialistične družbe, marveč jo ocenjujejo kot realno nujnost ter pogoj za uspešno uresničevanje ciljev reforme in planskih nalog gospodarskega razvoja. V tem obdobju je prišlo tudi do pomembnih reorganizacij gospodarskega aparata. V ZSSR so osnovali in kasneje razformirali sovnarhoze, organe, ki so upravljali gospodarstvo po teritorialnem načelu; v vrsti držav so se spremenile vloga in pristojnosti ministrstev za gospodarstvo; ustanovljene so bile nove generalne uprave in poslovna združenja, ki jih ponekod, npr. na Poljskem, v zadnjem času pa tudi v ČSSR, radi

imenujejo »socialistični koncerni«; spreminja se mesto terenskih organov oblasti v sistemu vodenja gospodarstva; česte so spremembe v pristojnostih proizvodnih podjetij. Namen vseh teh in še drugih organizacijskih in političnih ukrepov — za njihovo uresničevanje skrbe tako partijska kot državna vodstva — je bilo tipanje za najbolj primerno novo organizacijsko obliko, za kar najmanj bolečim spreminjanjem obstoječega stanja, za tem, da bi jih približali zahtevam sodobnega razvoja gospodarstva ob istočasnem ohranjanju temeljnih postulatov centralističnega vodenja. Že tedaj, mnogo bolj določno pa med izvajanjem reforme, je bila poudarjena zahteva po natančnejši določitvi mesta in vloge podjetja v celotnem gospodarskem sistemu. Čedalje bolj jasne in odločnejše so zahteve, naj bodo podjetja osnovne celice socialističnega gospodarskega sistema, iz katerih morajo izhajati in na katerih morajo temeljiti vse odločitve s področja gospodarskega življenja dežele. Zato mnogi menijo, da bi povečevanje pravic podjetja, ki bi izhajalo iz enostavnega prenašanja kompetenc, ki jih imajo zdaj centralni organi, ne bila prava rešitev. Decentralizacija brez vsebinsko spremenjenih odnosov ne bi približala zelenih ciljev. Podjetja naj bi postala dejavnik, ki gospodarsko politiko tudi oblikuje in ne samo urešničuje. Taka hotenja so se začela — čeprav le delno — urešničevati v ČSSR; na Madžarskem poudarjajo, naj se ministrstva ukvarjajo s problemi, ki so pomembni za vse gospodarstvo. Vendar gre ta proces zelo počasi; očitno je namreč, da si centralni organi prizadevajo ohraniti svoje vodilne položaje čim dalj in kar najmanj okrnjene.

II

Med praktičnimi ukrepi, ki imajo največ skupnega v vseh socialističnih državah, v katerih vpeljujejo gospodarske reforme, so ukrepi, ki zadevajo plan in planiranje. Planski značaj socialističnega gospodarstva pogosto izenačujejo s centraliziranim planiranjem ter obstojem obveznega plana kot poglobitvenega regulatorja gospodarskih gibanj. Toda hkrati se uveljavlja spoznanje, da je potrebno sistem in metode planiranja izpopolniti ter jih prilagoditi zahtevam tržnih zakonov. Usklajevanje tega medsebojnega odnosa — plana in trga — je eden osrednjih problemov aktualne praktične politike pri uresničevanju reforme. Zato so med prvimi ukrepi dobili posebno vidno mesto odloki o spremembi metod planiranja, o širšem uveljavljanju ekonomskih zakonov ter nji-

hovem vplivu na sam proces planiranja, o širšem in enakovrednejšem sodelovanju nižjih organov in podjetij pri planiranju. Na Poljskem so vpeljali tri faze planiranja: v veljavi so alternativni plani, z zakonom pa so zagotovljene tudi pravice organov delavskega upravljanja v procesu planiranja in sklepanja o planu. Na Madžarskem se centralni organi vse bolj usmerjajo na planiranje tistih elementov, ki so pomembni za gospodarstvo kot celoto; podobno so začeli tudi v ČSSR in v drugih državah. Za vse države je značilno to, da se je s spremembami metod in sistema planiranja vidno okrepila vloga proizvodnih podjetij in ponekod tudi pomen lokalnih organov oblasti. Centralni organi se vse bolj in predvsem usmerjajo na dolgoročno, perspektivno planiranje, ki v teh deželah zajema obdobje petnajst pa tudi dvajset let — medtem ko se težišče operativnega planiranja čedalje bolj prepušča nižjim organom in podjetjem. To usmeritev izpričuje tudi občutno zmanjšanje planskih kazalcev, ki jih podjetja dobivajo od višjih organov. V Sovjetski zvezi, npr., se je v podjetjih, ki so vključena v gospodarsko reformo, število planskih kazalcev iz centralnih organov zmanjšalo na pet do sedem — v primerjavi z nekdanjimi 50—70; toda ti še veljajo za podjetja, ki poslujejo po starem sistemu. V ČSSR je, npr., plan za leto 1965 vseboval 1.120 obveznih kazalcev, medtem ko ima petletni plan za obdobje 1966/70 le približno 50 obveznih in 350 orientacijskih kazalcev; med uvajanjem reforme dobivajo podjetja vedno več možnosti za samostojnejše načrtovanje, tako da se centralni plan postopno spreminja iz obveznosti v orientacijo.

O bistveno drugačnem odnosu do plana in planiranja govori tudi dejstvo, da si prizadevajo kar najbolj izrabiti ekonomske oz. tržne zakone. Od dosedanjega fizičnega obsega proizvodnje se težišče planiranja prenaša na rentabilnost. Dobiček podjetja so do nedavnega ocenjevali kot kategorijo, ki se pojavlja izključno le v kapitalističnem gospodarstvu; zdaj postaja osrednji element plana in najpomembnejše merilo za ocenjevanje uspešnosti podjetja. Pomen, ki ga pripisujejo tej ekonomski kategoriji v sedanjem procesu izvajanja gospodarskih reform, je mogoče razbrati tudi iz različnih načinov obračunavanja, raznih načinov in oblik vključevanja dobička v plan, iz različnih oblik in možnosti rabe dobička kot instrumenta za materialno stimuliranje proizvajalcev ter kot elementa za perspektivno planiranje. Ko so že osvojili tak odnos do dobička podjetja, potem je nujno, da je prišlo tudi do sprememb v sistemu financiranja gospodarstva kot tudi načina formiranja in porabe fondov v podjet-

jih. Nikogar več ne zadovoljuje splošen pojem o vsenarodni lastnini sredstev za proizvodnjo in ravnodušen odnos do te lastnine, do načina in ciljev njene rabe. Vpeljani so amortizacijski fondi, davek na osnovna in obratna sredstva. Probleme investicijske izgradnje, rekonstrukcije in širitve podjetij urejajo zdaj večidel prek bank in kreditov in ne več prek proračunov; težijo h kar najbolj hitremu in uspešnemu oplojevanju in k naglemu kroženju kapitala; le-to postaja merilo uspešnosti njegove porabe. V mnogih državah so ponovno v veljavi že zdavnaj pozabljene kategorije, ekonomski zakoni dobivajo svojo veljavo, čeprav marsikje še razpravljajo, ali je njihova oživitev v skladu s cilji socialistične družbe.

III

Posebna značilnost in skupna lastnost gospodarskih reform, ki jih izvajajo socialistične dežele, je velik poudarek materialnemu stimuliranju proizvajalcev. Ne da bi opustili moralne stimulanse (tudi za naprej ohranjajo večino doslej uveljavljenih oblik tekmovanja in moralnega stimuliranja), zdaj v te oblike vključujejo čedalje več elementov neposrednega materialnega nagrajevanja. Veliko pozornost so posvetili obdelavi novega sistema nagrajevanja — sistemu plač kot obliki garantiranih prejemkov kakor tudi premiranju ter si prizadevajo, da bi obe obliki nagrajevanja kar najbolj prilagodili novemu sistemu upravljanja gospodarstva. Zato so se spremenili tudi dosedanji pogledi na problem plač kot obliko fiksnih prejemkov. Čedalje resneje se zastavlja vprašanje, ali je poraba dela najprimernejše merilo za delitev osebnih dohodkov ali pa bi bilo treba zaslužek povezovati z rentabilnostjo in dobičkom podjetja. Zato, npr., nekateri sovjetski ekonomisti poudarjajo, naj bi garantirane plače, enotni plačilni razredi ter sistem tarifnih pravilnikov zagotavljali določeno enakomernost glede nagrajevanja na vseh področjih družbenih dejavnosti, naj bi torej sistem enake plače za enako delo obdržali — toda s pogojem, da tvori plača samo del zaslužka (v podjetjih, ki že delajo po novem sistemu, predstavlja plača 70—90% zaslužka), da pa naj bi ostali prejemki pritekali iz čistega dobička podjetja; bili bi torej neposredno odvisni od realizacije proizvodnje in od rentabilnosti poslovanja. Razreševanja tega in vrste drugih problemov, ki so postali aktualni v obdobju izvajanja gospodarskih reform, so v različnih deželah različna. Ponekod se odločajo za individualno stimuliranje proizvajalcev, drugod

posvečajo posebno pozornost nagrajevanju tehničnega in vodilnega kadra, tretji zavestno forsirajo nagrajevanje samo določenih kategorij delavcev ali proizvodnjo določenih artiklov itd.; dejstvo pa je, da skušajo centralna vodstva prav ta element zaslužka proizvajalcev povsod čimdalj in čimbolj trdno zadržati v svojih rokah. Zato ni naključje, da podjetja kljub zmanjšanemu številu iz centra določenih planskih kazalcev nimajo pravice do samostojnega določanja plačnega fonda, tako da so glede delitve osebnih dohodkov še naprej zelo utesnjena.

IV

Za razumevanje bistva gospodarskih reform v posameznih deželah so značilne tudi oblike ter hitrost njihovega uveljavljanja. V SZ so začeli uvajati reformo postopno, samo v posameznih podjetjih. Najprej so izbrali nekaj podjetij, ki so v eksperimentalne namene prešla na »novi sistem planiranja in ekonomskega nagrajevanja«. Šele po uspešnem prehodu na »novi sistem« ter po zadovoljivih rezultatih v teh prvih 43 podjetjih so šli dalje. Tako je v letu 1966, prvem letu reforme, poslovalo po novem sistemu približno 700 podjetij. Ta proces je bil v prvih štirih mesecih letošnjega leta, ko se je pridružilo prvim podjetjem še 2000 novih, nekoliko živahnejši, vendar pa še vedno dokaj umirjen. Zdaj posluje po novem sistemu približno 2700 od skupno 43.000 industrijskih podjetij, kolikor jih je v SZ, ali nekaj več kot 6%; čeprav so to večidel večja (ne pa največja) podjetja, računajo, da dela v njih približno 20% vseh delavcev, ki proizvajajo 20% vseh industrijskih proizvodov.

Popolnoma drugačen je proces uvajanja gospodarske reforme v ostalih socialističnih državah. Na Poljskem je težišče raziskovanja na eksperimentalnih podjetjih. Zanja so pripravili cel »paket« ukrepov. Zanja velja poseben način in režim planiranja proizvodnje in distribucije, imajo poseben sistem nagrajevanja in razdelitve fondov podjetja, imajo drugačen položaj na trgu ter posebne pravice tako v odnosu do centralnih organov kot tudi glede notranjega planiranja in organizacije proizvodnje. Njihova naloga je, da preizkusijo učinkovitost vseh ukrepov ter potrdijo primernost in možnost uvajanja novega sistema v vse gospodarstvo. V NDR posvečajo največjo pozornost utrjevanju novih cen, ker sodijo, da bi zadovoljiva rešitev tega pospešila ureditev ostalih problemov; problem cen je zanje celo pogoj za uspešno izvajanje reforme. Na Madžarskem so se na reformo priprav-

ljali vse do letošnjega leta; šele pred nedavnim se je začela prva faza njene praktične realizacije; kljub temu pa lahko trdimo, da je hitrost izvajanja reforme mnogo hitrejša pa tudi uspehi so bolj vidni kot v nekaterih drugih državah, ki so začele z gospodarskimi spremembami že dosti prej. V Bolgariji so še vedno v fazi priprav, tako da je praktično uvajanje reforme omejeno zgolj na nekatere spremembe v planiranju ter zvečanje pravic podjetij. V ČSSR je letos v teku zelo uspešno in razsežno izvajanje reforme. Preden so začeli praktično ukrepati, pa tudi po uveljavitvi teh ukrepov, je potekala zelo temeljita in odprta razprava, ki je mnogo prispevala k temu, da so v deželi našli najbolj primerne in najbolj učinkovite poti za izvajanje reforme. Zato je reforma v ČSSR odšla najdlje tudi glede menjanja obstoječega sistema. Tu ne gre več za preprosto decentralizacijo in prenašanje pravic z ministrstev na nižje organe in podjetja, temveč za resne spremembe gospodarskega sistema ter metod vodenja gospodarstva. Razen vpliva subjektivnih sil, ki so tako v ČSSR kakor tudi v drugih državah dojele nujnost reform ter se zavzele za njihovo realizacijo, so k zdajšnjemu tempu in globini izvajanja reforme v ČSSR prispevale tudi objektivne okolnosti: namreč visoka stopnja razvoja proizvodjalnih sil, ki se lahko razvijajo naprej le z intenzifikacijo in modernizacijo proizvodnje; ta cilj pa je bilo vse teže uresničevati v okvirih dosedanjega sistema, z metodami administrativnega vodenja gospodarstva.

V

Na splošno sodijo, da je ves dosedanji proces izvajanja gospodarskih reform še vedno v eksperimentalni fazi, na stopnji iskanja poti za njihovo uresničevanje. Zato tudi rezultate prvih reformnih ukrepov zelo skrbno proučujejo. To velja tako za tiste, ki so terjali radikalnejše spremembe dosedanjega sistema in prakse, kot za one, ki so v sleherni novosti videli nevarnost za infiltracijo kapitalizma. Raziskovali so rezultate lastnih eksperimentov kot tudi izkušnje drugih držav. V SZ so posebej proučevali rezultate vsake nove skupine podjetij, ki se je vključila v reformo. Ugotovili so, da je ne samo skupina prvih 43, marveč tudi skupina 700 podjetij, ki se je leta 1966 vključila v »novi sistem planiranja in ekonomskega stimuliranja«, dosegala boljše rezultate kot sorodna podjetja, ki še vedno poslujejo po starem sistemu; rezultati so bili ugodnejši tako glede bruto proizvodnje

kot tudi glede rentabilnosti in produktivnosti dela. Pri 5% splošnem povečanju produktivnosti dela v vsej industriji leta 1966 so omenjena podjetja zvečala produktivnost dela za 8%; medtem ko je čisti dohodek v industriji znašal 10%, so podjetja, ki delajo po novem sistemu, dosegla skoraj 25%. Podobne rezultate so zabeležili tudi na Poljskem; pozitivne ocene tovrstnih dosežkov na Madžarskem in v ČSSR pa najboljše osvetljuje dejstvo, da so izkušnje prvih eksperimentov že prenesli na vse gospodarstvo.

Hkrati pa opozarjajo tudi na vrsto napak in težav, na katere so podjetja naletela. V SZ često ugotavljajo da uspehov teh podjetij ne morejo obravnavati kot tipične niti jih ne gre obravnavati le kot posledico novih instrumentov. Poudarjajo, da je po novem sistemu poslovalo največ takih podjetij, ki so že dotlej dosegala dobre rezultate, da so bila za prve poskusne skupine izbrana večinoma rentabilna podjetja z moderno opremo ali vsaj taka, ki so se zlahka modernizirala, podjetja, ki jim ni primanjkovalo strokovnih kadrov itd. Zato menijo, da je za posploševanje dosežkov še prezgodaj; ko bodo po novem sistemu poslovale kompletne industrijske veje, bodo razen dobrih, rentabilnih podjetij, v nov sistem vpeljana tudi slabša, nerentabilna. Temeljito bo treba proučiti njihovo ponašanje v novih razmerah ter odločati o njihovi usodi. Podobni in še bolj odkriti so odmevi na Poljskem. Tam so prihajale iz vrst gospodarstvenikov neprestane zahteve po pogumnejšem izvajanju reforme, istočasno pa so obstajala tudi prizadevanja, da nekatere negativne pojave, podedovane od prejšnjega sistema, pripišejo vplivom novih ukrepov, da bi jih kompromitirali. To so predvsem argumenti onih sil, ki niso zainteresirane za menjanje obstoječega sistema in odnosov; ker se boje za svoj položaj, terjajo veliko previdnost in postopnost pri uvajanju novih ukrepov, s tem pa še bolj počasno izvajanje reforme. Veliko bolj prepričljivo in argumentirano pa je dokazovanje drugih, ki opozarjajo, da pozitivne posledice novega sistema ne morejo priti do polnejše veljave prav zaradi ozkosti, počasnega tempa izvajanja reforme ter polovičnih ukrepov. Le-ti poudarjajo, da so doseženi uspehi le prvi koraki ter da mora novi sistem šele odkriti in sprostiti velike rezerve za nadaljnjo rast proizvodnje in krepitev socialističnega gospodarstva. Opozarjajo, da je ena največjih težav prav ta, da prehajajo podjetja v novi sistem posamično ter da morajo zato še naprej poslovati v utesnjenih odnosih, ki jim jih vsiljujejo višji organi in pa druga podjetja, njihovi poslovni partnerji, ki delajo še po starem sistemu;

da poslujejo tudi »reformirana« podjetja v sistemu centralizirane distribucije opreme in surovin z zelo zoženimi pravicami samostojnega odločanja. Niso še namreč našli ustrezne rešitve, da bi dispečersko funkcijo ministrstev ali drugih centraliziranih organov nadomestili z neposrednimi zvezami med podjetji, z neposrednimi srečanji proizvajalcev na trgu. V SZ skušajo problem neposrednih zvez urejati s prirejanjem posebnih sejmov, vendar pa le-ti olajšujejo predvsem problem ekspeditivnejšega dogovarjanja med trgovskimi in proizvodnimi podjetji o porazdelitvi nekaterih artiklov, vendar le v mejah centralizirane administrativne distribucije in v strogo določenih mejah. V nekaterih državah, npr. na Poljskem, razpolagajo eksperimentalna podjetja s svojimi proizvodi samostojneje; vendar je tudi pri njih ta samostojnost navadno omejena samo na nekatere proizvode, na neplansko proizvodnjo oziroma proizvodnjo pod posebnimi pogoji. Šele v ČSSR iščejo zdaj poti za svobodnejšo cirkulacijo blaga, ker spoznavajo — navkljub resnim odporom — da brez tega reforma ne bo imela večjih učinkov.

VI

Povsod razlagajo, da je problem cen eno osrednjih vprašanj reforme. Zlasti v NDR so temu posvetili veliko pozornost. Da ne bi prišlo do večjih pretresov v gospodarstvu in da bi bili potrošniki kar najmanj prizadeti, so reformo cen razdelili na tri faze. V ZSSR so se že l. 1966 zelo prizadevali, da bi v začetku letošnjega leta prešli na nove cene ter take metode določanja cen, ki bi bolj ustrezale nalogam in ciljem reforme. Te naloge niso izpolnili in pričakujejo, da jo bodo realizirali sredi tega leta. Pri tem ne gre za težave tehnične narave, ker najnovejši tehnični dosežki omogočajo zelo hitre in učinkovite metode izračunavanja cen. Gre za načelen odnos do tega problema. Različna so namreč pojmovanja, kakšno vlogo in mesto naj ima trg, kolikšen vpliv naj ima na formiranje cen ter prek cen na ves gospodarski razvoj. Kako to dvoje uskladiti in ali je sploh mogoče to podrediti zahtevam in zakonom plana? Ali je mogoče opravičiti prizadevanja, da se politika cen, njihovo določanje in kontrola, zadrži v kompetencah centralnih organov s skrbjo za zavarovanje interesov individualnih potrošnikov oz. da se onemogoči nekontrolirano spreminjanje (predvsem dvig) cen tistih potrošnih artiklov, ki jih na trgu teh držav primanjkuje? V ZSSR, npr., ugotavljajo, da reforma najpočasneje napreduje na pod-

ročju storitev (vanje je zajet le 1% te dejavnosti), v transportu in v nekaterih vejah lahke industrije: to počasnost povzročajo prizadevanja za to, da bi se cene ne dvigale, ker bi bil prizadet življenjski standard množic. Ohranitev garantiranih cen je za zagovornike statusa quo eden od bistvenih elementov za stabilnost trga, zlasti pa kupne moči prebivalstva. Ker pa je javnosti znana predvsem tista stran problema, ki tretira zaščito drobnih potrošnikov, uživajo zahteve centralnega aparata, da zadrži področje cen v svojih rokah, tudi podpora množic. Res pa je tudi, da umetno vzdrževanje cen nekaterih vrst blaga pod ravnijo ekonomskih cen, sistem njihovega dotiranja, sistem distributiranja deficitnih artiklov, delitev tržišča ter drugi vzporedni pojavi, pri katerih ima centralna administracija posebna pooblastila, že zbuja odpor podjetij, ki vidijo v tem omejevanje pravic ter resno oviro za uveljavljanje reforme.

VII

Na nadaljnji potek ter hitrost izvajanja reforme vplivajo tudi neposredne zveze in splošna razširitev ekonomskih odnosov z zunanjim svetom, zlasti s trgov zunaj meja držav SEV. Gospodarstva najbolj razvitih socialističnih držav čedalje močneje čutijo nujnost, da zaprto tržišče ter težnjo k avtarkičnemu razvoju gospodarstva zamenjajo s kar največjim vključevanjem v mednarodno delitev dela — ker se čutijo dovolj močne za neposredno tekmo na svetovnem trgu. Že sedaj, na začetku izvajanja reforme, se je češkoslovaško gospodarstvo odločilo za večjo specializacijo ter opustilo nerentabilno proizvodnjo cele vrste artiklov. Tudi v NDR in na Madžarskem ugotavljajo, da povečanja proizvodnje ni več mogoče dosežati s preprostim širjenjem gospodarstva —, če ne zaradi drugega, pa zaradi pomanjkanja nove delovne sile. Ta okoliščina ni enako pomembna za vse socialistične države: V ZSSR, v Romuniji in Bolgariji sodijo, da še niso izčrpane vse možnosti za nadaljnji ekstenzivni razvoj in da naj poteka intenzifikacija vzporedno z ekstenzivnim razvojem gospodarstva. Na Poljskem se pojavlja kot eden od najresnejših problemov zadnjega petletnega načrta razvoja zaposlovanje nove delovne sile, zlasti delovne sile, ki priteka z vasi, kot tudi mladine, ki išče prvo zaposlitev. Problem velikega števila mladine, ki se želi zdaj vključiti v gospodarstvo, je posledica neenakomernega povečanja števila delovne sile oziroma izredno visoke natalitete v prvih povojnih letih. V tekočem petlet-

nem obdobju mora Poljska zagotoviti poldrugi milijon novih delovnih mest; izhod iščejo predvsem v novih investicijah, istočasno pa opozarjajo na možnosti in potrebo po naglejšem razvoju terciarnih dejavnosti. Toda ukrepi gospodarske reforme ta problem zaostrujejo ter terjajo radikalne razrešitve; zaradi tega prihajajo kdaj pa kdaj v navzkrižje s stališči sindikatov. V SZ (pa tudi v nekaterih drugih državah) je po sodbi sindikatov neogibno, da se mora modernizacijo podjetij, uvajanje nove tehnike, tudi zavestno zadrževati, da hitrost odliva odvečne delovne sile ne bi prehitevala možnosti za njeno zaposlovanje na novih delovnih mestih. Zato tudi kampanja na Poljskem pred dvema letoma, naperjena proti pre-naglemu zaposlovanju nove, pogosto odvečne delovne sile, ni imela večjega učinka, ker se je razblinila v prizadevanjih, da mora spremljati sleherno osvobajanje delovne sile tudi ustrezno odpiranje novih delovnih mest. Tako iščejo in vidi-jo nekateri rešitev v nadaljnjem ekstenzivnem razvoju gospodarstva; drugi vidijo razrešitev tega problema v skrajšanju delovnega dne ter razširitvi terciarnih dejavnosti; to zadnje je možno le tako, da se hitreje dvigne življenjska raven, ki pa jo lahko zagotovi le povečana storilnost dela.

VIII

Razprave — ki so bile in ki se še nadaljujejo —, o gospodarski reformi, o uveljavljenih konkretnih ukrepih ali o ukrepih, ki jih še pripravljajo, so se najpogosteje zadrževale ob vlogi trga ter vplivu tržnih zakonitosti na socialistično gospodarstvo. Pri tem sta se dokaj pogosto srečevali dve skrajnji stališči — pojmovanje ekonomskih zakonov in vloge tržišča kot kategorij, ki so lastne kapitalizmu in ki ne morejo pozitivno vplivati v okvirih planskega socialističnega gospodarstva; po nazorih drugih ima tržišče vlogo vsestranskega in vsemočnega regulatorja ekonomskih odnosov. Uradna politika se največkrat drži sredine ter odklanja obe skrajnosti, vendar dobiva zaradi tega prizvok kompromisarstva, kar zavira normalno izvajanje reforme. Nasprotna stališča in različne razlage reformnih zakonov ponekod izrabljajo za neupravičeno podaljševanje administrativnega uravnavanja odnosov v gospodarstvu. To so že problemi, ki daleč prese-gajo interesno področje ekonomistov; v bistvu so to elementi preraščanja gospodarske reforme v splošno družbeno reformo. Sámó dejstvo, da gre šele za prve korake reforme, da šele analizirajo prve izkušnje, nam ne sme zastreti pogleda

na možnosti in perspektive njenega nadaljnega razvoja, zlasti pa ne smemo prezreti njenih reperkusij na cel družbenopolitični sistem ter nadaljnji razvoj družbenih odnosov v socialističnih državah. Kajti določanje odnosa med planom in tržiščem, med administrativnim centraliziranim upravljanjem ter usmerjanjem gospodarskih gibanj z ekonomskimi zakoni, je v bistvu tudi določanje odnosa do države, določanje mesta in vloge države in partije.

Tudi če ne bi bilo principialno različnih pristopov k tem problemom, bi že sama tradicija in zakon inercije predstavljala resno oviro za uvajanje novih odnosov. Skozi dolgoletno prakso se je spletla močna mreža ustreznih institucij, nastali so kadri s popolnoma formiranimi nazori, zakoreninjeni so odnosi, katerih spreminjanje bi prizadelo več slojev družbe. Utrdile so se navade, ki delujejo zdaj že kot objektivni faktorji. Spremeniti bi se morali nazori o celi vrsti pojmov, vključno z razlago osnovnih zakonov socializma, kakor so bili formulirani v dosedanji teoriji. Medtem ko je obračunavanje s skrajnostmi večinoma že uspešno prebrodeno, pa je oblikovanje »sredine« še vedno zelo aktualno. Stalinove koncepcije, zlasti tiste, ki jih je oblikoval v svojem zadnjem delu, v »Ekonomskih problemih socializma v ZSSR«, zagovarjajo edino še skoraj neoporekne dogmatske sile; izolirani in nepomembni so tudi primeri osvajanja teorij nekaterih buržoaznih ekonomistov o polomu socialističnega gospodarstva, ki naj bi ga zdaj poskušali zdraviti z vnašanjem elementov kapitalističnega načina proizvodnje ter ustreznih družbenih odnosov. Toda med tema dvema skrajnostma je cela pahljača meril in pojmovanj o smereh nadaljnega razvoja socialističnega gospodarstva in socialističnih družbenih odnosov.

IX

Najprej bi se kazalo ustaviti pri debati o vlogi partije in države. V nekaterih deželah ni prišlo do javne razprave o teh problemih, toda iz odgovorov in javnih izjav ter člankov voditeljev ter vidnih avtorjev se da sklepati na resne zahteve, da se dosedanji nazori o mestu in vlogi partije ter države v socialistični družbi spremene. Hkrati poteka v nekaterih socialističnih državah, kot npr. na Poljskem, na Madžarskem in v zadnjem času zlasti v ČSSR, široka razprava o vlogi države in partije, o problemih razvoja socialistične demokracije, o institucionalizaciji zahtev neposrednih proizvajalcev, da dobe pomembnejše mesto v upravljanju gospodarstva ter

vsega družbenopolitičnega življenja dežele. Po nekaterih zahtevah, ki pa nimajo mnogo somišljenikov, naj bi se partija umaknila »na drugo linijo«, njena dejavnost pa bi se zožila na področje »čiste ideologije«. Najbolj prevladuje mišljenje — zlasti v vodstvih ter je zato odraz uradne politike —, da ne sme priti do slabitve vodilne vloge partije. To načelno stališče ima široko in enotno podporo partijskih in ljudskih množic, vendar pa se mnenja razhajajo v tem: kako, na kakšen način, s kakšnimi metodami in sredstvi ter na katerih področjih je treba zagotavljati vodilno vlogo partije.

Doslej je sam sistem določal mesto in vlogo partije ter način vodenja. Administrativnemu vodenju gospodarstva je ustrezalo svojstveno združevanje partijskih in državnih organov, dubliranje dela, vzajemna kontrola in neposredna ingerenca teh organov na vseh področjih gospodarskega in družbenopolitičnega življenja dežele. Vprašanje je, ali bodo ukrepi gospodarske reforme, ki so doslej trčili predvsem ob dejavnost državnega gospodarskega aparata, vplivali spreminjevalno tudi na dejavnost, na mesto in vlogo partije ter njenih organov? Ali lahko proces gospodarske reforme, v katerem se oblikujejo drugačni odnosi med podjetji in centralnimi državnimi organi, proces, ki prinaša nove elemente v odnose znotraj samih podjetij, pusti nedotaknjene dosedanja način dela, mesto in vlogo partijskih vodstev, ki so si v vsem delila, često pa dublirala vlogo državnega aparata? Medtem ko prenašanje funkcij centralnih državnih organov na nižje organe in na podjetja postopno uresničujejo v vseh državah, ki uvažajo reformo, so prizadevanja za enak proces znotraj partij mnogo bolj zapletena. Mnoga partijska vodstva, zlasti partijska vodstva srednjega ranga, nastopajo zaradi pretiranega občutka odgovornosti do višjih organov pri izpolnjevanje gospodarskih in drugih nalog na svojem območju često kot »gasilci«; vsak problem skušajo urediti z intervencijami. Tak stil dela sodi v sistem, ki ga je začela gospodarska reforma že uspešno spreminjati. Zato so partijski organi še najbolj primerna institucija za kakršnokoli interveniranje, kadar se centralnim organom dozdeva, da preti »nevarnost stihije« ter odstopanje od njihovih planov in zamisli. Tak status partijskih organov bi še nadalje zelo ustrezal birokratskim tendencam državnega aparata, kadar bi ta potreboval zaščito in podporo za svoje zamisli — če bi se reforma izvajala mimo njih in jih ne bi zajela vsaj toliko kot državne organe. Pojavi, da se birokratske sile zatekajo v okrilje partijskih organov, so dokaj pogostni. Razkriva jih tudi partijski tisk prek dopisov bralcev. Le demokratizacija znotraj partije je pot, po

kateri se bo le-ta otresla tendenc, ki bi lahko njen razvoj pripeljale v navzkrižje s tendencami razvoja socialistične družbe.

Spremenjeni pogoji gospodarjenja ter spremenjena vloga podjetja so znatno vplivali na delo sindikatov, organov delavskega samoupravljanja (kjer ti organi obstajajo) ter na delo ostalih organizacij, zlasti onih, ki delujejo v podjetjih. Očitno postaja, da se bo morala novim razmeram prilagoditi tudi delovna zakonodaja. Čeprav so vsa bistvena vprašanja, ki urejajo položaj delavca, njegove pravice in dolžnosti, vsebovana v posameznih aktih državnega vodstva, s tem vprašanje delovne zakonodaje še ni v celoti urejeno. Precej zakonskih določil je že zastarelih in v praksi preseženih, tako da lahko predstavljajo resno oviro za sodoben razvoj družbenih odnosov. Zato zlasti sindikati vztrajajo pri reviziji te zakonodaje ter so pripravljeni skupno z državnimi organi iskati najprimernejše rešitve. Že zdaj sindikalna vodstva v skoraj vseh socialističnih deželah obvezno sodelujejo v vsem procesu pripravljavanja zakonskih aktov, ki se nanašajo na urejanje pravic in dolžnosti delavcev.

X

Decentralizacija vodenja gospodarstva, tj. prenašanje pravic centralnih organov na nižje organe in na podjetja, ne bi smela — po nazorih, ki so v socialističnih državah še prevladujoča — zmanjševati vloge in položaja direktorja podjetja, torej principa »jednonačelja«. Ta postulat centralističnega sistema je še ostal na vseh ravneh piramide gospodarskega aparata. Toda to ne pomeni, da se položaj direktorja tudi objektivno ni spremenil. Že samo dejstvo, da se je zvečalo število zadev, o katerih odločajo na ravni podjetja, je povečalo odgovornost direktorja tako do višjih organov kot do podjetja oz. organizacij v njem. V takih primerah je direktor neposredno zainteresiran, da aktivira vse organizacije v podjetju, tako da so postale tudi njihove posvetovalne pravice pri urejanju vrste problemov pomembnejše. Pravica teh organizacij — zlasti sindikalnega in partijskega komiteja — je, da kontrolirajo delo administracije ter soodločajo pri skoraj vseh važnejših problemih podjetja: te pravice so regulirane tudi z zakonskimi akti. To dejstvo je pomembno zlasti takrat, kadar proces demokratizacije odnosov trči na odpor birokracije. Le-ta je namreč vedno pripravljena nepreciznosti zakonodajalca izrabiti za okrepitev lastnih pozicij. Administracija podjetja je po zakonu dolžna, da se posvetuje ali pa celo izvršuje sklepe sindikata, kadar gre za vprašanja, ki

neposredno zadevajo pravice delavcev, zlasti njihov materialni položaj in varnost na delovnem mestu. Skladno s spreminjanjem sistema in metod planiranja je bilo vključevanje sindikatov in ostalih organizacij v podjetjih v vsoto dejavnost le sestavni del tega procesa. V nekaterih državah, npr. na Poljskem, so planske naloge polnoveljavne šele takrat, ko jih osvoje tudi organi delavskega samoupravljanja. V procesu decentralizacije in prenašanja pravic s centralnih organov na nižje organe je prišlo tudi do prenosa nekaterih kompetenc državnih organov na sindikate. S tem se prav gotovo uveljavlja širša družbena kontrola nekaterih funkcij in dejavnosti državnega aparata; z druge strani pa dobiva ta prenos obliko identifikacije sindikata z državnim aparatom — kar lahko sindikat kdaj pa kdaj tudi ovira pri njegovi poglobilni funkciji — varovanju interesov neposrednih proizvajalcev.

V vseh državah ugotavljajo, da pomeni izvajanje gospodarske reforme tudi krepitev vloge sindikata. Posebej poudarjajo, da se zvečuje tudi vloga delavcev v upravljanju s proizvodnjo. Oblike in možnosti te funkcije delavca se razlikujejo. V vseh državah sodijo, da je prav sindikat tista organizacija, prek katere in s pomočjo katere naj se uresničujejo te pravice delavcev. V SZ npr. menijo, da so proizvodna posvetovanja najprimernejša oblika sodelovanja delavcev v upravljanju podjetja. Razen te oblike je še vrsta drugih organizacij, ki združujejo določene skupine delavcev: društvo inženirjev in tehnikov, društvo iznajditeljev in racionalizatorjev, klubi ekonomistov itd.; socialistično tekmovanje in splošna zborovanja delavcev pa imajo za najbolj množično obliko angažiranja delavcev v upravljanju podjetja. Na Madžarskem sindikati neposredno prevzemajo dosedanjo funkcijo delavskih svetov; vendar se hkrati nekoliko distancirajo od državnega aparata; sodijo namreč, da so pri istem cilju in principialno enakih nalogah poti za doseganje teh ciljev in nalog lahko različne; identifikacija z državnim aparatom bi sindikat ovirala pri izpolnjevanju njegovih nalog. Tudi poljski sindikati sprejemajo dejavnost delavskih svetov kot obliko sindikalnega delovanja, vendar imajo organi delavskega upravljanja tudi svoje samostojne funkcije.

XI

Gospodarske reforme v socialističnih državah so napravile komaj prve korake in bi bilo zato prezgodaj govoriti o kakih večjih izkušnjah in rezultatih. Dejstvo je, da so bili

leta 1966 doseženi v vseh teh državah boljši gospodarski rezultati, vendar ni osnove, da bi jih pripisovali izključno vplivom delovanja reformnih ukrepov. Ni pa tudi naključje, da so gospodarske reforme izzvale veliko zanimanje tako v teh deželah kot tudi zunaj njihovih meja. Vzroki zanimanja so seveda različni, kot so različne tudi razlage gospodarskih ukrepov in ciljev reforme.

Nič presenetljivega ni, da med apologeti kapitalizma prevladuje teza, da gre za krizo socializma, da so reforme potrdile superiornost kapitalističnega sistema proizvodnje ter da socializem, po njihovem mnenju, išče izhod v prevzemanju in uporabljanju instrumentov ter oblik kapitalističnega načina proizvodnje. Vse to naj bi po njihovem prerokovanju odpiralo pot nekakšnemu »liberalnemu socializmu«. Čeprav formalno z druge strani se bistvo kritike dogmatikov približuje gornji tezi: v vsaki spremembi birokratskega, strogo centraliziranega upravljanja gospodarstva in vsega življenja v državi vidijo »revizionizem«¹ ter nevarnost za restavracijo kapitalizma.

Opozorimo naj še na drugačne razlage in pojmovanja reform v socialističnih državah. Po sodbi nekaterih gre pri reformah samo za reorganizacijo aparata ter spreminjanje metod vodenja. S takimi razlagami bi radi zmanjšali družbeni značaj in veljavo gospodarskih reform ter jih pomensko zožili na naključne organizacijske spremembe. Cilj je jasen: onemogočiti ali pa vsaj oslabiti in zavreti njihov vpliv na ves sklop družbenih odnosov. Prav tako škodljivo kot gornje razlage pa bi bilo prepričanje, da so gospodarske reforme že zdaj prinesle tolikšne spremembe v sistem, da bi lahko govorili o njih tudi kot o družbenih reformah.

Gospodarske reforme se uresničujejo in so dejansko sestavni del procesa demokratizacije, ki je v socialističnih državah intenzivnejši zlasti zadnje desetletje. Hkrati so tudi dokaz sposobnosti socialistične družbe, da vsrkava in razvija naprej najbolj napredna hotenja, ki se pojavljajo v sodobni družbi. Zato reform ne smemo opazovati kot konfrontacijo in tekmovanje dveh sistemov, marveč kot tendenco k premostitvi razlik, k iskanju poti za skupno urejanje problemov, ki stoje pred sodobno družbo. Njihovo uspešno uresničevanje je pogojeno z razreševanjem vseh tistih problemov, ki ogrožajo svetovni mir in ki so neprestani vir nestabilnosti v mednarodnih odnosih; hkrati pa so tudi reforme same del teh pozitivnih prizadevanj.

JANKO KLIKOVAC

Vojna in arabska enotnost

Junijska vojna, njena drama in njene posledice so vrgle na površje enotnost ne samo kot osrednje, temveč tudi kot usodno vprašanje arabskega sveta. Ko preiskujejo vojno krizo v celoti, njen nagli prolog in nesrečni epilog, korenine neuspeha in prihodnje perspektive, Arabci — večidel vsi — takole sklepajo: prestane preizkušnje so uveljavile dolej največjo mero arabske solidarnosti, hkrati pa pokazale, da ta mera še zdaleč ni zadostna. V dneh in tednih konfrontacije na Bližnjem vzhodu je čustveno zблиžanje arabskih množic, politično, pa celo tudi vojaško sodelovanje arabskih vlad resnično nudilo spoštovanja vreden prizor — hkrati pa je bilo mogoče očitno opaziti, da je konkretna in učinkovita uskladitev prišla pozno in da je bila okrnjena po obsegu in delovanju. V času najbolj razburljivega arabskega združevanja se je dalo videti, da mu še mnogo manjka, če naj bi opravilo vlogo, ki mu jo namenjajo zgodovinske okoliščine in potenciali, ki so na voljo.

I

Vse arabske države ostro obsojajo dolgoletno in večstransko izraelsko izzivalno napadalnost; vse odločno zahtevajo, naj se izpolnijo temeljne obveznosti pravic in človečnosti nasproti več ko milijonu tragičnih palestinskih pregnancev; vse se ujemajo v tem, da je treba vztrajati na homogenem in odločnem stališču pri soočanju s Tel Avivom in njegovimi anglosaškimi pokrovitelji, ki poskušajo skupaj ali posamično, včasih drastično in drugič zahrbtno razbiti skupno arabsko fronto. Pa vendarle so se arabske države tudi tega vprašanja, ki sicer najlaže in najučinkoviteje združuje Arabce — se pravi konfrontacije z Izraelom — v dneh krize lotevale v bistvu različno.

Po eni tezi sta konfrontacija z Izraelom in palestinski problem že sama zase zadostna vez za vsearabsko združevanje. Po drugi tezi — to zastopa posebno Sirija — je mogoče

arabsko enotnost izgrajevati samo na strogo »revolucionarnem duhu« in samo v okvirih naprednih sil. Nekateri izmed Arabcev, konservativnejši, zastopajo tezo, da je povzročila zadnjo eksplozijo izolirana napadalnost Izraela. Drugi — Damask, Kairo, Alžir in Bagdad — pa ocenjujejo, da gre za široko mednarodno zaroto, da je Izrael figura na šahovnici Američanov in Angležev. In naposled so tudi očitno različna in pa celo nasprotna pričakovanja glede izida zaostrene konfrontacije z Izraelom. Po sirski analizi naj to soočenje pomaga revolucionirati arabske množice, ker je Izrael »prednja straža imperializma« na Bližnjem vzhodu; zadnji arabski kralji pa spet računajo s tem, da bo plima protiizraelskega odpora naplavila njihove prestole na trdnejše obale. V Damasku so mi tik pred vojno pravili, da je Husein odletel v Kairo zato, ker čuti, da mu gorijo tla pod nogami in je torej štel za neogibno, da se pokaže kot skrajni domoljub v svoji državi, v kateri je bila polovica prebivalstva Palestincev, tretjina pa beguncev.

Vojni pa tudi neposredno predvojni in povojni dnevi so dajali zglede medarabskega razumevanja, ki bi se zdeli v navadnih, »normalnih« okoliščinah nemogoči in fantastični. Ne samo, da so iraška armada in sudanske enote krenile na bojišče, ne glede na to, da ti dve državi ne mejita na Izrael, temveč je tudi Saudova Arabija izkazovala brezpogojno podporo Egiptu in Siriji, čeprav je bila z Naserjem v večletnem, de facto oboroženem spopadu zavoljo Jemena, od damaškega režima pa jo ločuje pravi ideološki prepad. Tunizija je — ob drugih solidarnostnih potezah — takoj dovolila prehod čez svoje ozemlje alžirskim enotam, ki so se pomikale proti Egiptu, čeprav je bojeval Habib Burgiba maratonsko medarabsko politično vojno z Gamalom Naserjem, tu pa tam pa se je resno bal svojega najbližjega zahodnega, za njegov okus preveč revolucionarnega sosedu. Konservativni monarhistični Maroko je razglasil soglasje z levimi »socialističnimi republikami«. Na pol fevdalna Libija je sporočila, da bo odpovedala gostoljubje ameriškemu vojaškemu oporišču, — »ker so ga uporabljali v operacijah, ki so podpirale Izrael«. Vsi arabski proizvajalci petroleja, od Perzijskega zaliva do Sahare, od najbolj srednjeveškega režima, kakršen je riadski, pa do najbolj radikalnega, alžirskega, so za časa oboroženega spopada ustavili pošiljanje petroleja Združenim državam, Veliki Britaniji in Zahodni Nemčiji kot zaveznikom izraelske vlade in posrednim krivcem za napad. Irak je umaknil svoje petrolejske depozite iz Anglije, mali prebogati šejkat Kuvait pa je pozval k bojkotu anglo-ameriškega blaga. Naser in jordanski kralj Husein sta se bratovsko objela po mnogih hudih besedah in trdih na-

vzkrižjih v preteklosti, Sirija pa se je na skupni fronti boja in sodelovanja sešla z Jordanijo, ki jo je dotlej, čisto do izbruha vojne, srdito sumila kot latentnega izdajalca in jo javno obtoževala skrivnega sporazumevanja z Izraelom in imperialisti. Libanonu kot svetovnemu tranzitnemu kraju, mednarodnemu finančnemu središču in turističnemu rajju, je bila že sama misel na vojno zelo neprijetna, pa vendar se je takoj pridružil svojim arabskim sorodnikom in vzpostavil najtesnejši vojaški stik s Sirijo, katere revolucionarnost ga sicer straši in s katero se je prerekal cela leta.

Toda — to moramo odkrito povedati — vse to so bili zgledi in prizori, ki so delovali bolj s svojo izredno patetiko v dramatičnih urah, kot pa so mogli vplivati na potek vojne in doseči določne praktične učinke. Do njih je namreč prišlo naglo, v kritičnih okoliščinah, v hipih pravcate eksplozije vsearabskih občutij, niso se pa pripravljali postopoma in konkretno, z jasnim načrtom in v natančnih oblikah. Tako je v junijski vojni arabska enotnost bolj napovedovala, kaj bi eventualno mogla pomeniti in postati, bolj napovedovala to, kot pa opravila resnično vlogo s pomembnostjo in materialno močjo.

II

Določene slabosti so se pokazale na vojaškem, političnem in ekonomskem prizorišču.

Pomanjkljivosti vojaške sinhronizacije so bile očitne po dveh plateh, v počasni koncentraciji in v neuskklajeni strategiji. Izkušene, dobro opremljene in bojovite alžirske enote so šele začele prihajati, ko se je vojna že končala. Iraškim enotam se je samo v majhnem obsegu posrečilo, da so se udeležile operacij. Sudanski efektivni so bili na poti, vojska Saudove Arabije pa je zamudila.

Potem je bila to skupna vojna — brez skupne strategije. Trije arabski sosedje Izraela so se bojevali vsak na svoje in vsak po svoji zamisli. Po končani bliskoviti vojni in potem, ko so Arabci doživeli hud neuspeh, so sirski vojaški izvedenci sešteli vojaške nauke poraza. Namesto egiptovske množične koncentracije na prednji črti, sirskih ofenzivnih poskusov in jordanske obupne obrambe — tako pravijo — bi bilo dosti primernejše, ko bi se ravnali po popolnoma drugačnem, resnično integriranem strateškem načrtu (ki bi seveda zahteval daljše, podrobnejše in daljnosežnejše priprave): ostati v defenzivi na gospodujočih višinah sirske meje; uporabiti gibčno obrambo na praznih širjavah Sinajske puščave, de-

loma prepuščajoč ozemlje sovražniku in vznemirjajoč ga nenehno z lahkimi, hitrimi oklepnimi enotami, pri čemer bi raztegovali sovražnikove preskrbovalne komunikacije — poglobitni ofenzivni udarec z močnimi združenimi silami pa bi bilo treba zadati iz smeri izbokline na desnem bregu reke Jordana, izbokline, ki se približa pri Kalkili Tel Avivu na 15 kilometrov; v primeru, da bi uspeli, bi z ozemeljskim koridorjem ob sredozemski obali presekali izraelsko državo na dvoje, jo spravili v hud vojaški položaj in popolnoma skrhalo ostrino njenega napadalnega udarca na jugu.

Čeprav so v šestih vojnih dneh zabeležili kulminacijo arabske politične sloge, pa je bilo mogoče tudi v tem zelo kratkem in zelo usodnem časovnem obdobju ugotoviti simptomatične različice v ravnanju. Diplomatske odnose z ZDA in Britanijo je pretrgalo šest izmed trinajstih arabskih držav (ZAR, Sirija, Jemen, Alžirija, Irak in Sudan); Libanon je začasno odpovedal gostoljubje ameriškemu veleposlaniku, odnosov pa uradno ni pretrgal; šest držav (Maroko, Tunizija, Libija, Jordanija, Saudova Arabija in Kuvait) se ni odzvalo pozivu, naj se lotijo najostrejših korakov, čeprav je bila ena izmed njih, Jordanija, v prvi bojni črti, jordanjski kralj Hussein pa je prvi obtožil Angleže in Američane glede »zračne intervencije« (amanski monarh je pozneje, polagoma, »razvil« svoje senzacionalno odkritje, dokler ga ni na koncu popolnoma razvrednotil, ko je izjavil v nasprotju s prvotno verzijo, da nima dokazov o vojaškem vmešavanju anglosaških sil). Te različne reakcije v zelo pomembnih in občutljivih zadevah so odsevale nekaj bistvenih razločkov v pojmovanju in taktiki: po mnenju naprednih vlad je imel ves spopad v temelju protimperialistični značaj in po sami logiki se je moral razširiti na soočenje z imperialističnimi velesilami; po razmišljanju bolj konservativnih arabskih partnerjev bi bilo treba spopad strožje omejiti na konfrontacijo z Izraelom in pustiti čimveč prostora za morebitno prihodnje sodelovanje, pogajanja, pa celo zavezništvo z Američani in Angleži.

Še en zgled politične neusklajenosti idejno bližnjih arabskih držav v najbolj napetih dneh: tako rekoč čisto do začetka topovskega ognja je vlada v Damasku z velikim in javno izraženim nezadovoljstvom gledala na nujno sklenjeni vojaški pakt med Kairom in Amanom.

Podobni primeri so se dogajali tudi na območju gospodarske strategije. Že od začetka so šteli petrolej za najbolj pogubno nevojaško arabsko orožje; ob vprašanju, kako ravnati s tem orožjem, so se rojevala različna priporočila. Sirija je bila za najbolj radikalno in najbolj dramatično potezo, ki

bi resno prizadela anglosaški veliki kapital, toda tudi hudo oškodovala arabske gospodarske potenciale: razstrelili naj bi petrolejske vrelce, rafinerije in naftovode! Saudova Arabija je nerada soglašala z ustavitvijo dobav Američanom in Angležem in je vzela to za začasen ukrep; med tema dvema poloma pa je zmagala odločitev »zlate sredine«: petrolejska polja se ne smejo zažgati, ker celo pod nadzorom tujega kapitala pomenijo arabsko bogastvo — toda petrolejska blokada mora trajati dlje, da bi prinesla pravšnje učinke.

Irak je umaknil svoj denar iz Bank of England; Kuvait pa poleg močnih izlivov arabskih občutij in precejšnih zneskov dolarske pomoči, hitro poslani prizadetim arabskim bratom, ni pristal na to, da bi vzel svojih 300 milijonov funtov šterlingov iz britanskih safov, čeprav bi to pomenilo resen udarec za angleško valuto, saj znašajo kuvaitski depoziti po podatkih sloveče študije o arabskem petroleju kako tretjino skupnih rezerv tujih deviz v ključni finančni instituciji Anglije. Sirija je vztrajno priporočala pretrganje slehernih gospodarskih stikov in vse trgovine z imperialističnimi silami, zaščitnicami Izraela, in je sama to tudi storila; več drugih arabskih držav pa se je, v različnih stopnjah, vzdržalo takšnega brezkompromisnega tečaja.

III

Ko se je vojna končala nepričakovano hitro in z neuspešnim izidom, so se vsi Arabci zavedeli, da je težavno nalogo zamenjala nova, prav nič lažja. Kako odpraviti boleče posledice izraelskega napada in ozemeljske izgube, ki jih je povzročil? Kako najučinkoviteje prebroditi gospodarske težave, ki jih je izzval bliskoviti poraz, ki je v nekaj dneh povzročil tolikšno škodo, da jo štejejo v milijardah dolarjev? Samo Egipt, tako ocenjujejo, je izgubil sodobne oborožitve v vrednosti več ko milijardo dolarjev, zaprti Sueški prekop, ustavitev petrolejske proizvodnje in druge vojne posledice pa so mu vzele še dodatne skoraj pol milijarde dolarjev. Sirija je izgubila plodna polja Kuneitre, dobila pa je 100 tisoč novih beguncev. Večidel puščavski Jordaniji je bila odvzeta polovica vse obdelovalne zemlje in izgubila je »svete božjepotne kraje«, ki so vsako leto privabili pol milijona tujih obiskovalcev in prinesli več ko 30 milijonov dolarjev.

Kako učinkoviteje pribojevati najuglednejšo mednarodno razporeditev sil za svoj hudi in dolgi prihodnji politični boj?

Kako najhitreje zaceliti psihološko rano strašnega pretresa, ki ga je doživel arabski svet v prvem tednu junija 1967, v nasprotju z vsemi svojimi pričakovanji in vizijami?

Za vse te mnogostranske alarmantno nujne potrebe in za sizifovsko naporno poslanstvo je eden prvih pogojev: arabska enotnost. Enotnost je hkrati orožje in poroštvo, obet in zavarovanje. Arabski državniki in politiki se dandanašnji bolj kot kdaj koli zavedajo tega aksioma. Toda, ko prehajajo s področja strastne deklaracije na območje praktične akcije, se pokažejo dvomi, tiha razhajanja, raztreseni vprašaji.

Konferenca arabskih ministrov za zunanje zadeve v Kuvaitu nekaj dni po koncu vojne se je razšla pred pravim koncem in brez določnih sklepov. Arabski »vrh« so najnujnejše zahtevali, brž ko je obči topovski grom potihnil — sešel pa se je šele konec avgusta. Strategijo petroleja in gospodarskega bojkota so razglasili, ne pa tudi natančno obdelali in učinkovito uporabili. Celo v najbolj delikatnem, toda bistvenem problemu v osnovnem stališču nasproti Izraelu — so se pokazale sence nekaterih značilno izdiferenciranih pogledov in ocen. In nasploh so se v razmišljanjih in odločitvah glede generalne linije arabske strategije v prihodnjem prav nič preprostem in zelo pomembnem obdobju začrtali obrisi ne samo raznih taktičnih različic, temveč tudi bistvenih razdalj.

Ponovimo še enkrat: obdobje vojne krize na Bližnjem vzhodu je bilo hkrati prizorišče najmogočnejše arabske enotnosti doslej, in najodločnejšega protiimperialističnega razpoloženja arabskih množic, kakršnega doslej še niso zabeležili.

Hkrati s tem, ko prehajajo na vprašanje, kako spraviti to enotnost in razpoloženje v praktično akcijo, pa se rojevajo razumljivi problemi in se pojavljajo neizogibni razločki.

Najbolj radikalno linijo bi lahko označili za »sirsko-alžirsko«. V Damasku so mi po koncu vojne pripadniki »ljudske armade« pravili, da — čeprav so se njihove patrulje po ulicah razredčile — neutrudno nadaljujejo vojaške vaje in še naprej hranijo orožje doma. Sirci so me zlasti opozarjali, da je očitna in dolgoročna intenzivnost izraelskih groženj nasproti Siriji zelo značilna, ko jo povežemo z značajem notranje ureditve v tej arabski državi.

Med arabskimi sosedi Izraela je sirski režim najbolj na levi, najbolj poudarjen v socialistični usmeritvi, najbolj radikalen po gospodarskih in socialnih reformah. Za temelj politike razglašajo »znanstveni socializem«. Vse bančništvo, promet, velika in srednja industrija, 80 odstotkov zunanje trgovine je v rokah države, ki uravnava tudi promet s pglavitnimi pridelki države, žitom in bombažem. Poskušajo z nekakš-

nimi delavskimi sveti, seveda še zmeraj posvetovalnega značaja. Vpliv delavskih sindikatov je zelo močan. Ljudstvu so razdelili orožje in ustanovili že omenjeno »ljudsko armado« z značajem milice, ki naj na znotraj in od zunaj brani »revolucionarno ureditev«. Seveda najdemo v vsem tem tudi pretiravanje, doktrinarstvo in naivnost, toda tudi iskrene želje, da bi izgradili socialistično družbo.

Takšen značaj sirskega razmer se je še bolj potenciral po 23. februarju 1966. Takrat je prevzelo krmilo v Damasku levo krilo stranke BAAS, ki je dotedanjo vlado obtožilo oportunističnega omahovanja in zahtevalo odločnejšo smer. Simptomatično je, da sta se ravno od tega časa naprej krepila ritem in razsežnost izraelskih napadalnih groženj. Današnji režim v Siriji se je po oceni mnogih opazovalcev izkazal za sorazmerno najbolj stabilnega po letu 1963 in izpričal je težnjo po nadaljnjem utrjevanju. Očitno je, da je tudi ta proces motil južnega sosedo, tesno povezanega z Američani. Sirski vodje so nastopali z geslom »arabska enotnost s socializmom« in zahtevali čimbolj integralno zблиževanje in zbiranje »naprednih arabskih držav«. Zelo ostro so napadali javne in skrivne manevre imperialistov v arabskem prostoru, zahtevali so odpravo vseh tujih oporišč in nacionalizacijo vseh petrolejskih virov, udarec po vseh ohranjenih anglosaških interesih na arabskem območju, političnih in gospodarskih. Seveda takšna stališča niso mogla biti všeč tistim, ki so stali za akcijami in strategijo Tel Aviva.

»Primer Sirije« torej morda najnazorneje govori o tem, da nedavna vojna na Bližnjem vzhodu ni vzplamenela samo zaradi »nacionalne nestrpnosti Arabcev in Židov«, temveč tudi zavljo določenih načrtov imperialističnih sil, ki se vključujejo v njihovo globalno ofenzivno strategijo in ki so imeli za neposredni cilj slabitev naprednih arabskih režimov.

Po svoji strani Sirci pa tudi Alžirci, ki jih imajo Sirci za svoje revolucionarne navdihovalce in učitelje, zahtevajo osnovni tečaj »permanentnega boja proti Izraelu«, ki vztrajno uprizarja napadalna dejanja v vsem obdobju po letu 1948 in prav tako vztrajno zavrača to, da bi izpolnil svoje prvinske obveznosti do več sto tisoč palestinskih beguncev. Kot novo metodo omenjajo varianto gverilskega vojskovanja. Kot spremljevalni, toda neogibni sestavni del vse strategije pa zahtevajo odločne in trajne ukrepe proti imperialističnim silam, zaščitnicam Izraela, glede gospodarskega bojkota in permanentne ustavitve dotoka petroleja, povezane z revizijo petrolejskih pogodb in morebitno nacionalizacijo naftnih virov.

Ta kampanija se sklicuje na vietnamski zgled in alžirske izkušnje. Sodi, da bi imel »podaljšani boj« dvojni učinek — Izraelu bi povzročil resne težave in revolucioniral bi arabske množice. Nadalje ocenjuje, da mednarodna skupnost danes nima sredstev, s katerimi bi prisilila Izrael, da bi vrnil sadove napada, da so velike sile zelo daleč od tega, da bi se sporazumele o potrebnih ukrepih za to — arabske države pa za zdaj nimajo možnosti, da bi to izbojevale s klasičnim vojaškim soočenjem. Naposled verjame, da ima arabski svet, čeprav začasno premagan zavoljo sovražnikovih hitrih napadalnih operacij, pomembne, še neizrabljene bojne potenciale.

Resda je Izrael skoval zelo učinkovit stroj sodobnega, bliskovitega, napadalnega, lokalnega vojskovanja, toda — tako dodajajo — večkrat ponovljeni zgledi 20. stoletja pričajo o tem, da niti najsodobnejše opremljene moderne armade niso mogle premagati gverilskih akcij, če so bile akcije dobro organizirane in pogumno izpeljane. Ko je osvojil tuje ozemlje, je Tel Aviv razvlekel svoje komunikacije (na nekaterih krajih, v Sinajski puščavi, pri Gazi, tudi več ko 300 km) in občutno povečal število ogorčenega arabskega prebivalstva pod svojim nadzorom (od 300.000 na več ko milijon); če bi obdržal vsa področja, ki jih je zavzel, bi se njegova površina močno, trikratno (in tvegano) povečala, odnos arabskega prebivalstva pod njegovo neposredno ali posredno upravo nasproti židovskemu prebivalstvu pa bi bil 1 : 3 namesto 1 : 8, kakršen je bil v mejah pred junijsko vojno. Palestinski begunci so doživeli pretres razočaranja, toda njihov odpor se je še močneje razplamenel.

Pri tem pa je treba opozoriti še na dve posebni okoliščini. Pas Gaze (za katerega je Izrael že uradno objavil, da ga namerava priključiti) je strahovito gosto naseljen, s 140 kvadratnimi miljami in več ko 400.000 arabskimi prebivalci, med katerimi je 300.000 beguncev zelo revnih in neprenehoma razjarjenih, pa pomeni pravo skladišče človeškega eksploziva. Razen tega je na robu nenaseljenih puščavskih širjav. Območje na zahodnem bregu Jordana, veliko 5,5 tisoč kvadratnih milj z več ko pol milijona Arabcev, pa povzroča posebne probleme. Je strnjeno arabsko, v neposredni bližini sosednjih arabskih držav Sirije in Jordanije in večina prebivalstva so tudi begunci.

To, da je 30 najuglednejših arabskih voditeljev iz Jeruzalema in Cisjordanije poslalo poziv svojim sonarodnjakom pod izraelskim jarmom, naj zavrnejo sleherno sodelovanje z osvajalcem, da se Izraelu navkljub vztrajnim poskusom ni posrečilo zagotoviti nikakršnega sodelovanja pomembnih arab-

skih prebivalcev, da se je zamisel o nekakšni »arabski avtonomni pokrajini« pod židovskim pokroviteljstvom vnaprej izkazala kot popolna umišljija, da se izraelska vlada že sedaj čuti spodbujeno in prisiljeno k uvajanju ostrih ukrepov vojaško okupacijskega značaja, brez dosti upa v skorajšnje »normalizacijo« razmer in vzpostavitev redne civilne oblasti — vse to govori samo zase in napoveduje za prihodnost še večje težave trmastemu napadalcu.

Seveda pa vsebuje perspektiva gverilskega boja tudi zlahka opazne težave — gre za obliko zemljišča, ki ni posebno primerno za gverilsko vojskovanje, je pa tudi razlika v značaju Izraela in Južnega Vietnama, gre pa še za miselnost udeležencev takega boja, ki bi jo bilo treba navajati na dolgotrajno potrpežljivost in natančno organiziranost, in še za mednarodni položaj, ki bi ob takšnem razvoju lahko postal še bolj eksploziven.

IV

Gverila bi bila samo ena komponenta omenjene variante. Drugi sestavni del bi bil dosleden bojkot Združenih držav Amerike in Britanije. Ti dve sili, pravijo, sta nasproti arabskemu svetu gospodarska velikana, toda tudi velikani niso neranljivi. Ekonomsko orožje je tu, potrebna je politična volja.

Sovražnost Arabcev lahko prizadene anglosaški sili na več načinov; tu so: nafta, strateški interesi na izredno pomembnem območju, politične pozicije v sferi osemdesetih milijonov ljudi, katere teža v svetovnih razsežnostih čedalje opazneje narašča, gospodarska navzočnost na območju, ki se naravno nezadržno razvija in ima voljo mogočne gospodarske potencialne.

Bližnji vzhod, skoraj docela arabski, z domala tretjino svetovne proizvodnje nafte in tremi petinami svetovnih zalog, pomeni največjega lastnika, proizvajalca in izvoznika petroleja na svetu: v dveh desetletjih, med 1945 in 1965, se je njegova proizvodnja povečala od 16 na 346 milijonov ton, njegova raven proizvodnje (420 milijonov ton) pa je preseгла drugega na spisku, Združene države, za skoraj 40 milijonov.

Naš planet je v začetku tega desetletja porabil milijardo ton nafte letno; leta 1965 je ta številka poskočila na poldrugo milijardo, do leta 1970 pa, računajo, bo proizvodnja dosegla raven dveh milijard ton. Delež Bližnjega vzhoda v tej velikanski ekspanziji se povečuje z impresivnim matematičnim zaporedjem. Medtem ko se naftni vreli v nekaterih drugih

delih sveta vidno izčrpavajo, pa dajejo zaloge na Bližnjem vzhodu z ugotovljenimi 177 milijardami barelov, verjetno pa še z dosti večjimi, najdolgoročneje perspektive. Nova najdišča v Arabskem zalivu, Omanu, Siriji in Sueškem zalivu dopolnjujejo močno »naftno žilo«, ki se vleče od Arabije do Alžirije. Razmerje »letna proizvodnja: zaloge« znaša na Bližnjem vzhodu 1 : 90, v ZDA 1 : 12,5, v ZSSR 1 : 8 in v Venezueli 1 : 13,7.

Še ena ilustrativna podrobnost: lani je Zahodna Evropa uvozila iz arabskih držav Bližnjega vzhoda in severne Afrike 277 milijonov ton nafte, z vseh drugih naftnih ležišč — od jugovzhodne Azije do Venezuele — pa 140 milijonov ton. Naslednji podatek govori o vzporednem radiju dveh središčnih arabskih orožij, Sueza in nafte: leta 1966 so v smeri proti Evropi in Zahodu sploh tod prepeljali 177 milijonov ton raznega blaga — od tega 167 milijonov ton nafte.

V letu 1964 so od 374 milijonov ton petroleja, načrpanega na Bližnjem vzhodu, prepeljali skozi Sueški prekop 132 milijonov ton, 60 milijonov ton pa so pretočili po naftovodih, ki peljejo čez ozemlje Sirije, Jordanije in Libanona; torej morejo Arabci nadzirati ne le naravne rezervoarje črnega zlata, temveč tudi poti njegovega prevoza in pretoka.

Razumljivo je, da je izmed dveh anglosaških velesil na Britanijo laže nameriti orožje in jo je mogoče huje zadeti. Nič manj kot 72 odstotkov angleških nabav petroleja pride iz arabskih držav, Kuvaita, Iraka in Libije. Po uradnih poročilih Angleške banke so imele ob koncu marca 1967 arabske države vloženi 650 milijonov funtov šterlingov. Izračunali so, da so junijski pretresi na Bližnjem vzhodu prizadejali Angliji za več ko 200 milijonov funtov šterlingov izgube, že registrirana podražitev petroleja za 2 penija pri galoni pa je povezana z verižno reakcijo ob zelo velikem številu izdelkov in cen.

Zagovorniki sirsko-alžirske teorije se zavzemajo za to, da morajo Arabci ne glede na številne ovire in mogoča tveganja držati v rokah ostro pobudo.

Na »nasprotnem polu« so družbeno in politično konservativnejše arabske države, posebno nekaj takih, ki imajo naftna polja in pobirajo od njih velike dohodke. Poročajo, da saudska nafta spet teče v smeri proti ZDA in Britaniji. Maroški kralj Hasan II. je obzirno, vendar razločno kritiziral generalno lotevanje zadev arabskih udeležencev bližnjevzhodne krize, misleč pri tem očitno predvsem na Egipt, Sirijo in Alžirijo.

Po iskrenem mnenju predstavnikov te arabske »zmernejše« skupine ne bi bilo treba storiti nič takega — ne s popolno petrolejsko zaporo, ne z gospodarskim bojkotom in ne s fi-

nančnimi potezami — kar bi »zmanjševalo dohodke Arabcev«, ker morajo biti ti dohodki, predvsem petrolejski, »temelj za vojaško krepitev arabskega sveta, njegovo gospodarsko stabilizacijo in razvoj... to pa je spet nujen prvi pogoj za uspeh vseh prihodnjih konfrontacij z Izraelom«. Priporočajo »dolgoročno politiko« in izogibanje vsem neposrednim zapletom.

Teza je opazno usmerjena k temu, da bi spretno in neboleče spravili raznovrstne prvine: da bi zadovoljili povečano antiimperialistično razpoloženje arabskih množic, posebno delavcev na petrolejskih poljih, in ohranili nedotaknjene interese vladajočih krogov; da bi ustvarili podobo njihove vsearabske požrtvovalnosti in jim omogočili podaljšati udobno in razkošno življenje. Arabske države, proizvajalke petroleja, so, na primer, prejele leta 1964 po pogodbenem deležu 50 : 50 skoraj dve milijardi dolarjev, njihov neuporabljeni »presežek kapitala« med leti 1960 do 1965 je znašal 2,4 do 2,9 milijarde dolarjev. Največji del teh velikanskih dohodkov (razen v Iraku, ki je poseben primer) so porabili za pretiravanje v čudaštvu, se pravi za ekstravagantne ekscese, ali pa so jih zaklenili v safe daljnih bank.

V pretresanju stališč med tistimi, ki so najbolj radikalna, in onimi, ki so najbolj vzdržna, je Egipt vsekakor po značaju svojih običih pogledov in notranjih odnosov mnogo bližji sirsko-alžirskemu načinu mišljenja kakor pa stališču konservativnih arabskih vlad. Kairo je prepričan, da je težko govoriti o kakršni koli pomiritvi, dokler Izrael izzivalno drži pest na osvojenem ozemlju. Resno računajo s tem, da bo Sueški prekop dolgo zaprt; to bo metoda pritiska, čeprav pomenijo ta zaprta svetovna vrata za Egipt — po Naserjevih besedah — mesečno škodo 10 milijonov funtov... kar je okoli 340 milijonov dolarjev letno.

Hkrati pa Egipt, po vsem sodeč, ne pristaja docela lahko na najbolj skrajne in najdrznejše sugestije »sirsko—alžirskega boka«, ker upošteva tudi nujne potrebe svoje dolgoročne stabilizacije in mogoča tveganja mednarodnih zapletov.

Irak ima hkrati poudarjeno bojovito stališče in resne gospodarske probleme. Devet desetih njegovega uvoza se poravnava z dohodki od izvoza nafte; ti prejemki so finančni temelj domačih investicij. Ko so ustavili močni petrolejski curek, je to povzročilo iraški ekonomiki vsak dan več ko milijon dolarjev izgube — pa vendarle se Bagdad v tednu vojne in po njej ni branil priporočil in sprejema ostrega tečaja.

Jordanski kralj Husein je v najbolj zapletenem položaju, čeprav je dosegel doslej največji ugled v svoji zelo spremenljivi petnajstletni vladarski karieri. Njegova spektakularna

diplomatska pot — med sedežem OZN, Belo hišo, Londonom, Parizom in kairskim srečanjem — je odsev njegove ambicije, pa tudi njegovih težav. Ko sem se v začetku junija mudil v Amanu in potoval po Jordaniji, sta napravila name velik vtis protiameriška in protiangleška ogorčenost pa tudi razsežnost popularnosti, ki jo uživa Naser. Če se želi tridesetletni monarh dlje in mirno obdržal na prestolu, mora upoštevati to prevladujoče čustveno podnebje.

Po drugi plati sta, družbeno gledano, njegov stil in režim bliže konservativnim kot pa naprednim arabskim državam: Husein se je zelo dolgo gospodarsko in politično opiral na Angleže in potem na Američane; ti dve zahodni sili sta poravnali dve tretjini njegovega proračuna in plačevali malone vse stroške za njegovo armado. Zato je hašemitski suveren soočen hkrati z velikanskimi težavami svoje države, z izjemnimi možnostmi svojega slovesa in z usodnimi dilemami svoje izbire.

V

Kakor se kažejo razločki in odtenki v obravnavanju prihodnje arabske strategije, tako opažamo tudi specifične zorne kote pri lotevanju enega izmed bistvenih problemov: »obstoja Izraela«.

Najbolj preprosto vzeto se tu zarisujejo trije arabski tokovi mnenj — seveda vsi v skupnih okvirih ostre obsodbe izraelskih napadalnih metod in predrznosti. Po enih mnenjih — to je predvsem stališče Sirije, Alžirije in Iraka — je Izrael s svojim vztrajnim teptanjem življenjskih pravic Arabcev in napadalno nepopustljivostjo sam sebe obsodil na neizogibno uničenje; Izrael je »tuje telo« v arabskem organizmu in imperialistično mostišče v arabskem prostoru; kakor so zahodni imperialisti, Angleži in pozneje Američani, umetno in nasilno izgrajevali Izrael na tisočletnih arabskih tleh, tako bodo lepega dne prisiljeni nadomestno »demonirati« svojo umetno konstrukcijo in jo prenesti drugam, na kak del svojega ozemlja — »če jim je že toliko od židovske države«. Kairo — tako bi lahko rekli glede na eno izmed povojnih izjav egiptovskega ministra za zunanje zadeve — ob svojem odločnem bojevitim stališču nasproti napadalnemu pritisku Izraela ni za njegovo brezpogojno izločitev, toda je za njegov pogojni obstoj: izraelska država bi se lahko obdržala na prostoru, kjer se je nenaravno usidrala, samo tedaj, ako bi Izrael popolnoma zavrzel osvajalno prakso, popravil vse posledice svojih mnogoterih napadov in izpolnil svoje obveznosti do arabskih be-

guncev, katerim bi pustil, da se vrnejo k ognjiščem svojih pradedov, ali pa plačal popolno odškodnino tistim, ki bi pristali na to, da se ne bi vrnili. Tretje stališče — dokaj osamljeno — priporoča tunizijski predsednik Habib Burgiba. Po njegovi oceni bi si Arabci okrepili politični poplozaj, če bi se »javno odpovedali krilatici o uničenju Izraela«, celo prej, preden bi Tel Aviv dal kakršna koli zagotovila o temeljiti spremembi svojih napadalnih metod. Tudi maroški vladar je očitno mislil podobno, ko je pozneje očital arabskemu svetu, da med vojnim spopadom ni našel pravega tona propagande.

Čeprav je v tem obdobju kipečega ogorčenja in bolečega razočaranja sleherno popravljanje ali spreminjanje generalnega stališča nasproti Izraelu skrajnje občutljiv tabú, bo tudi ta téma sčasoma nujno postajala predmet medarabskih razprav. Pri tem pa je treba takoj poudariti: čim bolj nepopustljiv bo ostajal Izrael v svojem napadalnem pohlepu in nadutosti, toliko manj upov ima za to, da bi se arabsko stališče glede obstoja židovske države moglo hitro in lahko spremeniti. Po notranji logiki problema in po zgodovinskih okoliščinah edino mogoče zaporedje potez zahteva od Izraela, da naredi prve korake dobre volje, popravi vsaj nekatere izmed hudih prestopkov in krivic, ki jih je bil storil, in bistveno spremeni vso svojo politiko, koncepcijo in strategijo na bližnjevzhodnem prostoru. Ako tega ne stori — čim prej stori, toliko bolje zanj — bo moral sam sebe obtoževati za vse, kar bi se mu v prihodnosti v petih ali petdesetih letih utegnilo pripetiti.

VI

Analizirano v celoti, temo arabske enotnosti postavljajo, obravnavajo, preiskujejo in ocenjujejo po dveh plateh. Eno je njen konkretni, določeni, omejeni, lahko bi rekli praktični in celo pragmatični vidik: to je združevanje sil in sredstev ter usklajevanje politike v boju proti Izraelu. Drugo je bolj splošni, celotnejši, bolj vsebinski in dolgoročnejši poudarek: kaj lahko pomeni in kaj mora pomeniti arabska enotnost v zgodovinski perspektivi?

Gledano iz tega drugega zornega kota, je splošno ozračje goreče čustveno, natančne rešitve pa so še nejasne in opazno različne. Obstajata dve temeljni koncepciji, ki se cepita še naprej v nedoločeno število vseh mogočih podvariant in vmesnih variant. Po prvi koncepciji gre za eno arabsko nacijo z istim jezikom, isto kulturo, tradicijo, vero, enakimi interesi in nacionalnimi čustvi — in je torej cilj, bližnji ali bolj od-

daljen, ustvarjanje skupne arabske države ne glede na to, kakšno obliko bi dobila, unitaristično, federalistično ali konfederativno. Po drugi koncepciji Arabce marsikaj povezuje, jih pa tudi ločujejo določene zemljepisne in politične posebnosti — torej bi se enotnost morala izražati bolj v izredno tesnem sodelovanju kakor pa v dobesednem združevanju.

Odkrito rečeno je ob sedanjih razmerah prva koncepcija močan dejavnik kot psihološka in politična pogonska moč — toda daljni sen ali minula utopija, če merimo z možnostmi sorazmeroma nagle uresničitve. Celo v drugem pomenu in v drugi obliki, kot izredno tesno medsebojno sodelovanje na vseh področjih, pomeni arabska enotnost kompleksen dialektičen proces: obstajajo veliki skupni interesi in močna podedovana medsebojna nagnjenja, toda tudi take okoliščine, sredobežne sile in ovire, ki preprečujejo, da bi se zbliževalni dejavniki lahko popolnoma uveljavili.

V zgoščenem pogledu omenimo nekaj momentov, ki povzročajo težave in izzivajo nezaupanje pri poskusih, da bi oblikovali skupno politiko in zagotovili monolitno akcijo.

Eno so velike razlike v družbenopolitičnem in idejnem značaju režimov in ureditev v posameznih arabskih državah. Od socialističnih poskusov v Siriji, Alžiriji in Egiptu, prek liberalno kapitalističnega Libanona do arhaičnega fevdalizma v Saudovi Arabiji. Od republikanske ureditve v Kairu, Damasku, Bagdadu, Bejrutu in Tunisu prek patriarhalne monarhije v Maroku in Jordaniji, na zunaj moderniziranega puščavskega šejkata, kot v Kuvaitu, do okamenelega, kakršni je na jugu Arabskega polotoka. Ti fantastični razponi med najsodobnejšimi prizadevanji našega stoletja in pojmi, kakršni so veljali v času Mohameda in prvih kalifov, se ne morejo zbrisati in ne obiti — in izzivajo razumljive prenapetosti in občasne pretrese.

Drugo je navzočnost osebne rivalstva. Merjeno na dolgi tek, Naserjevega vpliva in popularnosti po eni plati ni mogel prenašati Habib Burgiba, čigar ambicije glede vodstva severne Afrike in vsearabske usmeritve so daleč presegale meje Tunizije, po drugi plati pa je to prizadevalo hašemitsko samoljubje jordanskega kralja Huseina, ki je imel kot »pre-rokov potomec« velike želje, ni se pa počutil trdnega na lastnem prestolu. Burgibi je bil na področju Magreba pogosto napoti prestiž alžirskih voditeljev. Vahabitski kralji Saudove Arabije z ortodoksnimi pretenzijami, ki izvirajo iz tega, da so imeli v lasti Meko in Medino, so že od nekdaj gledali dinastijo Hašemitov kot sovražno in rivalsko. Naserja pa kot

sodobnega krivoverca, ki nevarno zavaja muslimanske duše in jih vleče s poti starodavne preprostosti.

Ne gre samo za tekmovanje osebnosti, temveč tudi za vlogo držav. Vsi razglašajo arabsko enotnost — in skoraj vsi mislijo, vsak s svojimi razlogi in argumenti, da ji morajo načelovati. Dogaja se celo, da so tudi med ideološko in socialnopolitično bližnjimi državami kdaj pa kdaj pritajeni antagonizmi glede prvenstva. Egiptu dajejo posebno mesto Naserjeva osebnost, demografski in gospodarski obseg države in njen zgodnji začetek boja za osamosvojitvev. Saudova Arabija se ponaša s svojo vlogo puščavske zibelke islama. Sirija je tradicionalno, že skoraj celo stoletje, delovala kot znamenito žarišče arabske nacionalne in kulturne misli, nekdanj pa je bila središče arabske države, v dobi njene največje omajadske slave. Irak je bil s svojimi dimenzijami in položajem za časa kralja Fejsala in »večnega premiera« *Nuriya es Saida* odskočna deska britansko-hašimitske kombinacije, »velike države plodnega polmeseča«, ki ji je bilo kot reakcionarni trdnjavi in angleški utrdbi namenjeno obsegati tudi Sirijo, Libanon in Jordanijo — julija 1958 je tuji vir te variante izginil, toda občutek posebne pomembnosti države je ostal. Alžirija se opira na velik sloves in močne odmeve svojega dolgega in junaškega osvobodilnega boja.

Na smeri in metode politike vsekakor vplivata tudi struktura prebivalstva in stopnja razvitosti države. V Siriji in Egiptu je industrija bolj izgrajena in ima večji obseg kot v nekaterih drugih arabskih državah in je torej tudi delavski razred številnejši in bolj aktiven, zategadelj pa je tudi pot nacionalne in socialne osvoboditve globlje zarezana. Notranji ortodoksni konservativizem in prozahodna zunanja usmeritev Saudove Arabije najdeta možnost za obstoj v malo spremenljivem, izrazito tradicionalističnem beduinskem puščavskem načinu življenja in mišljenja. »Srednji tečaj« *Libanona* v notranji in zunanji politiki je mogoče pojasnjevati razen z geopolitičnim položajem in mnogoversko strukturo z velikim deležem trgovskega elementa med njegovim prebivalstvom, zato so v ospredju previdnost, zmernost in praktični oziri. Hitro in večkrat ponovljeno obračanje v jordanskem ravnanju je izviralo iz poudarjene heterogenosti gospodarstva in prebivalstva: na eni strani so beduinski nomadi, zvesti kralju osebno na tisoč let star način, na drugi pa so dosti bolj kultivirani palestinski kmetje, trgovci in posebno intelektualci z mnogo sodobnejšimi političnimi pogledi in nemirnejšim duhom.

Razumljivo je, da je bilo diferenciranje političnih stališč arabskih držav pogosto tudi posledica javnega ali prikritega vmešavanja in vplivanja tujih sil. Zdaj je pozornost Američanov in Angležev usmerjena najbolj na Saudovo Arabijo: njeni petrolejski vrelci so zelo bogati (proizvodnja nad 100 milijonov ton letno); njen panislamski fanatizem obravnavajo kot primerno orožje; njeno zavezništvo ocenjujejo za zelo koristno v boju za ohranitev strateških in naftnih območij na kipečem jugu Arabije; Fejsalove ambicije in riadski režim načrtno in sistematično spodbujajo proti naprednim in neodvisnim arabskim vladam. Jordanija je tudi, gledano na daljše obdobje, trdnjava najprej pretežno angleškega, potem pa ameriškega vpliva: spomladi 1957, ko se je majal Huseinov prestol, so Američani napeljali zračni most do Amana, poleti 1958 pa so v nuji spustili v jordansko prestolnico 2000 padalcev. Anglo-ameriški vojaški in politični strategji bi očitno želeli tudi danes, izrabljajoč izredno težaven položaj Jordanije po vojni, spet postaviti Huseina pod svoje pokroviteljstvo. Tistega vznemirljivega julija 1958, ob času prevrata v Bagdadu, so se ameriški marinci na klic tedanjega libanonskega predsednika Šamuna izkrkali v Bejrutu — maja letos, dva tedna pred vojno na Bližnjem vzhodu, je napovedalo ameriško šesto ladjevje obisk v bejrutskem pristanišču z očitno namero demonstriranja moči, političnega vplivanja in trganja arabske fronte; toda tokrat je tudi mali, zadržani Libanon odločno odklonil, da bi sprejel nevarne goste.

Torej ostaja osnovno vprašanje: kakšne poti za zapleteno graditev občutljive, toda neogibne arabske enotnosti so najbolj zanesljive? Od druge svetovne vojne sem je arabski svet zbral v tem pomembne izkušnje, napore in sadove, uspehe in napake. Po eni plati je vseobsegajoča »Arabska liga«, ustanovljena že leta 1944, ostala bolj manifestacijsko kakor pa postala delovno telo; njeno delovno področje je na papirju zelo široko, toda njene pristojnosti so praktično majhne. Na drugi strani se poskus popolnega integriranja arabskih držav — kakor je bilo s poskusom Egipta in Sirije v letih 1958 in 1961 — ni mogel obdržati, ker se je izkazal za prezgodnjega in izsiljenega. Kje je realistična smer za akcijo med ognjevitimi vizijami in resignirano pasivnostjo?

Po mnenju nekaterih arabskih pa tudi nearabskih opazovalcev bi morda najbolj uresničljiva pot postopne in otipljive graditve arabske enotnosti vodila — poleg političnega sporazumevanja in vojaškega usklajevanja — čez močno razvijanje gospodarskega sodelovanja in združena gospodarska dejanja. Omenjajo projekte arabskega skupnega trga in po-

sebno »arabske petrolejske skupnosti«. V nedavni vojni in po njej so mnogi Arabci glasno razmišljali o tem, da bi bilo treba pravljična naftna bogastva, s katerimi sta narava in geografija obdarovali arabske države, mnogo učinkoviteje in smotrneje izrabiti ne samo kot orožje neposrednega boja, temveč tudi kot skupno uporabljene vir za ekonomsko krepitev in vsestranski razvoj. Za to pa je neogibno poprej izpolniti dva pogoja: prvi je revizija petrolejskih pogodb, tako da ne bi ogrožale politične samostojnosti arabskih držav in da bi prinašale arabskemu svetu kot celoti mnogo več koristi kot dandanes; drugi pa je oblikovanje »skupne petrolejske politike«, tako da bi se za zdaj mrtvi kapitali resnično plodno uporabili in bi se gospodarski razvoj pogumno sinhroniziral... v blagor vseh.

* * *

Srečanje šefov arabskih držav konec avgusta v Kartumu je po dolgotrajnih dilemah, omahovanju in pripravah poltretji mesec po prvem predlogu o tem, da ga je nujno sklicati, demonstriralo kot kemični lakmusov papir obe že obravnavani temeljni značilnosti medarabskih odnosov in gibanja v sedanjem času: pokazalo je resnico, da spoznanje o pomembnosti vsearabske enotnosti očitno narašča in da je arabska solidarnost dosegla v svoji spremenljivi sodobni zgodovini sorazmeroma najvišjo stopnjo; pokazalo pa je tudi okoliščino, da še mnogo dejavnikov in ovir preprečuje popolno in učinkovito uveljavljanje in delovanje arabske enotnosti, da enotnost nikakor ne pomeni dokončne in lahke pridobitve, temveč zelo zapleten in niti najmanj preprost dialektičen proces s pomembnimi zgodovinskimi perspektivami, pa tudi z resnimi sedanjimi problemi.

Vsearabski vrh v Kartumu se je sešel navkljub težavam in različnim pojmovanjem — že ta resnica je njegov prvi uspeh. Močno je poudaril povezanost arabskih občutij in usod — in to ni niti malo nepomemben rezultat. Prinesel je sporazum med Egiptom in Saudovo Arabijo o Jemenu — kar mora pomeniti konec maratonskega medarabskega vojskovanja in pomiritev dveh najbolj ogorčenih nasprotnikov v arabskem svetu. Zedinil se je o pomembni denarni pomoči v znesku 380 milijonov dolarjev državam, ki jih je junijska vojna najhuje prizadela, predvsem Egiptu in Jordaniji; največ bodo prispevali Kuvait, Saudova Arabija in Libija. Ob tem je arabski vrh vzdal temelje »skladu za gospodarski razvoj arabskih držav« z začetnim kapitalom 100 milijonov funtov, ki jih bodo pridobili večidel iz velikih in doslej slabo produk-

tivno izrabljenih petrolejskih dohodkov. Razločno je izključil varianto, ki je izraelski ošabnosti zelo ljuba — možnost neposrednih dvostranskih pogajanj Tel Aviva s posameznimi arabskimi vladami. Poudaril je podaljšano, skupno odločnost za »odpravo posledic napada« — in to je prvi pogoj sleherne učinkovitosti. V tem času je dal prednost iskanju političnih rešitev pred zatekanjem k vojaški akciji, in to je neizprosna zahteva realizma.

Kakor imajo očitne pozitivne črte, pa sklepi kartumskega srečanja kažejo tudi nekaj značilnosti, ki jih lahko razlagamo kot minuse v primerjavi z ognjenimi željami in gorečimi potrebami. Gotovo pomenijo bolj »enačbo mogočega« kot pa zmagoslavje vsearabskega entuziazma. Kartumska deklaracija ni posebno določna in mnogo močnejša je v čustvenih tonih kakor pa v določnih ukrepih. Petrolejski bojkot nasproti anglosaškima velesilama in Bonnu so praktično sneli z delovnega reda — s tem so za zdaj odložili v stran najučinkovitejše ekonomsko orožje Arabcev in zelo popustili nazadnjaškim bližnjevzhodnim državam — najbogatejšim lastnicam naftnih polj. Prav tako niso sprejeli pobude, naj bi arabske države obvezno umaknile svoje depozite iz anglosaških safov. Odstranitev egiptovskih enot z Arabskega polotoka zadovoljuje mnogo bolj monarha Saudove Arabije kakor pa jemenskega republikanskega predsednika. Sestanek v Kartumu je bil veličasten, vendar pa nepopoln: navzočih je bilo osem od trinajstih šefov arabskih držav; četverico so zastopali posebni odposlanci, Sirija pa je bila popolnoma nenavzoča, kar je obeležilo to, da se že prej ni strinjala že z idejo kartumskega sestanka v sedanjem času in nakazanem obsegu. Po Kartumu je bilo značilno, da je Damask izrekel nezadovoljstvo s smislom in vrsto sprejetih sklepov, in da je Alžirija storila to bolj obzirno — uradni Kairo pa je brez pridržkov pohvalil sprejeto smer. V Egiptu je lahko opaziti sicer ne docela odkrita notranja razhajanja glede tega, ali je Kartum začrtal pravo pot arabskega boja, ali pa se je kolikor toliko utopil v preveliki previdnosti. Podobne razprave z ravno narobe obrnjenima poloma uradnega in neuradnega stališča pa, tako kaže, nevidno potekajo znotraj sirske vladajoče stranke Baas. Eno k drugemu, ugotoviti moramo, da je s kartumskimi sklepi ob Naserjevi navzočnosti in ob Naserjevem soglasju zmagal »zmerni tečaj« nad »ekstremno linijo«.

Ko pravimo, da gre za »enačbo mogočega«, imamo pred očmi nekaj okoliščin in dejavnikov. Zapuščajoč najostrejšo različico neodložljivega nadaljevanja oboroženega boja in ko

se je priklonil dolgoročnim perspektivam in političnim prioriteta, je Gamal Abdel Naser upošteval tele prvine: grenke junijske izkušnje, notranje gospodarske in politične težave Egipta, mednarodni kontekst in vrhunsko neogibnost potrpežljive, pozorne, postopne gojitve skupne arabske akcije in stališča. Naser je za nadaljevanje boja, toda za njegovo celovito realistično obravnavo, na dolgi tek, ob vzporednem in izmeničnem delovanju »na več frontah«, ne izključujoč popolnoma sleherno morebitnost vojaške akcije v prihodnosti, toda za zdaj kategorično postavlja v ospredje politično delovanje.

Potem: v bobnečem vojnem spopadu sta pretrpeli najhujše udarce in največjo škodo, gmotno in moralno, pretežno napredni arabski državi, Egipt in Sirija, in to je neprijetna in trdovratna resnica. Na drugi strani pa je bilo najpomembnejšim predstavnicam konservativnega boka prihranjeno vojno opustošenje, hkrati pa imajo najobsežnejše finančne vire, naravno pomembne za pereče arabske države. In naposled, čisto številčno gledano, konservativni in »zmerni« režimi imajo še zmeraj večino nasproti levim vladam v okviru arabske družine.

Kartum ne pomeni nič končanega in nič popolnega. Je korak in znamenje. Je minimalen odgovor nujnosti, ki pušča mnogo vprašanj odprtih. Poglavitna stvar je ta, da je arabski svet dandanašnji soočen z zelo hudo dilemo. Prepričati Izrael o imperativih mednarodne pravice in politične modrosti je za zdaj očitno jalova zadeva. Zateči se k podaljšani vojaški akciji — to bi bil pogubno drag hazard brez upa na otipljiv uspeh. Osrediti se zgolj in samo na politične metode v sedanji svetovni konstelaciji in ob izkazani omejenosti Združenih narodov niti malo ne zagotavlja doseganja bistvenega in nujnega cilja: kar najhitreje odpraviti boleče učinke izraelskega napada. Prav pomembnost in zapletenost te dileme, zlite z nujnostjo, da bi jo razrešili naglo, brez čakanja, neizogibno izziva vrenja znotraj posameznih arabskih držav in razlike v njihovih pogledih glede na bistveno zadevo v prihodnji strategiji.

Tako pridemo — po Kartumu kakor tudi pred njim — do zanimivega pa tudi razumljivega dialektičnega paradoksa: zdajšnji arabski položaj s silo poriva v ospredje in poudarja dramatično potrebo po kar najtesnejši arabski enotnosti — obenem pa sta preciziranje in utelešenje te enotnosti izredno občutljiva in zapletena.

DJORDJE RADENKOVIĆ

Spomeniki, ideali in vrednote

Morda je kdo pomislil ob našem sestavku »Brezbrižnost do kulturne dediščine«,¹ da se zavzemamo za dosledno nacionalno kulturno politiko samo v pogledu spomeniških vrednot, ki pričajo o žioljenju naših prednikov v daljni preteklosti, za stare gradove, cerkve in podobno. Spet drugi žive v prepričanju, da je družbena skrb za spomenike iz naše nedavne preteklosti, iz osvobodilnega boja, docela drugačna in ne zasluži prav nobenih kritičnih pripomb. Zdi pa se, da tudi v tem pogledu še vedno velja sodba, da »vse obtiči nekje v predalih, vse gre v eter, ne da bi kdo ... trenil ob kulturni in gospodarski škodi, ki je grozljiva.«²

Mislimo namreč na to, da ostajajo večidel brez pravega odmeva mnoga opozorila o tem, da prav pred našimi očmi propadajo mnogi narodnoosvobodilni spomeniki ter znamenja, in to v trenutku, ko udeleženci revolucionarne vojne povečini še vedno zasedajo vodilna mesta v organih ter ustanovah našega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema. Ni namreč razlogov, da bi dvomili o resničnosti podatkov, ki jih je prineslo npr. glasilo Zveze združenj borcev NOV Slovenije v sestavkih »Pomen in problem naših spomenikov« ter »Se je čas preprečiti veliko škodo.«³ Ti podatki so naravnost alarmantni, če pomislimo, da ni prave skrbi niti za Bazo 20 na Rogu, torej za mesto, kjer je bilo med vojno vodstvo slovenskega partizanskega gibanja, in da v letu 1967 »ti spomeniki na žalost še niso opisani in kategorizirani glede na svojo pomembnost.«⁴ Pri vsem tem, po našem mnenju, ne gre zgolj za nezadostna finančna sredstva, s katerimi bi zmogli strokovno ohraniti neprecenljive dragocenosti iz let 1941—1945, ob katerih celo tujci menijo, »da bi morali pot od dvižnega mostu dalje prehoditi bosi in s tem izkazati padlim borcem vso zaslužno pieteto.«⁵ Ne gre prav tako samo za to, da imamo, vsaj po mojem mnenju, popolnoma neustrezno organizacijo družbene skrbi za spomenike NOB. Vsa skrb je namreč popolnoma prepuščena občinskim skupščinam, in to ne glede na značaj spomenika. In tako se lahko zgodi, kakor so mi pojasnili na zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani, da so za spomeniški kompleks na Rogu formalno pristojne kar tri občine (Novo mesto, Črnomelj in Kočevje). Poleg tega čisto jasno vemo,

¹ Mica Cernigoj, »Teorija in praksa«, št. 6/7-1967 str. 1082—1085.

² Prav tam, str. 1084.

³ Srečko Logar in Mile Pavlin, »TV 15«, št. 52, 15. VIII. 1967.

⁴ Srečko Logar, prav tam.

⁵ Izjava švedskih obiskovalcev bolnice »Franjec«, navajam po Srečku Logarju, prav tam.

kolikšna skrb je spričo finančnih možnosti na naših občinah za kulturo nasploh, kaj šele za spomeniško kulturo. Menimo, da je popolnoma neizpodbitna dolžnost slovenske nacionalne skupnosti, republike, da razbije mit decentralizacije in uvede osrednjo skrb za spomenike NOB. Republika bi morala neposredno skrbeti za osrednje spomenike, hkrati pa izvajati družbeni in strokovni nadzor nad vzdrževanjem tistih, za katere bi ostale pristojne občinske skupščine. Vse to samo mimogrede, ker zares ne gre samo za to. Brezbržnost (vsaj videz je tak) do naše polpretekle zgodovine ima globlje korenine in posledice.

To pot mi gre za dva vidika ob spomenikih iz osvobodilne vojne. Prvi zadeva našo mladino in kontinuiteto revolucije, drugi pa je v zvezi z usmerjenostjo, dejavnostjo in razpoloženjem borčevskih organizacij in borcev kot posameznikov, posebej nekaterih izmed tistih, ki so bili v vojni na vodilnih položajih.

Kar zadeva mladino in kontinuiteto revolucije, moramo seveda že takoj v začetku izraziti svojo podporo vsem tistim prizadevanjem, ki poizkušajo čimbolj nepotvorjeno, pristno človeško in realistično (ne triumfalistično) pokazati mladim rodovom usodne trenutke za slovenski narod med drugo svetovno vojno in vso človeško veličino vseh tistih, ki so se v boju za nacionalni obstoj ter socialno revolucijo brezkompromisno angažirali. Takšna prizadevanja (ki pa jih dostikrat pogrešamo ali srečujemo docela popačena) pa so samo eden izmed pogojev, da bi nove generacije sprejele pretekli boj tudi kot svoj boj in dojele dolžnosti in vrednote, ki iz njega izhajajo. In prav ta »pedagoška«⁵ prizadevanja imajo lahko nepopolne ali celo nične učinke v primeru, če osvobodilna vojna s svojimi cilji, ideali in vrednotami figurira v življenju naše družbene skupnosti ali posameznikov samo kot del preteklosti in ne tudi sedanjosti ter prihodnosti. Drugače povedano: če mlade generacije ne bodo videle npr. tudi zavzete skrbi za spomenike NOB (da ob tej priložnosti ne posežemo tudi v problematiko družbene skrbi — ne le materialne, marveč tudi človeške — za borce-udeležence revolucije), potem bodo prva prizadevanja dojeta samo kot čista pedagoška drža po načelu: Poslušaj me, kaj govorim, in ne glej me, kaj delam. Zato je prava ironija, ko na eni strani beremo mnenje, da bi bilo prav, »če bi republika prihodnje leto odobrila avtobusnim podjetjem vsaj 50 % popusta za obisk partizanskih objektov. To je menda izvedljivo in najmanj, kar lahko napravimo. Ali nas bodo podprli naši poslanci — vsaj tisti, ki so bili partizani?«⁶ na drugi strani pa poslušamo ponavljajoče se radijske vesti, da daje železnica 50-odstotni popust za ogled nogometne tekme v Ljubljani, ali pa preberemo pismo potovalne in turistične agencije župnijskim uradom: »... povpraševanje oz. zanimanje za ponovitev romanja v Lourdes oz. Rim (je) na našem področju izredno veliko ter želimo zaradi zanimanja romarjev obe potovanji v jesenskem roku ponoviti... V želji, da bi se našega jesenskega romanja udeležilo čim

⁵ Srečko Logar, prav tam.

večje število faranov, se vam za vašo cenjeno pomoč pri organiziranju zahvaljujemo in pozdravljamo! Kompas - Celje, Tomšičev trg 1, tel. 23-50.«⁷

Splošno znano je, da so borčevske organizacije v večini krajev najbolj aktivne med družbenopolitičnimi organizacijami. Zbori krajevnih in občinskih organizacij Zveze borcev so med najbolj obiskanimi tudi tam, kjer so velike težave s sklepčnostjo zborov volivcev ali krajevnih organizacij SZDL. Upoštevanja vredno je zato tudi poročilo, ki ga beremo v borčevskem časopisu, da sicer »štujemo poletne mesece v tisto razdobje, ko v mnogih združenjih in društvi zamre vsaka družbenopolitična dejavnost. Toda naj to načelo velja kjerkoli, za zvezo združenj borcev in večino njenih združenj prav gotovo ne drži.«⁸ Naravnost drug drugemu si sledijo zbori pripadnikov bivših brigad, bataljonov, odredov in drugih partizanskih enot. Mrzlično in z veliko vnemo pripravljajo različni odbori monografska dela o nekdanjih partizanskih enotah. Mislim, da je spodbudno to delo, ki povezuje nekdanje borce in trga preteklosti spomine ter doživetja, da bi jih spoznali sedanji rod in zanamci. Organizacijska pestrost priča o velikih energijah in volji nekdanjih borcev, da so živo prisotni tudi v sedanji stvarnosti. Pa vendarle, vsaj po mojem mnenju, za vsem tem »bleščečim« manjka marsičesa, kar je tesno povezano s spomeniki, ideali in vrednotami in kontinuiteto revolucije. Najprej mislim na tisto posamično skrb za življenjske probleme posameznih borcev, toplo razumevanje in spodbudno besedo pa tudi materialno pomoč v trenutkih tesnobe, nekakšne razočaranosti in občutkov nepotrebности ob vstopu novih, mladih generacij v življenje. Brigadni zbor, srečanje s starimi tovariši iz vojne, lahko mnogo pomeni, toda učinki vsega tega so lahko kratkotrajni ali celo iluzorni. In če listamo samo po borčevskih glasilih, se ne zgodi tako redko, da pokopljejo nekdanje partizane, ki niso bili na »zvenečih« položajih z »zvenečimi« imeni, brez kakršnegakoli znamenja spoštovanja. Zakaj so borčevske organizacije usmerjene pretežno k manifestacijam, zborom in proslavam skupin (da ne govorim o veselicah in tombolah) in je marsikje tako malo posluha za posameznega človeka? Ali pomanjkanje tega samo po sebi ne spravlja mnogih mladih ljudi v dvome, navzlic dostikrat nostalgичnim tožbam o tem, da ni več tovarštva in drugih vrednot iz vojne v sedanjem času, ki jih izrekajo ali zapisujejo člankarji ali govorniki ob spominskih obletnicah?⁹ Drugič merim na vedenje nekaterih bivših borcev, ki so iz različnih razlogov zašli na pota alkoholikov, moralne razdvojenosti in neobičajnega obnašanja. Nobenega dvoma ni, da se za tem zunanjim skrivajo prenekatere

⁷ Primer sem izbral čisto po naključju. Seveda ni nikakršna izjema. Turiščične in potovalne agencije skoraj prav povsod kar tekmujejo v tem pogledu. Ali kažejo tako vnemo tudi za »romarje« v partizanske kraje?

⁸ »Bogata bilanca organizacijske dejavnosti«, »TV 15« št. 52, 15. 8. 1967.

⁹ Glej npr. »Milijoni — diskvalifikacija socializma«, intervju z Ladom Amrožičem-Novljanom, »Ljubljanski dnevnik«, 26. avg. 1967.

človeške tragedije. Toda: ali je nujno in obvezno, da to drsenje posameznikov v moralni in človeški razkroj poteka marsikdaj ob popolni brezbržnosti njihovih vojnih tovarišev ter borčevskih organizacij? Tretjič imam svoje poglede na včasih celo množične primere nekakšne opozicionalnosti zoper sedanja pota družbenega razvoja pri nas, na nekakšne ozvišene moralistične proteste, s katerimi nekateri prikazujejo, da je sedanje stanje v družbenih odnosih pravo nasprotje idealom in ciljem, ki so jih v sebi gojili v vojni. Da ne bo nesporazumov. Še zdaleč ne mislim zanikate pravice in dolžnosti vsakogar da je kritičen do sedanjega, zato da bi bilo prihodnje drugačno in boljše. Toda kritičnost in opozicionalnost po vsi sili ne moreta biti spodbudni.¹⁰ In kako je mogoče uskladiti zahtevo po tem, da morajo mladi imeti pravilen odnos do revolucionarne preteklosti, če nekateri izmed aktivnih udeležencev revolucije v isti sapi frontalno napadajo sedanost, ki je osnovana na njenih idejah ter izražajo doome o moralni poštenosti njenih usmerjevalcev, ki so v številnih primerih istovetni tudi z voditelji revolucije? Ali ni dolžnost borčevskih organizacij, da tudi v tem pogledu izpričajo svojo vitalnost in revolucionarnost? Končno mislim na razmerje med borčevskimi organizacijami in spomeniki, v pravem pomenu besede. Ne ugovarjam vnetemu zavzemanju za to, da bi postavili spomenike in znamenja, spominske plošče in monumentalne skulpture ob krajih, ki to zahtevajo in kjer naj bi simbolično izpričevali hvaležnost vsem, ki jih danes ni več med nami. Začuden sem le nad tem, da ni opaziti enake vneme in zavzetosti tudi glede vsega tistega, kar nam je ostalo iz tistih pretresljivih in usodnih časov 1941—1945 in zdaj pred našimi očmi propada. Ne le skrb širše družbene skupnosti, kar smo že poudarili, marveč tudi vsestransko prizadevanje borčevskih organizacij nam bo te prave spomenike ohranila, da bodo kljubovali času in vzbujali smisel za človeške vrednote enotnosti tovarištva in medsebojnega spoštovanja tudi prihodnjim rodovom.

Z. R.

»Ob 18. uri ples. Ateistom vstop prepovedan«

V avgustovski številki »Ognjišča«, koprskega verskega lista za mladino, lahko beremo takole razmišljanje: V Združenih državah Amerike prirejajo župniki plese z namenom, da se »katoliška verna dekleta seznanijo s katoliško vernimi fanti pri poštenu zabavi«; tako da nastanejo dobre in verne družine. Mešani zakoni med katoličani in protestanti da so namreč v ZDA »hud problem«, »še hujši

¹⁰ Zato se vprašujem, komu koristi in kakšen smisel lahko ima izjava znane partizanskega komandanta: »Dandanašnji so na nekaterih pomembnih družbenih, javnih in političnih mestih občani, ki s svojimi moralnimi kvalitetaami zaostajajo za preprostimi borci iz vojnega časa. S tem se tudi vez med vodstvom in ljudstvom slabi in to me skrbi.« (Ljubljanski dnevnik, prav tam.).

problem« pa da je pri nas, kjer se srečujejo kristjani in ateisti. Žal pa so pri nas »vsekakor le malokje pogoji, da bi duhovniki organizirali take zabave, na katerih bi se seznanjali verni fantje in dekleta«.

Ne mislim ob »hudem problemu »srečanj med protestanti in katoličani ali ateisti in katoličani načenjati že kar klasičnega in obrabljenega literarnega motiva o ljubezni in verskih predsodkih. Katoliška Cerkev je pač očitno za dialog med katoličani in protestanti ter katoličani in ateisti, ne pa za poroke med njimi (razen če slednji sprejmejo katoliške zahteve).

Tokrat nas zanima drug vidik!

Pisanje »Ognjišča« ni osamljeno. V »Družini« z dne 15. julija lahko beremo vabilo na »Počitniško srečanje mladih kristjanov« na Žalostni gori; poleg bogoslužja in pogovorov se namesto običajnega »ljudskega rajanja« ali »proste zabave« obljublja »petje in glasba, skupno krščansko veselje in mladost v Kristusu«. »Srečanja katoliške mladine« iz raznih krajev, posebni izleti, taborjenja ali plesi »za versko mladino« niso več le osamljeni in naključni primeri. Pred nedavnim smo lahko brali v »Družini« celo o shodu katoliških planincev...

Pustimo tokrat ob strani tudi vprašanje, koliko je taka dejavnost Cerkve in duhovnikov v skladu z veljavnimi zakoni in predpisi o okvirih delovanja Cerkve.

Vprašamo pa se lahko: ali navedene in podobne akcije in mnenja pomenijo, da si nekateri krogi v naši katoliški Cerkvi postavljajo za ideal položaj, ko bomo lahko brali plakate »Danes ples za katoliško mladino! Ateistom vstop prepovedan«; ko bomo imeli posebne katoliške klube, katoliška športna društva, posebne zabave za katoliško mladino, posebno mladinsko organizacijo za verno mladino... Ali se ob tem zavedajo posledic, ki bi jih lahko imelo ustvarjanje religioznih pregrad in »front« med mladino? Na katera področja družbenega življenja bo »združevanje katoliške mladine« še poseglo? V kaj vse se to lahko izrodi?

Po vojni smo v Jugoslaviji sprejeli in uveljavili načelo, naj religija ne bo osnova za kakršnokoli združevanje in ločevanje ljudi na kateremkoli področju zunaj cerkve in zunaj religije. Vojna je preveč krvavo pokazala, kam lahko privede v Jugoslaviji umetno ustvarjanje religioznih front...

Zeleti bi, da se motimo, ko se nam zdi, da so nekateri pri nas na to načelo in na tragične izkušnje, ki so ga narekovale, pozabili. Če drugega ne, bi bilo dobro, ko bi se spomnili vsaj na številne glasove tistih naprednih katoliških krogov ob II. vatikanskem koncilu, ki so opozarjali, da posebne katoliške organizacije za dejavnost na nereligioznem področju pomagajo bolj boju za prestiž kot pa veri; da so bolj za krinko in fasado posvetnih interesov kot za širjenje evangelija; da se katolicizem, ki hoče nastopati v sodobni družbi kot poseben »katoliški svet«, vedno izrodi v geto, ki razen večnih napetosti in navzkrižij ne Cerkvi ne družbi ne prinaša ničesar dobrega.

E. K.

Etikete

Prav gotovo je mogoče tudi na skopo odmerjenem prostoru zapisati, da se v našem gospodarstvu, samoupravnih organih, političnih organizacijah lomijo kopja glede gospodarske reforme. Vendar pa boj za spremembe v gospodarstvu ni nov; spricho reformnih ukrepov, s katerimi smo poskusili zlomiti ekstenzivno, inflacijsko gospodarjenje, prelivanje in dotiranje nerentabilnih itd., je dobil le ostreje oblike in zahteve. Reforma je — povsem razumljivo — ostreje kot prejšnji ukrepi posegla v gospodarske in delovne odnose. Globlje kot prejšnji ukrepi je posegla v interese ljudi, podjetij, panog. Končala je idiliko družbenega reševanja, dotiranja slabih gospodarjev, organizatorjev in proizvajalcev. Nekatera podjetja pa so se kljub dobremu gospodarjenju in sorazmerno visoki produktivnosti zaradi zalog, novih carinskih stopenj itd. znašla v težavah. Tako je prišlo na dan obilo novih problemov in v razprave se vpletajo dokazi, da so posamezna podjetja ali panoge na slabšem. Čeprav je ta boj zapleten in očit, pa vendar ni zgolj dvosmeren; ni dveh front; za — proti, marveč so le pritiski in obramba, tudi želje k vračanju na staro in iskreni, zavzeti nameni, da na temeljih reforme vztrajamo, spremenimo pa očitne površnosti in diskriminacije.

V tej zapleteni bitki je mogoče na splošno reči le to, da moramo strpno prisluhniti vsem razumnim dokazom za uspešnejši razvoj narodnega gospodarstva in podjetij. Le analize, študije, dovolj tehtni dokazi naj bodo merilo, kaj je zares potrebno spremeniti.

Napore in odgovorni angažma ugledne revije »Ekonomska politika« visoko cenim. Nobenega dvoma ni, da je prav ta revija odigrala in še odigrava zelo pomembno vlogo v razčiščevanju aktualnih teoretičnih, političnih gospodarskih in družbenih vprašanj pri nas. In prav zato sem s pozornostjo, toda, žal, to pot z nekaterimi dvomi prebral dva njena uvodnika, zlasti še, ker ju je ponatisnil tudi dnevnik »Delo«.

Pod naslovom »Po kateri poti« (»Ekonomska politika«, 15. VII. 1967), piše uvodničar takole:

»Ta teden... smo bili priča zaskrbljenost vzbujajočega prizora lahkote, s katero reformo, v imenu reforme, verbalno pokopavajo.

Seveda nihče ni tako govoril, ne agitiral, mislimo pa, da tudi ni mislil ne želel.«

Preostane torej, da iz skopih, zgoščenih podatkov povzameš trpko intonacijo, ki je v naslednjem stavku zaornjena. Zakaj potem takšen ton, oznaka, če »nihče ni tako govoril, ne agitiral, mislimo pa, da tudi ni mislil ne želel«. Kaj potem od vsega ostane?

Nekoliko naprej, ko povzema misli iz skupščinske razprave, piše: »Skratka, skupni vtis je ta, da je položaj tako mračen, da

bolj ne more biti, kriva pa sta tega sistem in tekoča gospodarska politika.« Je prehudo, če zapišem, da je to ne črno-belo, marveč — črno slikanje?

In dalje: »Razumljivo je, da pri obrambi osnovnih izhodišč politike stabilnosti, predvsem trdnosti domače valute v odnosu do svetovnega denarja in tudi znotraj, kot najzanesljivejšega merila vseh naših samoupravnih odnosov ne stojimo hkrati za vso kvantitativno delitvijo, površnostjo bančnih, državnih in drugih mehanizmov (tem zadnjim, resnici na ljubo, je botrovala konfuzija o dejanskem mestu države v tem sistemu), za vsako carinsko stopnjo, za vsako uredbo deviznih, zunanjetrgovinskih in drugih predpisov, za vsakim anarhoidnim ukrepom itd.«

Torej, če prav razumem pisca, tudi sam ni prav trdno prepričan o pravilnosti vseh ukrepov, ne stoji za njimi, vidi tudi pomanjkljivosti, a vseeno ga to ne odorne, da ne bi znova ostreje spregovoril: »Ne teče beseda o tem, kdo je bolj in kdo manj optimističen, marveč katero pot zagovarja.« In spet smo, če prav sklepam, na dveh poteh. Za in proti. Da ne bo nesporazumov. Mislim, da so dragocena opozorila naše publicistike o krčih in težavah, s katerimi se prebija gospodarska reforma. Sodim le, da bi poslej morali ta »boj« obravnavati bolj občutljivo, da ne bi ustvarjal vtis z golj črno-belega etiketiranja.

V drugem prispevku »V imenu javnosti« (»Ekonomska politika«, 26.VII.1967), je bila uvodničarju povod časniška novica v »Borbi«.

»V telegrafsko kratki vesti iz Ljubljane, ki so jo objavili v četrtek v »Borbi«, sporočajo, da je bilo na seji ene od komisij partijskega vodstva te republike, v okviru priprav za prihodnjo, deveto sejo CK ZKS, rečeno: »Politiko gospodarske stabilizacije moramo popolnoma podpreti in se odločno zavzeti ter intervenirati proti inflacijskemu razpoloženju v množicah.«

Kot je mogoče razbrati, je pisca vznemirila vest, da neki organ ugotovi tudi »razpoloženje« v množicah. Mnenja je: »Treba bi bilo vsaj poskušati bolj eksaktno ugotoviti, kaj je to, s čimer najbolj pogosto istovetijo javno mnenje, kako pride do določenih psihoz, ki se vsiljujejo kot narodni problem trenutka, in kako pomembno je vse to s stališča vodenja politike, odločanja, praktičnih ukrepov itd.«

Tudi to nam je potrebno, se strinjam, moti me le njegova svoboda, ki jo krati drugim. Kako je to izpeljal?

»Bolj ko gredo poletje in dopusti h koncu, vse pogosteje je slišati, da »tega« ne bo mogoče politično vzdržati, da se naš sistem ne more sprijazniti z daljšim obdobjem nizke stopnje rasti ali pa celo s padcem proizvodnje, da bi bilo treba priti v stabilizacijo z ekspanzijo itd. Ta vtis stopnjuje sedma sila, ki v tem poletnem pomanjkanju dogodkov na široko odpira svoje stolpce vsakemu, ki se ima nad čim pritožiti, zlasti spopadom po podjetjih, stavkam, odstopom direktorjev, protestom proti dumpinškemu uvozu, dušitvi domačega gospodarstva, nizkim carinam itd.«

Prvo, »vse pogosteje je slišati...«. Torej pisec ima pravico poslušati, slišati, to zapisati, ne da bi navedel eksaktne viře, druga mnenja pa so lahko, kot piše na drugem mestu, tudi zloraba. Od kod ta dvojnost meril?

Očitek je naslovljen tudi na sedmo silo. Očitno je »Ekonomska politiko« iz te sedme sile izvzel, saj ta ni »stopnjevala vtisa«, ki ga očita drugim. Če obravnava sedmo silo, potem naj se to, če že posplošuje, nanaša na vso »silo«, drugače posplošitev ni upravičena in bi moral navesti časnike, ki so ta vtis stopnjevali. Tak način pisanja prav gotovo ni eksakten, kakor to zahteva, ko kritizira sklicevanje na javnost.

Še manj upravičen pa se mi zdi sklep prispevka: »Na kratko povedano, javnost je bolj zrela in bolj realistična kot mnogi, ki si lastijo pravico govoriti v njenem imenu.« Toda pisec si je sam tudi prilastil to pravico. Na temelju kakšnih eksaktnih kazalcev je ugotovil, da je javnost »zrela in bolj realistična«. Kdo so ti — mnogi?

Zdi se mi povsem naravno, če novinar, uvodničar ali politik kdaj pa kdaj samo povzema ali upošteva razpoloženja. Pri tem so nujne skope, posplošene oznake, saj drugače ni mogoče nekega problema ali celo več problemov obravnavati na dveh, treh tipkanih straneh. Tudi kritiku, kot sem že omenil, to iz razumljivih vzrokov ni moglo uspeti. Za tak način pisanja je potreben večji prostor in bolj konkretna dejstva in dokazi.

Dileme črno-belega obravnavanja in vrednotenja zasledimo tudi v intervjuju »Dela« s predsednikom republiškega zbora skupščine SRS dr. Jožo Vilfanom (»Ni dovolj načela samo razglasiti«, »Delo«, 5. VIII. 1967).

»O sami seji zveznega gospodarskega zbora pa sem slišal dve oceni. Po prvi je razprava izzvenela proti reformi, po drugi pa so posamezni poslanci opozarjali na probleme posameznih panog in je treba njihove pripombe upoštevati.« Torej dvoje mnenj o istem pojavu, ki sta si nasprotni.

Za konec naj zapišem še misel, ki me je vodila pri pisanju. Ena od nalog sedme sile — »Ekonomska politika« in »Teorija in praksa« pri tem ne moreta biti izvzeti — je v tem, da reformiramo tudi način obravnavanja in vrednotenja problemov.

Nikar ne poskušajmo po najkrajši, pomanjkljivi, premalo tehtni polemiki vrednotiti zamotanih problemov in ljudi: za ali proti. Nikar črno-belih slik, etiket, namigovanj, ker to problemov ne razrešuje, ne pojasnjuje stanja, ampak daje duška razpoloženjem in odpira pot neučinkoviti kritiki.

V. M.

Človek in zgodovina

(Veselin Masleša, Logos, Sarajevo 1966)

To je sedma knjiga prof. dr. Predraga Vranickega. Čeprav so zbrane v njej razprave, ki so bile napisane v obdobju štirih let, od 1961 do 1965 pri branju nimamo vtisa, da gre za zbornik. Razprave se zlivajo v zaokroženo celoto. Problematika se razrašča iz ene razprave v drugo. Kar je v kateri izmed sprednjih samo nakazano, se v eni ali drugi pozneje pojavi kot razvita, kompleksna interpretacija; (še posebej velja to za središčne teoretične razprave — o determinizmu in svobodi, o dialektiki, o alienaciji in o praksi; te razprave so teoretična hrbtnica knjige). Zdi se, da je knjiga *Človek in zgodovina* eno najbolj izčiščenih filozofskih besedil, kar so jih ustvarili naši filozofi v zadnjih dveh desetletjih.

Če je *Zgodovina marksizma* mogočno, obsežno delo, ki bi ga bilo mogoče na mnogih mestih še dopolniti in izpolniti, pa ta knjiga, kljub svoji tematski mnogoterosti, učinkuje kot do kraja domišljena. *Zgodovina marksizma* je svojevrstna velika sinteza filozofskega študija, znanja in spoznanj, sinteza, ki jo je bilo treba ustvariti, da bi mislec uspešneje nadaljeval; v tej knjigi osmih razprav uveljavlja avtor mnogo bolj odločno težnjo, da bi bil čimbolj izviren, čimbolj kritičen.

Samo na temelju velike izkušnje z *Zgodovino marksizma* je dr. Vranicki lahko v »Pogovoru« zapisal:

»Kar se tiče prijema in načina obravnavanja problematike, imajo vsa ta dela, tako vsaj mislim, jasno osebno obeležje in mi pomenijo, v kondenzirani obliki, prolegomeno za filozofsko osmišljanje človeškega in zgodovinskega. Obenem so te razprave dokončni prehod h graditvi lastne filozofske koncepcije in vizije na liniji tistih filozofskih tradicij, ki jih imam za najboljše; tu pa gre najbolj vidno mesto Karlu Marxu.« (Str. 151.)

Mogoče je nekoliko nenavadno, da znani marksolog in marksist napoveduje in razglša *lastno* filozofsko koncepcijo. Po vsem tem, kar v knjigi beremo, pa upravičeno sklepamo in trdimo, da ta koncepcija, četudi jo razglša za lastno, avtentično, *ostaja* v okviru marksistične filozofije in zgodovinskega materializma. Dr. Vranicki se noče »odkrižati« Marxa, toda ve, da je tudi ob Marxu, Engelsu, Leninu in drugih marksistih mogoče biti izviren, samosvoj mislec — v novih okoliščinah, v specifičnih družbeno-zgodovinskih razmerah. Torej: avtor *Zgodovine marksizma* »ostaja« marksist tako, da mu je temeljna izhodiščna in metodološka orientacija in vodi-

lo avtentična Marxova misel; navdihnjen s to mislijo, pa samostojno razmišlja o razmerah in času, v katerem živi. Najizrazitejši zgled takšne neodvisnosti od Marxa je bil Lenin: Nobenega anahronizma in apriorizma v misli, nobene nekritično sprejete »resnice«, nobene utopične in eshatološke iluzije, nobene filozofske neodgovornosti...

Kaj je tisto *lastno* v razpravah dr. Predraga Vranickega? Na to vprašanje gotovo ni lahko odgovoriti; če bi hoteli biti natančni, bi se morali lotiti podrobne analize vseh razprav in seveda vseh potrebnih primerjav. *Lastno, izvirno* je dokaj relativna opredelitev. V izvirnem filozofovem snovanju se prepletajo vsi mogoči momenti in prvine: neposredna in posredna prisotnost avtentične misli klasikov marksizma, spoznanja, ki so se razvila v povojni jugoslovanski filozofski in sociološki tvornosti, ideje, ki so se porodile in uveljavile v naši socialistični graditvi, še posebej v idejno-politični dejavnosti Zveze komunistov, nekatera dognanja, ki so plod kritične analize marksističnih in nemarksističnih umovanj na Zahodu, pobude, ki izvirajo iz dognanj posebnih družbenih ved itn. Mnogoterost in mnogosmernost nista negativni in škodljivi sami po sebi, temveč le tedaj, kadar zapeljeta misleca v eklekticizem. Takrat je pred nami temeljito preiščena in — kljub kompleksnosti — enovita koncepcija.

Čeprav je vprašanje o razmerju med filozofsko ustvarjalnostjo in družbeno realnostjo zelo zamotano, vseeno lahko ugotovimo, da je filozof vsekozi naravnani na problematiko

našega socialističnega družbenega razvoja, naše revolucije. Prav ničesar v knjigi ne bi mogli označiti bodisi za kabinetno »nepraktično« teoretiziranje, bodisi za omejeni praktikizem. Avtor se suvereno giblje na širokem praktično-teoretičnem področju — od najbolj abstraktne in najbolj zahtevne teoretične kreacije do najrazličnejših aplikacij ter sugestij hic et nunc.

Marginalije k problemu humanizma (1961) so nedvomno začetek, izhodišče celotne knjige. Ne le ta razprava, temveč tudi vse druge so v znamenju Marxovega stavka, ki ga je dr. Vranicki zapisal kot moto:

»Kritika religije se končuje z naukom, da je človek u najvišje bitje človek, torej s kategoričnim imperativom, da je potrebno razrušiti vse odnose, v katerih je človek ponižano, zatirano, zapuščeno, prezirano bitje...« (Str. 7.)

Ta prva razprava vsebuje že vse temeljne ideje knjige in prav zato jo bomo podrobneje pregledali.

Resnično razumevanje Marxa zahteva celo vrsto teoretičnih in zgodovinskih supozicij; še zlasti pa sodi k umevanju osebna ustvarjalnost v duhu Marxovega filozofiranja (7). Pisec poudarja kontinuiteto Marxove misli: Od l. 1844 ugotavljamo v Marxovem snovanju enotno miselno strukturo in isti teoretični temelj (8). Filozofska humanistična misel je imela dve veliki pomanjkljivosti: humanizem si je zamišljala kot ideal in z vso teoretično analizo je težila k odkrivanju takšnih človekovih *bistev*, ki bi bilo mogoče iz njih deducirati ustrezen ideal, abstraktno-statič-

no predstavo; sólo sebe je imela za zadostno — sposobno realizirati svoje propozicije (8). Dialektika zgodovine ruši vsa abstraktna idealna stanja — bodisi v praksi, bodisi v teoriji (8). Marx je s svojim globokim smislom za dialektiko dojel, da ni mogoče govoriti o kakršnikoli abstraktni, idealni *človeški naravi*; odkril je družbenoekonomsko pogojenost človeka in zgodovine (10). Človek je v univerzalnem razmerju s svojim *objektom*; je *odprto* bitje, ki ni in ne more biti nikoli do konca definirano; človek je per *definitionem* bitje prakse (11). Praksa je neskončna — kot bivanje človeštva; je ustvarjanje objekta, zgodovine, je *človekovo samouresničevanje* (11). Človek je konstantni ustvarjalec svojih potreb; je eminentno *bitje* potreb; ko ustvarja predmete, ustvarja tudi potrebe in — (nadaljnjo) nezadovoljenost (12). Dr. Vranicki polemizira z neustreznimi nazori o komunizmu kot eshatološkem cilju; (če dandanes nekateri nasprotniki marksizma poskušajo Marxa, Engelsa in Lenina predstaviti kot eshatološko-utopične mislece, je to gotovo najslabša, docela izmišljena in zlonamerna kritika znanstvenega socializma). Človek je tudi bitje neskončnih možnosti; toda ko je napredoval, se je tudi radikalno parcializiral, *alieniral* (12—13). Alienacija je zgodovinsko nujen fenomen in celo struktura človekove eksistence na določenih etapah družbenega razvoja (13). Smisel Marxovih vizij je možnost ustvariti takšno družbo, ki bo najbolj ustrezala človekovemu »bistvu«, ki bo popolna uresničitev človekovega mnogostranskega bitja (14—15).

Dehumanizacija v sodobni meščanski družbi je še težja, ker so dane materialne in družbene propozicije za njeno premagovanje, preseganje (15). Buržoazna družba s svojimi mehanizmi in strukturami žene posameznika v skrajno parcializacijo; »specializacija« je samo ime za parcializiranost človekove osebnosti (16). Človek je še vedno religiozen — na tradicionalen in na sodoben političen način; potreba po religioznosti je bila in bo ostala izraz specifične človeške situacije — *nesvobode* pa občutja nemoči (16). Pisec podarja dejstvo, da dandanes še ni *množične zavesti* o nehumanosti sodobne meščanske družbe; ta oblika zavesti bo eden izmed odločilnih dejavnikov uveljavljanja socializma; (dandanes čedalje bolj očitna agresivnost, neokolonializem in podobni pojavi vsepovsod po svetu veliko prispevajo h krepitvi te zavesti).

Po kritiki meščanske družbe kot tipične *politične družbe*, ki je v njej človek prenesel vso moč na instance, ki razpolagajo z njim kot z navadnim sredstvom, razloži avtor še temeljni politični vidik socializma: Problem socializma je problem novega humanizma; ne gre več za svobodo strank, temveč za svobodo delovnega človeka, proletarca; torej — preseči razrede in *politiko* (18—19). Dr. Vranicki postavi v ostro nasprotje meščanske mezdne odnose in odnose samoupravljanja. V sklepnem delu razprave prevladujeta tezi: totalni (celostni) človek ni končni cilj, temveč stalna aproksimacija; komunizem ni oddaljeni cilj, temveč stvarnost socializma.

Temeljne ideje prve razprave se na poseben način izrazijo že

v drugi razpravi — *Kultura in socializem* (1961); drugačen je le »zorni kot« obravnavanja. Ni socializma brez visoke filozofske, umetnostne in druge »duhovne« kulture. Zgodovinski okviri meščanske družbe so obenem tudi zgodovinski okviri meščanske kulture. Visoko kreativnost buržoazne družbe spremlja vsestranska človeška reifikacija in odtujitev, ker je temeljni odnos te družbe mezdni odnos. Končni dosežek te družbe je »privatni« in »specializirani« človek (30). Tudi tu kritizira dr. Vranicki stalinizem: Primitivizem na področju kulture je neogibna posledica dekretirane kulture (33). Socialistično gibanje odpravlja vse obuke družbenopolitične alienacije in osvešča človeka; človeška osebnost, še zlasti razvita in kulturna, je polivalentna; zato npr. pedagoški imperativ socialistične družbe ne more biti politehnična, temveč polikulturna vzgoja (34). Avtor zelo graja konformizem v kulturi. Pisec sklene razpravo z besedami:

»Socializem izgrajuje svobodnega človeka, svobodno osebnost. Polivalentnosti takšne osebnosti mora ustrezati polivalentnost naših kulturnih prizadevanj in stvaritev.« (Str. 40.)

V razpravi *Filozofija in revolucija* (1962) obravnava doktor Vranicki, kot pravi sam, razmerje med najbolj konkretno in najbolj abstraktno človeško dejavnostjo. Oglejmo si nekatere temeljne misli: Vsaka dejanska filozofija nosi v sebi revolucijo; revolucija ni le dejanje, temveč tudi misel (43). Zgodovina je človeški proces in človek je zgodovinski proces (50). Naša socialistična orientacija postavlja še

bolj v ospredje zahtevo po (samo)kritičnosti, ker je od filozofsko-kritične, umetniško-kritične in revolucionarno-kritične zavesti odvisna realizacija naše zgodovinske vloge. V socialistični družbi morajo vanguardne sile ostati permanentno revolucionarne — v svoji zavesti in v ravnanju (59).

V naslednjih štirih razpravah je težišče piščeve »antropologije« in »filozofije zgodovine«; tu obravnava štiri osrednje kategorije marksistične filozofije in obče teorije družbenih ved: problem zgodovinskega determinizma in človeške svobode, problem dialektike, problem odtujevanja in problem prakse. Knjigo sklene razprava *O nekaterih problemih sodobnega sveta* (1964/65). V prvem delu, *O koeksistenci*, dokaže pisec, da je misel miru dandanes najbolj revolucionarna misel in da so prav jugoslovanski komunisti izvirni ustvarjalci prakse in teorije miroljubnega sožitja. V drugem delu, *K temi o osvobajanju človeka*, razpravlja o treh tendencah in koncepcijah oblikovanja socialističnih družbenih odnosov: kritizira birokratsko-etatistično in tehnokratsko usmerjenost in se zavzema za samoupravno-humanistično. Tretji del govori o možnosti uveljavitve socializma v visoko razvitih deželah.

Naj zapišemo za sklep samo še to, da naša filozofija najbolj napreduje prav ob takšnih in s takšnimi tehnimi ter izvirnimi stvaritvami, kot so pričujoče razprave dr. Predraga Vranickega. Takšna poglobljena in subtilna filozofska umovanja nas usmerjajo k novim poskusom in problemom.

VLADO SRUK

Beleške o tujih revijah

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE

št. 5, maj 1967

G. Heyden, *Manipulacija kot tehnika državno-monopolističnega gospodarstva*; avtor odkriva mehanizme, preko katerih velika buržoazija uveljavlja kontrolo zavesti ljudskih množic in zavestno usmerja ideološke procese. Manipuliranje, to je psihološka vojna velike buržoazije nasproti umu, mišljenju, nasproti počutju in nasproti človeku sploh. Manipuliranje pomeni prilagoditi zavest množic razrednim interesom monopolov. Mnoge temeljne zgodovinske resnice iz nemške preteklosti se načrtno potvarjajo. T. Tls-smann, *O določilu tehnike kot družbenega pojava*; pisec motri tehniko in znanost kot področji, ki odkrivata bistvene sile človeka. Tehnika je ena stran družbene biti, ki obsega materialna sredstva, postopke, strukture in sisteme, ki služijo praktičnemu obvladanju narode in družbe. Pisec navaja tudi različne avtorje, ki so poskušali podati definicijo tehnike. Genetična definicija tehnike pa mora predvsem upoštevati zgodovinsko izoblikovano bistvo moderne tehnike. Prva kvalitativna značilnost sodobnega proizvodnega procesa je v tem, da v njem medsebojno učinkujejo najrazličnejše oblike gibanja materije. Th. Schwarz, *O filozofiji tehnike Ernesta Jüngerja*; avtor pokaže zvezo, kako z zaostritvijo družbenih profislovij v meščanskem svetu postopoma izginjajo začetni optimistični pogledi na tehniko. Jünger trdi, da tehnika nima nič opraviti z gospodarskimi procesi. V tehniki vidi le realizacijo totalne in planetarne moči. Poudarja negativen vpliv tehnike na umetnost. — I. B. Novik, *Metodološka vprašanja kibernetičnega modeliranja*; avtor ugotavlja, da je znanstvena tehnična revolucija organsko povezana z novo situacijo v spoznavnem procesu. Analizira predvsem tri značilnosti nove situacije: 1. okrepitev sintetične tendence prirodne znanosti in s tem ideje o materialni enotnosti sveta; 2. v

ospredje raziskovanja stopijo odnosi objektov namesto raziskovanje snovnih substratov; 3. čedalje bolj se razširja metoda modeliranja v spoznavanju.

— ak —

VOPROSY FILOSOFII

št. 6, junij 1967

O. S. Pčelincev, *»Nekaj vprašanj teorije optimalnega planiranja«*; avtor raziskuje nekatere vidike politične ekonomije socializma v povezavi s teorijo optimalnega planiranja in praktičnega uvajanja ekonomskih matematičnih metod v sfero vodenja socialistične produkcije. Opozori na vlogo kategorije vrednosti in na njeno socialno-ekonomsko vsebino v socialistični ekonomiji kot kazalca bogastva socialistične družbe in učinkovitosti proizvodnje. — D. K. Kapparov — E. B. Černjak, *»O vzrokih in možnostih za trdoživost religioznih preostankov«*; avtorja razlikujeta družbene korenine od družbenih vzrokov religije. Družbene korenine religije so v javnih in procesih, ki izražajo temeljno vsebino dane družbenoekonomske formacije, katera nenehno proizvaja sprevrnjeno religiozno zavest. V socializmu so te korenine zatrte, še zmerom pa obstajajo vzroki in možnosti za trdoživost religioznih ostankov. — Z. I. Fainburg, *»Sodobna družba in znanstvena fantastika«*; pisec trdi, da obdobje burnega razvoja družbe zahteva, da posvečamo pozornost problemom socialnega prognoziranja, če želimo prikazati v celoti značilnost teh ali onih teženj družbenega razvoja. Avtor navaja tudi podatke sociološke raziskave o tem, kakšen je odnos študentov, delavcev in kmetov do znanstvene fantastike. Fantastični svet prihodnosti prikazujejo povečini tako, da idealizirajo nekatere strani sodobne stvarnosti. V umetniški obliki nas fantastika najbolj neposredno seznanja s hipotetičnim vzorcem jutrišnjega sveta. — A. K. Astafjev, *»Zanesljivost živih sistemov«*; avtor skuša prikazati

določeno stopnjo sorodnosti tako med tehničnimi kakor med živimi sistemi in takole definira zanesljivost: to je sposobnost sistema, elementov ali hierarhijskih sistemov, da določen ali nedoločen čas ohranja in vzdržuje stabilnost pogojev in procesov v danih okoliščinah aktivnosti. — Zanimiv je tudi sestavek, ki prikazuje *socialni izvor sovjetske inteligence*.

— ak —

WEG und ZIEL

št. 6, junij 1967

št. 7—8, julij—avgust 1967

Leopold Spira, »Kako premagati lakoto?«; pisec ugotavlja, da dobiva zastajanje nerazvitih dežel za razvitimi čedalje bolj grozljivo obliko. V nerazvitih deželah (Aziji, Afriki in Latinski Ameriki), je kmetijska proizvodnja, kljub temu da se je povečalo prebivalstvo za 2—2,5% na leto, zdrknila z 1,5% l. 1964 na 1% l. 1965, v letu 1966 pa se ni nikjer niti malo povečala. Vprašanje, ali bo mogoče prehraniti človeštvo, ki se bo konec tega tisočletja podvojilo, ni odvisno od tehnike, temveč od politike. — Walter Hollitscher, »Napredki dialoga v Marienbadu«; avtor nas seznanja z nekaterimi mislimi s tega znanstvenega sestanka naravoslovcev, teologov in marksistov, ki je bil 26.—30. aprila letos in ga je organiziral inštitut za sociologijo pri akademiji znanosti ČSSR. Dialog je po patru Girardu mogoč le na temelju humanizma. — Luciana Castellini, »Preorat v Grčiji«; avtorica odkriva resnične pobudnike vojaške udara, a ne v visoki hierarhiji vojaške kaste, ampak med ljudmi, ki so se osebno bojevali z demokratično armado v letih 1948/49. Armada v Grčiji je bila skoraj pod neposrednim vodstvom Pentagona. George Papandreu, ki je julija 1965 poskušal vzpostaviti nadzorstvo nad armado, je bil strmoglavljen. Ta stari liberalni politik ni razumel, da so institucije, katerim je zaupal varstvo demokratičnih zakonitosti, večji del oropane svoje vsebine. Zakonitost strank, parlament, svoboda tiska, vse se je sesulo

kot hiša iz papirja, ker ni bilo nič narajeno, da bi ljudstvo resnično sodelovalo v javnem življenju.

* * *

Uvodnik »Križa na Bližnjem vzhodu — Vojna na Bližnjem Vzhodu — Problem Bližnjega vzhoda« ugotavlja tole: čim bolj so arabske vlade nasprotovale politiki imperialistične zahteve po kontroli, tem večja je bila nevarnost, da se žiljenjsko vprašanje Izraela zlorabi v službi imperialističnih teženj. Na obeh straneh imajo močna nacionalistična čustva religiozni poudarek. V tej krizi na Bližnjem vzhodu ne smemo spregledati tega, da doživlja tudi arabski svet močan, pomemben in protisloven proces narodno-osvobodilne revolucije. Arabski nacionalizem je zvezan s pojavi, ki so v globokem protislovju z našo ideologijo. Tako ne moremo sprejeti Naserjeve izjave na tiskovni konferenci na predvečer vojne, ko je zavrnil vsakršno koeksistenco z Izraelom. Odklanjamo tudi barbarske groznje voditeljev palestinske osvobodilne armade. Križo je mogoče rešiti le na temelju miroljubne koeksistence ob obojestranskem spoštovanju suverenosti. — Peter Aschner, »Od gospodarske reforme k družbeni reformi«; avtor ugotavlja, da bistvo teh reform v socialističnih deželah ni samo v uvajanju načela rentabilnosti in določenih ukrepov tržnega gospodarstva, konkurence in gibljivih cen, ampak tudi v tem, da centralni administrativni sistem prepušča mesto samoupravnim in samoregulirajočim sistemom, »kibernetičnim« vzorcem. Razlaga joč jugoslovanske in češkoslovaške teoretike, pokaže, kako postaja centralni administrativni sistem ovira ne le za gospodarstvo, ampak tudi za celotno družbo. Centralni administrativni sistem je po svojem bistvu mehanicističen. V tem sistemu se interesi potrošnje razlikujejo od interesov produkcije. — Herbert Apteheker, »Amerika« (prevod iz »Political Affairs«); pisec navaja nove in zanimive podatke o čedalje večji koncentraciji na področju bank in industrije v ZDA. — O problemu vzgoje v znanstveno-tehnični revoluciji piše Jaroslav Tondl (Praga).

— ak —

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- MARX Karl: Menjave med kapitalom in delom. (Iz poglavja o kapitalu.) Problemi, Ljubljana, 1967/V, št. 52, str. 597—606.
- MARX Karl: Obrobne pripombe k Adolpha Wagnerja »Učbeniku politične« Problemi, Ljubljana, 1967/V, št. 53, str. 750—745.

II. FILOZOFIJA

- KOŁAKOWSKI Leszek: Resnica in resnicoljubnost kot kulturni vrednoti. Problemi, Ljubljana, 1967/V, št. 53, str. 703-717.
- KOS Janko: Oris filozofije. Priročnik. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 336 + (I) str. —11.718
- LAVRIN Janko: Sartre in eksistencializem. Sodobnost, Ljubljana, 1967/XV, št. 6, str. 561—575.
- RUS Vojan: Dialektika človeka, misli in sveta. Ljubljana, DZS 1967. 418 + (II) str. — 11.738.
- SESIĆ Bogdan, Andrija Stojković: Dialektički materijalizam. (Drugo izdanje.) Beograd, Naučna knjiga 1967. XII + 436 + 1 str. — II/10.506.
- URBANČIČ Ivo: Radikalizacija in konec evropske morale. Problemi, Ljubljana, 1967, št. 52 in 53, str. 552—560 in 668—688.

III, SOCIOLOGIJA

- JAMBREK Peter: Sociologija spoznanja in razprave o inteligenci. Sodobnost, Ljubljana, 1967, št. 6 in 7, str. 632—642 in 744—757.
- PECUJLIĆ Miroslav: Klase i savremeno društvo. Ogledi, Beograd, Savremena administracija 1967. IV + 144 str. (Biblioteka društvenih nauka.) — II/10.491.

- SUTLIČ Vanja: »Kulturni sektor« in duhovna bit. Problemi, Ljubljana, št. 52, str. 581—598.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

- JERI Janko: Vsebina avtonomije in narodnosti. S simpozija v Novem Sadu. Naši razgledi, Lj., 24. jun. 67. št. 12.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- BERISAVLJEVIĆ Zika: Aktualni idejno-politički problemi publicistike i Savez komunista. Kulturni život, Beograd, 1967/IX, št. 5—6, str. 380—386.
- GRGIĆ Tomo: Delo ustavnega sodišča SR Slovenije v letu 1966. Pravnik, Ljubljana, 1967/XXII, št. 4—6, str. 200—205.
- KAVČIČ Stane: Idejna fiziognomija Zveze komunistov. Naši razgledi, Lj., 24. jun. 67., št. 12.
- KAVČIČ Stane: Naša perspektiva je v moderno organizirani nacionalni in politični slovenski skupnosti v okviru Jugoslavije. Delo. Lj., 14. jul. 67.
- KUSEJ Gorazd: Ob ustavnih amandmajih. Pravilnik, Ljubljana, 1967/XXII, št. 4—6, str. 96—103.
- PERIĆ Ivan: Struktura Zveze komunistov — odsev družbenih gibanj. Komunist, Ljubljana, 14. jul. 67., št. 28.
- TOMSIĆ Vida: Nepartijska demokracija. Razmerja med Zvezo komunistov Jugoslavije in SZDL. Naši razgledi, Ljubljana, 24. jun. 67., št. 12.
- TRINKAUS Vinko: Zaposlenost in nezaposlenost. Del. enotnost, Lj., 22. jul. 67, št. 28.
- TRIPALO Mika: Sodobna integracijska gibanja zahtevajo idejno diferenciacijo. Komunist, Lj., 30. jun. 67., št. 26.

VIPOTNIK Janez: Za svobodno izražanje in organizirano konfrontacijo stališč. Delo. Lj., 15. jul. 67.

VODOPIVEC Vlado: Samoupravljanje, reforma in delovna razmerja. III. Del. enot. Lj., 1. jul. 67. št. 25.

—: ZVEZA komunistov kot sodobno organizirana idejno-politična sila. Delo. Lj., 23. jun. 67.

3. Politični sistemi in organizacije:

JERI Janko: Prava in »manjšinska« demokracija. Sodobnost, Ljubljana, 1967/XV, št. 7, str. 757—561.

NIKOLOVA Vera: Uzroci uvođenja »bazične demokratije« u Pakistanu (1947/58.) Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 37—49.

VUKOVIĆ Branislav: Irak na raskršću. Međunarodni radnički pokret, Beograd 1967/X, št. 1, str. 90—97.

4. Delavska in progresivna gibanja:

COVIĆ Lazar: Kriza avstrijske socijaldemokratije. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 57—68.

DINIĆ Jordan: KP Kine i inteligencija. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 21—36.

JANKOVIĆ Mirjana: Jedinstvo i autonomija u međunarodnom komunističkom pokretu. (Konceptije KP Italije.) Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 3—8.

MOJSIĆ Ljubiša: Reforma čehoslovačke privrede i uloga komunističke partije. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 9—20.

SMILJANIĆ Brana: Kriza švedske socijaldemokratije. Međunarodni radnički pokret, 1967/X, št. 1, str. 50—56.

5. Mednarodni odnosi:

EREMIJA Boško: Rat u Vijetnamu. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1967/X, št. 1, str. 98—106.

DJERDJA Josip: Nauki iz neodstranjene krize. Komunist, Lj., 14. jul. 67, št. 28.

NIKEZIĆ Marko: Napad na suverenost, integriteto in svobodo ene države ogroža tudi vse druge neodvisne države. Delo. Lj., 12. jul. 67.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ALEKSIĆ Milan: Ekonomski odnosi s inostranstvom i stabilizacija privrede. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 181—199.

BAJEC Milan: Zaposlenost i reforma. Beograd, Savremena administracija 1967. 64 str. (Dokumenti današnjice. N. S., god. 7, br. 172.) — 9011-7/17.

BICANIĆ Rudolf: Privredna reforma, stabilizacija i tehnički napredak. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 5—21.

CERNE France: Ekonomika SFRJ. Priročnik za študij. 4. predelana izdaja. Ljubljana, Uradni list 1967. 282 str. — II/10.511.

CERNE France: Privredni sistem i stabilizacija. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 23—55.

COBELJIĆ Nikola: Privredna stabilnost i investicioni ciklusi u Jugoslaviji. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 171—221.

HADZIOMEROVIĆ Hasan: Ljudski faktor i stabilna ekonomija. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 245—255.

LAVRAC Ivan: Prilagođivanje proizvodnje potrošnji i kretanje zaliha. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 257—265.

MLAKAR Cveta: Problemi stabilizacije cena u našoj privredi. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 301—316.

SKERJANC Janez: Integracija-decentralizacija v gospodarstvu. Naši razgledi, Lj., 24. jun. 67., št. 12.

VOGELNIK Dolfe: Demografski procesi i stabilizacija. Ekonomist, Beograd, 1966/XIX, št. 1—4, str. 375 do 397.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

—: OKROŽNICA papeža Pavla VI. škofom, duhovnikom, redovnikom, krščanskim vernikom, prav kakor vsem ljudem dobre volje O DELU ZA RAZVOJ NARODOV. (:Populorum progressio:) Slovenski prevod. Ljubljana, Nadškofijski ordinariat 1967. 44+(III) str. -11.751.

Iz vsebine naslednjih številk :

France Bučar:

Osnovne dileme naše javne uprave

Jože Zemljak:

Turizem v Sloveniji

Niko Toš:

Mnenja o zunanji politiki

Stjepan Bunta:

Zasebna praksa zdravstvenih delavcev

Adam Schaff:

Alienacija in družbena akcija

Dušan Dolinar:

Nevtralizem in pacifizem

Stane Južnič:

Strategija revolucionarne levice v Latinski
Ameriki

TUJI AVTORJI

FRANZ MAREK, rojen 1913. Študiral zgodovino in filozofijo na dunajski univerzi. Od leta 1934 je član KP Avstrije in eden od njenih voditeljev. Po Hitlerjevi nasilni priključitvi Avstrije je emigriral v Francijo. V zasedenem Parizu je bil odgovoren funkcionar Odpora. V avgustu 1944 ga je Gestapo zaprla, pariški uporniki pa so ga osvobodili. Avgusta 1945 se je vrnil v Avstrijo in odtlej je glavni urednik mesečnika *Weg und Ziel*. Leta 1966 je objavil v Evropa Verlag »Filozofijo svetovne revolucije«.

DJORDJE RADENKOVIĆ je bil več let glavni urednik beograjskega tedenika NIN, zdaj je urednik »Politike«. Kot stalni dopisnik »Politike« je bil tri leta v Indiji; prepotoval je razen Evrope in Severne Amerike več arabskih in drugih azijskih držav. Med arabsko-izraelsko vojno je bil posebni dopisnik za Srednji vzhod. Objavil je knjigo »Portreti našega časa«, potopisa »Puščava in ljudje« ter »Od Havajev do Južnega pola«, več brošur in študij o političnih gibanjih v Franciji, Nemčiji in na Kitajskem.